

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

Ruimte voor vernieuwing

Beleid en onderzoek doen meer met kennis

WAGENINGEN **UR**

For quality of life

Ruimte voor vernieuwing

Beleid en onderzoek doen meer met kennis

Voorwoord	4
Essay 'Ruimte voor vernieuwing'	6

De Bodem onder ons bestaan	16
A Nation That Destroys Its Soil, Destroys Itself	18
Vruchtbare landbouwgronden in Europa	20
Zonder data geen kennis, zonder kennis geen beleid	22
Duurzaam bodemgebruik in natuurgebieden	24

Robuuste Watersystemen	26
Hermeandering van beken	28
Waterpark Het Lankheet	30
Overijsselse Vecht	32
Effect klimaatverandering op waterbeschikbaarheid in NL	34
Waarheen met het veen	36
WaterTekens: communicatie over waterbeheer	38
Beleid en onderzoek: doen meer met kennis	40
Minder zoet water en verzilting	42

Wageningen levert de getallen voor Klimaatbeleid	44
Hoeveel gigatonnen tropisch veen de lucht in?	46
Duurzame klimaatadaptatie in ontwikkelingslanden	48
Adaptatiestrategieën voor landbouw en natuur	50
De impact van klimaatverandering	52
CO ₂ -emissiehandel in Nederlandse glastuinbouw	54

Stad en ommeland anders besturen	56
Renderende recreatie en kwaliteit van het landschap	58
Buurtgroen als sociaal bindmiddel in de stad	60
Openbaar groen in steden gemeten	62
Zorgboerderij: halte tussen ziekte en samenleving	64

Kennis voor een mooi Landschap	66
Anticiperen op klimaatverandering bij het landschapsbeleid	68
Windturbines en beschermde natuur: gaat dat samen?	70
Kennis over aardkunde toegankelijk voor iedereen	72
Kunst en landschap: wederzijdse kruisbestuiving	74
Landschap ontwikkelen doe je samen	76
Investeren in landschap	78
Onze landschappen in Europa	80

Beleid op de kaart: Geo-informatie	82
Kennisagenda Geo-informatie voor LNV	84

Van ILG tot Gebiedsprocessen	86
Tegen de stroom in	88
Greenport Venlo: naar een lerende regio	90
Het verhaal achter de cijfers	92
Versterking uitvoeringskracht in de Brabantse Wal	94

(EU) Plattelandsbeleid	96
Meer aandacht voor platteland in beleid	98
Ruimtelijke spreiding van GLB-betalingen	100
Eururalis: scenariostudie over toekomst Europese platteland	102
Het Europese platteland anno 2030	104
Bijna heel Nederland probleemgebied?	106

Samenstelling Clusterteam LNV en Wageningen UR	108
Colofon/Bronvermelding	112

v.l.n.r. Barto Piersma (LNV), Tia Hermans (Alterra), Louis Fliervoet (LNV), Noor Dessing (LNV)

Voorwoord

Nieuwe mensen, een nieuw geluid! In 2008 zijn een nieuwe voorzitter, secretaris en clusterleider aangetreden bij het cluster Vitaal Landelijk Gebied (VLG). Andere ogen kijken naar het gebeuren rond de aansturing en uitvoering van het beleidsondersteunend onderzoek. En, eigenwijs als we zijn, denken we dat we een aantal nieuwe accenten kunnen leggen. Waarbij natuurlijk steeds centraal staat: Hoe komen we tot goede kennisvragen? Hoe ontsluiten we de onderzoeksresultaten? Wat is het effect van de onderzoeksresultaten voor het beleid? Hoe kunnen we het beste verbinding maken tussen wetenschappelijk onderzoek, beleid en de praktijk?

In dit derde jaarboek van het cluster VLG over het jaar 2008, besteden we extra aandacht aan de doorgevoerde vernieuwing. In het verhaal 'Ruimte voor vernieuwing' geven we, met de nodige zelfspot, aan waar naar onze mening aanpassingen gewenst waren bij het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) en Wageningen UR. Ook vertellen we hoe die aanpassingen tot stand zijn gekomen en hoe ze eruit zien.

In 2008 is het onderzoek van het cluster VLG ondergebracht in zeven onderzoeksthema's: Bodem, Water, Klimaat, Stad-land & recreatie, Landschap, Plattelandsontwikkeling en Gebiedsprocessen. Ook is in enkele projecten specifieke kennis ontwikkeld op het gebied van geo-informatie. De indeling van dit jaarboek sluit aan bij de genoemde thema's. Per project worden achtereenvolgens beschreven: de beleidsrelevantie, de onderzoeksvraag, wat het onderzoek heeft opgeleverd en wat er met de nieuwe kennis is gedaan.

De Helpdesk van het cluster VLG biedt medewerkers van LNV de gelegenheid om te allen tijde online onderzoeksvragen in te dienen. Deze vragen zijn er vaak op gericht om op korte termijn bestaande kennis te assembleren tot kennis-op-maat. Hierdoor kan LNV deze kennis direct benutten in beleidsprocessen of bij de uitvoering en realisatie van beleid. In 2008 zijn in totaal ruim 100 helpdeskvragen ingediend en door het cluster VLG in uitvoering genomen. Dit blijkt een zeer efficiënte manier te zijn om de kennisdoorstroming en daarmee de kennisbenutting te vergroten. Een zestal helpdeskvragen vindt u in dit jaarboek.

Wilt u meer weten over een specifiek project of een onderzoeksthema, dan nodigen wij u uit om rechtstreeks contact op te nemen met de themacoördinator en/of onderzoeker. Ook kunt u op de website www.kennisonline.wur.nl onder cluster Vitaal Landelijk Gebied informatie over deze projecten vinden. Wij hopen dat de inhoud van dit jaarboek u inspireert om de ontwikkelde kennis in uw werkveld toe te passen!

*Drs. Barto Piersma, directie Platteland
Voorzitter clusterbestuur VLG namens
ministerie van LNV*

*Drs. Louis Fliervoet en dr.ir. Noor Dessing,
directie Kennis
Plaatsvervangend secretarissen cluster-
bestuur VLG namens ministerie van LNV*

*Ir. Tia Hermans, Alterra
Clusterleider VLG namens Wageningen UR*

Een jaarverslag is een overzicht van successen. Slecht nieuws vind je er niet, tenzij het al te veel aandacht heeft getrokken. In dat geval leest de geofende lezer het vaak in besmuikte termen in het voorwoord van de bestuurder of ziet hij het terug in rode cijfers in de financiële paragraaf. Dit is het jaarboek van het BO-cluster Vitaal Landelijk Gebied, en ook in dit boek vindt u succesverhalen. Maar op deze prominente plek heeft het clusterbestuur ruimte gemaakt om ook eens op zoek te gaan naar de zwakke kanten. Tegelijk leest u over plannen voor verbetering of vernieuwing.

Het clusterbestuur wordt gevormd door (Haagse) ambtenaren, ze geven geld aan meestal Wageningse onderzoekers, die met hun onderzoek mensen de kans moeten geven om op het Nederlandse platteland mooie dingen te doen. Dit verhaal gaat vooral over de Haagse kant en de onderzoekers, en de vraag wat hen in de weg staat. Eerst de Haagse kant van het verhaal.

Een ambtenaar is in tegenstelling tot het populaire beeld niet lui en ambitieeloos. Integendeel, hij is er trots op dat hij niet alleen werkt voor de hypotheek, maar ook voor een hoger maatschappelijk doel. Dat geldt zeker ook voor de ambtenaren die zich bij de verschillende directies van LNV bezighouden met het platteland. Ze houden van het Nederlandse landschap met de soms dwarse, maar energieke boerenstand die het aanzien van ons land voor een groot deel bepaalt. Maar in de dagelijkse praktijk kan een ambtenaar lang niet altijd wat met die liefde. Aan de Haagse koffietafel gaat het veel vaker over macht, carrière, politiek en reorganisaties, dan over de mooie achterliggende ambities.

Een trend waar een ambtenaar die zich bezighoudt met het landelijk gebied mee te maken heeft, is decentralisatie. Geef provincies en gebiedscommissies veel te vertellen. Die weten immers beter hoe de lokale situatie in elkaar steekt dan de ambtenaar in Den Haag. Ondertussen blijven ambtenaren van het ministerie van LNV beslissen over de verdeling van het onderzoeksbudget voor het landelijk gebied. Hoe kan het ook anders? Je kunt moeilijk alle regio's en provincies in een Poolse Landdag de pot geld laten verdelen. Maar lekker zit dat natuurlijk niet. Je zou willen dat meer mensen betrokken zouden zijn bij het formuleren van de onderzoeksdoelstellingen, in jargon vraagarticulatie, die ook echt betrokken zijn bij het maken van nieuwe plannen voor het Nederlandse landelijk gebied. "Wij lopen altijd achter de samenleving aan," constateerde een lid van het clusterbestuur in een vergadering over de goede voornemens voor 2009.

Twente en Venlo

Op woensdag 23 april 2008 organiseerde het clusterbestuur Vitaal Landelijk Gebied een bijeenkomst in kasteel Woerden over het 'verbinden van de onderzoeksagenda aan de integrale gebiedsagenda's'. Tijdens de bijeenkomst zocht men naar regio's waar het cluster een rol zou kunnen spelen door onderzoek te financieren. Een nieuwe manier van onderzoeksfinanciering die ervoor moet zorgen dat mensen met plannen in een bepaalde regio een stem krijgen in het onderzoeksbeleid van het ministerie van LNV. Na de bijeenkomst bleef het niet bij plannen. Het clusterbestuur heeft twee regio's geadopteerd, en elk ervan een onderzoeksbudget gegeven van 100.000 euro. Het gaat om Greenport Venlo, en noordoost Twente.

Rond Venlo ligt het één na grootste kassengebied van Nederland, in 2012 wordt er de Floriade georganiseerd, het is een groot logistiek centrum en er zijn plannen voor grootschalige innovaties in de landbouw (nieuw gemengd bedrijf en Greenportkas). Een dynamisch gebied dus met enthousiaste ondernemers en veel claims op de beschikbare ruimte.

Noordoost Twente is een heel ander gebied. Het is een kleinschalige landelijke regio met houtsingels. Een mooi landschap waar toeristen graag komen maar dat soms lastig is voor boeren die hun bedrijf efficiënt willen inrichten. Een gebied ook waar veel mensen kleine stukken grond bezitten waar ze niet makkelijk afstand van doen. De Twentse regio speelt een belangrijke rol in de ecologische hoofdstructuur, en er liggen verschillende Natura-2000-gebieden. De natuurdoelstellingen in het gebied botsen soms met de belangen van boeren. Agrarische bedrijven in de buurt van Natura-2000-gebieden krijgen bijvoorbeeld te maken met strenge mestregelgeving die de natuurgebieden moet beschermen. De opgave voor het gebied is om ondanks

'Een ambtenaar is in tegenstelling tot het populaire beeld niet lui en ambitieeloos.'

de verschillende belangen een vitaal landelijk gebied overeind te houden waar boeren een goede boterham kunnen verdienen, mensen graag wonen en recreëren en waar bovendien ruimte is voor de natuur. Dankzij steun van het cluster Vitaal Landelijk Gebied praten beleidsmakers van het ministerie van LNV en onderzoekers nu regelmatig mee over de ontwikkelingen. Zo houden zij contact met gebieden waar spannende ontwikkelingen gaande zijn en krijgen de mensen die in de betrokken regio's werken toegang tot onderzoekers en beleidsmakers uit Den Haag. Door samen onderzoeksvragen op te stellen moet de kloof tussen Den Haag en de regio's en die tussen wetenschap en praktijk worden gedicht.

'Als er vanuit de praktijk integraal gedacht wordt, moet ook intern goede afstemming plaatsvinden en geen herverveling achteraf.'

Onderzoekster Froukje Boonstra houdt zich bezig met bestuurskundig onderzoek rond het investeringsbudget landelijk gebied. Zij ontmoette daarin nogal wat scepsis die ook te maken heeft met de decentralisatie. "Provincies zaten niet altijd op ons te wachten. Er was daar, zeker bij het begin van de decentralisatie een paar jaar geleden, veel achterdocht tegen onderzoekers die vanuit LNV werden gefinancierd. Wij gaan er nu toch over, probeert Den Haag zich nu via de onderzoekers toch nog met onze zaken te bemoeien?" En dan is er ook nog het eeuwige probleem van alle grote organisaties, de bureaucratie. Verstandige mensen bestrijden de vergadercultus, de verkokering en de zucht naar procedures en regelingen die ontstaat als veel mensen samenwerken. Maar zonder vergaderingen, specialisaties en regels lukt dat niet.

De belangrijkste klacht rond al het BO-onderzoek, dus ook dat van het cluster Vitaal Landelijk Gebied, betreft de manier waarop het budget voor het grootste deel van de projecten wordt verdeeld. Verreweg de meeste onderzoeksprojecten krijgen budget voor

één jaar. In 2009 bepaalt het clusterbestuur welke onderzoeksrichtingen van belang zijn, in 2010 kan een onderzoeker aan de slag en als het een beetje meezit, leest u het rapport dan in 2011. Die methode is lang niet voor alle vragen geschikt. Een gebiedscommissie die met vragen zit, wil niet tot 2011 wachten op een antwoord.

LNV Helpdesk

Naast beleidsondersteunend onderzoek (BO) financiert het cluster ook de zogenaamde helpdeskvragen. Via helpdeskvragen kunnen ambtenaren van LNV snel korte onderzoeksprojecten laten uitvoeren door Wageningen UR. De voorwaarde is dat de vragen politiek urgent zijn, vooraf niet voorzien waren en dat het beantwoorden ervan niet al te veel tijd kost. Na een schuchter begin is dit instrument zeker bij het cluster Vitaal Landelijk Gebied een groot succes geworden. Het clusterbestuur juicht deze ontwikkeling toe, omdat de helpdeskvragen het gebruik van actuele kennis voor beleidsvorming aanzienlijk vergemakkelijkt. Van de 6 miljoen euro die het cluster jaarlijks te besteden heeft aan onderzoek, is 1 miljoen gereserveerd voor de helpdesk. Vorig jaar stelden de ambtenaren bijna 100 vragen, die in meerderheid werden beantwoord na korte onderzoeksprojecten van minder dan 10.000 euro. Verderop in dit jaarboek leest u voorbeelden van helpdeskvragen en hun antwoorden (zie pagina's 23, 43, 59, 75, 95 en 107)

Jan Huijgen is een gedreven ondernemer die een bijzonder bedrijf heeft in de buurt van Bunschoten. Zijn bedrijf is een voorbeeld van vitaliteit op het platteland. De Eemlandhoeve noemt hij geen boerderij, maar een 'Kenniss- en InnovatieLandgoed met moderne accommodaties en ecologische producten'. Hij heeft zoogkoeien, verkoopt

streekproducten, biedt vergaderfaciliteiten aan, adviseert, en wil ook graag een rol spelen in onderwijs en onderzoek. Zo'n ambitieuze man is niet voor één gat te vangen, maar ook hij heeft moeite met de Haagse logica van beleidsdirecties. "Als het gaat om landelijk gebied heb je te maken met een integrale ontwikkelingsopgave van landbouw, multifunctionele landbouw, recreatie, natuur en landschap en dan moet je schakelen met verschillende beleidsdirecties. Het is vooral moeilijk als men intern moet knokken wie de regie heeft. Ik heb dat rond de Taskforce multifunctionele landbouw gemerkt: we hadden een ijzersterk integraal concept van 'Veelzijdig Platteland'. Maar die werd vervolgens doormidden gehakt door twee directies: de directie Landbouw die ondernemerschap pakte en directie Platteland die regio en kennis pakte. Ondertussen is er ook nog de directie Regionale Zaken (die het dichtst bij de regio zit) en de directie Kennis (die kennisbeleid aanstuurt). Vervolgens hebben we bij het Europese regiobeleid ook nog een keer te maken met de directie Internationaal. Kortom, dat is bijna niet te doen.

Als er vanuit de praktijk integraal gedacht wordt, moet ook intern goede afstemming plaatsvinden en geen hervervakeling achteraf. Geef een sterk contactpersoon of een sterk team dat kan schakelen met de praktijk."

Regiocontact

Het cluster Vitaal Landelijk Gebied streeft ernaar om een verbindende rol te spelen. Een voorbeeld van die ambitie is de Werkplaats Veenkoloniën. In de werkplaats werken verschillende onderwijsinstellingen samen met onderzoekers aan projecten die de vitaliteit van het Drents-Groningse gebied moeten versterken. De projecten passen in een overkoepelende kennisagenda.

Op 11 december 2008 ondertekenden het ministerie van LNV, stichting DLO, de Agenda voor de Veenkoloniën (een samenwerkingsverband van twee provincies, twee waterschappen en negen gemeenten) en vijf onderwijsinstellingen (Wageningen Universiteit en Researchcentrum - inclusief Hogeschool Van Hall Larenstein, de Stenden Hogeschool, de Hanzehogeschool, AOC Terra en de Rijksuniversiteit Groningen), een samenwerkingsovereenkomst voor Werkplaats Veenkoloniën. Het cluster Vitaal Landelijk Gebied financierde het opstellen van een kennisagenda en een businessplan voor de werkplaats.

In de werkplaats werken studenten van de genoemde instellingen samen met onderzoekers van Wageningen UR en de Rijksuniversiteit Groningen aan diverse projecten. De instellingen hebben in een overeenkomst toegezegd dat zij samen 54.000 werkuur gaan stoppen in de werkplaatsprojecten. Het ministerie van LNV heeft beloofd dat het zijn best zal doen om aanvullende financiering te vinden voor het project en ook de regio zorgt voor cofinanciering.

Doordat studenten en docenten van de deelnemende onderwijsinstellingen samen met onderzoekers van de onderzoeksinstituten gaan werken aan projecten past het werkplaatsconcept in het streven van het clusterbestuur om te komen tot een betere doorstroming van kennis tussen onderzoek en onderwijs. De werkplaats biedt bovendien een duidelijk loket voor mensen in het gebied met kennisvragen. De werkplaats is niet de enige plaats waar het cluster Vitaal Landelijk Gebied samenwerking bevordert en probeert voor een helder aanspreekpunt te zorgen. Een ander voorbeeld is onderzoeker Cees Kwakernaak die rond de onderzoeksagenda voor het veenweidegebied de coördinatie van het onderzoek tussen de verschillende BO-clusters voor zijn rekening heeft genomen.

'Een half A-4tje is de norm en wie de samenvattingen van onderzoeksrapporten leest, weet dat veel onderzoekers er niet in slagen om hun punt in een kort bestek duidelijk te maken.'

‘Goed contact lukt daarom alleen als de vragende beleidsmedewerker ook echt iets wil met de resultaten van het onderzoek.’

En dan zijn er de onderzoekers. Veel van het onderzoek dat het in het kader van Vitaal Landelijk Gebied wordt verricht vindt plaats bij Wageningen UR. Het onderzoek heet ‘beleidsondersteunend’ te zijn, maar de onderzoekskant heeft net als de ambtenarij te maken met een weerbarstige praktijk. Want als Jan Huijgen klaagt over verkokering van het ministerie, de wetenschap kan er ook wat van. Vitaal landelijk gebied heeft te maken met hydrologie, bestuurskunde, sociologie, bodemkunde, ecologie enzovoorts. En al die specialismen hebben hun eigen beoefenaars. En het is zoals de Engelsen zeggen, als je een hamer bent, lijkt elk probleem op een spijker. De bodemkundige ziet vooral bodemkundige aspecten van een verhaal, een bestuurskundige let vooral op het samenspel van mensen, en de ecooloog ziet beestjes en planten. Een onderzoeker is een specialist en dat is ook wat er meestal van hem gevraagd wordt, maar de problemen van het Nederlandse landelijke gebied laten zich lang niet altijd in de hokjes van de wetenschappelijke disciplines stoppen. Wetenschappers zijn niet alleen specialisten, het zijn van nature ook voorzichtige mensen die pas een conclusie trekken als alle feiten op tafel liggen, en die hun mening ook graag goed omkleden en nuanceren. Goede eigenschappen voor een onderzoeker, maar lang niet altijd even handig voor een beleidsambtenaar. Natuurlijk zit die ook te wachten op een goed onderbouwd verslag, maar zijn baas heeft geen tijd om een half dagje uit te trekken om een onderzoeksrapport te lezen. Een half A-4tje is de norm en wie de samenvattingen van onderzoeksrapporten leest, weet dat veel onderzoekers er niet in slagen om hun punt in een kort bestek duidelijk te maken. Met een beetje pech lees je een uitwerking van de onderzoeksvraag, zonder zelfs maar een begin van het antwoord. Geef ze eens ongelijk, veel wetenschappers halen status uit een goede publicatie in een vaktijdschrift, niet uit een fijn leesbare beleidssamenvatting in een rapport dat maar een enkeling onder zijn vakbroeders onder ogen krijgt. Dat zorgt er ook voor dat een deel van de wetenschappers wel graag financiering krijgt uit een pot voor ‘beleidsondersteunend

onderzoek’, maar niet als eerste ambitie heeft om het beleid ook te ondersteunen. De grote vraag voor hen is hoe je je stokpaardje stalt onder de noemer van BO-onderzoek. Wellicht dat de gebrekkige presentatie ook een rol speelt bij een laatste probleem van onderzoeksfinanciering, het feit dat lang niet al het onderzoek uiteindelijk ook de resultaten oplevert die men van tevoren had verwacht. Want hoe zorgvuldig de onderzoeksvragen ook worden geformuleerd en hoe goed de onderzoeker ook zijn best doet om de vraag te beantwoorden, een deel van de rapporten belandt in de la zonder er ooit weer uit te komen. Dat heeft ook te maken met de eerder beschreven procedure waarmee de agenda voor BO-onderzoek wordt opgesteld. Een vraag die in 2009 wordt geformuleerd, wordt vaak pas 1,5 of 2 jaar later beantwoord. In 2 jaar kan veel veranderen. Onderzoekers klagen dat ‘ambtenaren tegenwoordig zo snel van baan veranderen’. Ze zouden daardoor ook de dossierkennis missen die nodig is om de juiste vragen te stellen en de onderzoeksresultaten goed te interpreteren. Beleidsambtenaren zeggen dat ze soms een antwoord krijgen op een vraag die ze niet hebben gesteld.

Kasteelbijeenkomsten

Om de communicatie tussen onderzoekers en beleidsmakers te verbeteren organiseerde het clusterbestuur in januari 2008 een ‘Meet & Greet’ onder de titel ‘Van goed onderzoek naar beter beleid’. Tijdens de bijeenkomst werd onder de motto’s ‘Samen werken en Samen doen’ en ‘Leren is Leuk’ gedacht over de vraag hoe de samenwerking tussen onderzoekers en ambtenaren kan verbeteren. De bijeenkomst was in de eerste plaats nuttig omdat deze op een ontspannen manier gelegenheid bood om gedachten uit te wisselen tussen beleidsmakers en onderzoekers. Tijdens de bijeenkomst werden ook adviezen opgesteld voor

verbeteringen. Veruit de meeste adviezen hadden te maken met een intensiever contact tussen beleidsmakers en onderzoekers. Die moeten samen intensiever overleggen bij het opstellen van onderzoeksvragen, maar ook tijdens het onderzoek regelmatig contact houden over de voortgang. Dat is niet makkelijk, constateerden de aanwezigen, want omdat LNV steeds kleiner wordt, hebben beleidsmedewerkers steeds minder tijd. Goed contact lukt daarom alleen als de vragende beleidsmedewerker ook echt iets wil met de resultaten van het onderzoek.

De kunst is ook om de contacten tussen onderzoek en beleid daarom zo inspirerend mogelijk te maken, was een van de slotconclusies. Het clusterbestuur heeft daarop de daad bij het woord gevoegd, en heeft vaker 'kasteelbijekomsten' belegd. De experimenten in de regio Venlo en Noordoost Twente (zie kader TWENTE en VENLO pagina 7) vloeiden voort uit de tweede kasteelbijekomst in Woerden.

Cruciaal is de communicatie tussen opdrachtgever en onderzoeker, vindt onderzoekster Froukje Boonstra. "Sommige onderzoekers vinden het heel leuk om samen te werken met een opdrachtgever, andere worden liever een poos met rust gelaten. Ik heb hele goede opdrachtgevers gehad, en ook slechte. Mijn beste opdrachtgever bemoeide zich niet inhoudelijk met mijn werk, maar wel heel goed met de manier waarop ik het presenteerde. Wij spraken elkaar wekelijks, en ik heb daar heel veel aan gehad. Maar soms gaat het ook minder. Ik denk dat we als onderzoeker ook zo assertief moeten zijn om soms te zeggen dat de opdrachtgever zijn werk niet goed doet."

Wie alle moeilijkheden op een rij zet, is verbaasd over de resultaten die desondanks worden geboekt. Verderop in dit jaarboek vindt u vooral enthousiaste onderzoekers met aansprekende resultaten. Het bewijs dat dit verhaal maar één kant van de werkelijkheid beschrijft.

Korné Versluis, *journalist*

'Cruciaal is de communicatie tussen opdrachtgever en onderzoeker.'

De bodem onder ons bestaan

“Beleidsmakers en onderzoekers moeten de mensen meer bewust maken van het belang en de waarde van de bodem. Hoe meer we weten over de mogelijkheden van de bodem, hoe beter we die kunnen benutten.” Zo opende Anita Wouters, directeur-generaal bij LNV, in november de Week van de Bodem. Op dit moment is en blijft de wereldvoedselvoorziening een grote zorg. Een opgave, waarbij de bodem aan het begin staat van de oplossing. Vruchtbare grond is een schaars goed. In het rapport ‘Vruchtbare landbouwgronden’ is het belang van vruchtbare grond inzichtelijk gemaakt. In natuurgebieden denk je niet meteen aan onduurzaam bodemgebruik. Vaak wordt verondersteld dat het bodemgebruik in natuurgebieden altijd duurzaam is. Dat is echter niet zo. Aan de hand van voorbeelden en aanbevelingen laten we in het project ‘Duurzaam bodemgebruik in natuurgebieden’ zien hoe men risico’s op verlies van het bodemarchief en onbedoelde emissies naar atmosfeer en grond- en oppervlaktewater kan voorkomen. Wat je ook onder de loep wilt nemen: informatie is van cruciaal belang. Het belang van een goed bodemkundig informatiesysteem (BIS) is dus in alle gevallen helder. Zonder data geen informatie, zonder informatie geen kennis en zonder kennis geen verantwoord beleid. Daarom heeft LNV, door middel van een helpdeskvraag, gevraagd de wensen ten aanzien van de actualisatie van het bodemkundig informatiesysteem inzichtelijk te maken.

Themateam bodem

Joop Okx, Alterra, joop.okx@wur.nl

Johan de Jong, directie Platteland, j.h.djong@minlnv.nl

Jan Huinink, directie Kennis, j.t.m.huinink@minlnv.nl

A Nation That Destroys Its Soil, Destroys Itself

Opdrachtgever: Bas Volkers, ministerie van LNV, directie Natuur

Bovenstaande kop is een uitspraak van de Amerikaanse president Roosevelt uit 1937. Hoewel bodembiodiversiteit cruciaal is voor de bodem constateren we onvoldoende aandacht voor dit onderwerp. LNV wil kennis over bodemdiversiteit genereren om de vernieuwing van het bodembeleid op een juiste manier vorm te geven en te voorkomen dat de bodem langzaam degenereert.

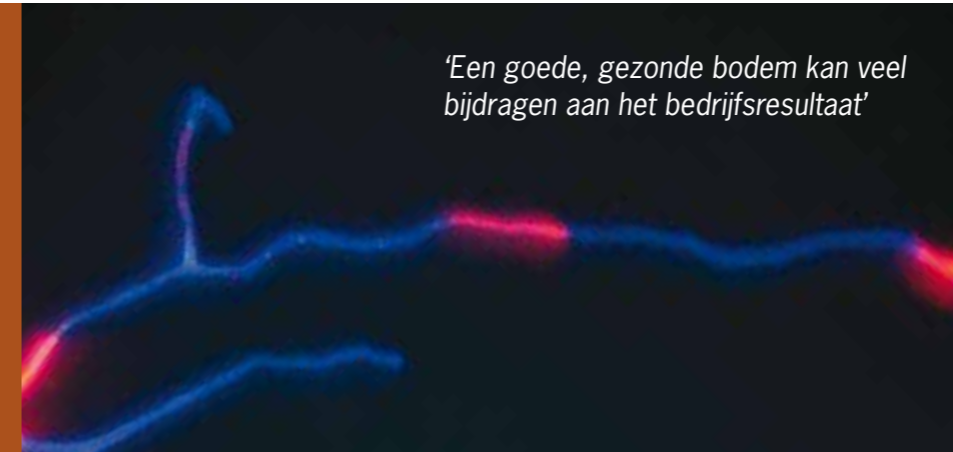
Functionele biodiversiteit

- Welke soorten vervullen sleutelrollen in bodemprocessen en ecosystemendiensten (o.a. bodemvruchtbaarheid en -structuur en nutriëntenretentie)?
- Hoe kan je het functioneren van deze soorten bevorderen voor specifieke doelstellingen?
- Wat is het belang van soortverscheidenheid?
- Wat is de relatie tussen organische stof en bodembiodiversiteit?
- Wat zijn risico's van verontreiniging en andere verstoringen op het ecologisch functioneren van bodembiodiversiteit?

Oude en jonge organische stof van belang

Sturen op organische stof in de bodem is wezenlijk. Organische stof is een bron voor plantvoedingsstoffen, maar ook substraat voor het bodemleven. Daarnaast is organische stof belangrijk voor de bodemstructuur als bestanddeel van aggregaten. De verkrumeling van de bodem en de stabiliteit van deze aggregaten is afhankelijk van organische stof. Organische stof is ook belangrijk voor het waterregulerend vermogen van de bodem; het bevordert zowel de opnamecapaciteit als het vasthouden van water.

Organische stof heeft vele verschillende vormen en eigenschappen. Het is belangrijk dat oude organische stof – humusachtig materiaal – behouden blijft. Het draagt bij aan de stabiliteit van bodemaggregaten en het vochtregulerend vermogen van de bodem. Jonge organische stof is van belang voor de bodemvruchtbaarheid. Het is niet fysisch-chemisch in de bodem 'weggestopt' en daardoor beschikbaar is voor microbiële afbraak. Regenwormen blijken cruciaal in het proces van opbouw van organische stof.

Ploegen desastreus voor regenwormen en schimmels

Gereduceerde, niet-kerende grondbewerking is beter voor het bodemleven. Ploegen is desastreus voor regenwormen. Deze bodemdieren zijn juist belangrijk voor het introduceren van organische stof in de bodem, voor het omwoelen en beluchten van de grond en voor afwatering bij neerslagpieken. Ook schimmels zijn gevoelig voor ploegen; schimmeldraden zijn belangrijk voor de vorming en stabiliteit van bodemaggregaten. Op een termijn van zes tot acht jaar zal bij niet-kerende grondbewerking het organische stofgehalte hoger zijn dan bij conventionele grondbewerking, zowel in de toplaag als in de diepere bodem.

Blik op de toekomst

- Bodembiodiversiteit is wezenlijk voor een gezonde bodem. Natuurbeheer en -ontwikkeling moeten hierop sturen. Herstel van multifunctionele bossen en natuurontwikkeling op voormalige landbouwgrond stagneert door gebrek aan de juiste functionele biodiversiteit in de bodem.
- Het Triade-instrument voor locatiespecifieke ecologische risicobeoordeling van bodemverontreiniging wordt gestandaardiseerd als NEN-norm. Een brede toepassing in de praktijk kan de kwaliteit van risicobeoordeling en besluitvorming beter garanderen.
- Chemische bodemkwaliteitsdoelstellingen zijn gebaseerd op veelal gestandaardiseerd toxiciteitproeven in het laboratorium, o.a. met regenwormen. Men kijkt naar groei, reproductie en overleving. Het functioneren van regenwormen in bodemprocessen kent andere effectgrenzen. Uit ons onderzoek blijken effecten eerder op te treden dan verwacht op grond van traditioneel onderzoek. Bij verdere standaardisatie van toxiciteitproeven moet hier aandacht aan worden besteed.

Omschrijving

Sturen op organische stof in de bodem is wezenlijk en gereduceerde niet-kerende grondbewerking is aanzienlijk beter voor het bodemleven dan kerende grondbewerking.

Doel

Inzicht vergroten in de relatie bodembiodiversiteit en organische stof. Functionele relaties voor organische stofhuishouding van de bodem zijn gekwantificeerd met betrekking tot populatiedichtheid van regenwormen en de soortverscheidenheid van detritivore macro-fauna. Kennis bijdragen voor drempelwaarden en biologische referentiebeelden voor het natuur-, bodem- en plattelandsbeleid en voor beoordeling van ontwikkelingsmogelijkheden.

Kennisdoorwerking

Dit project levert informatie die prima toepasbaar is in een agrarisch bedrijf. Het SPADE-portaal voorziet de boer van kennis en tips. Ook geven we handvaten over hoe je praktisch in kan spelen op de behoeften van gewas en bodem. Er zijn voldoende mogelijkheden om efficiënter om te gaan met mineralen, om een gezond gewas te telen met minder stikstofverliezen en om problemen rond de waterhuishouding van de bodem te verminderen. Kortom: een goede, gezonde bodem draagt bij aan het bedrijfsresultaat.

Producten

Proceedings 10th International Conference on Soil-Water System: *An ecosystem approach as innovative concept for promoting sustainable land use*; J. van Wensem, en J.H. Faber, 2008.
SPADE-publicatie: *Een gezonde bodem vraagt om voeding*; J.H. Faber, 2008.

Projectleider
Dr. Jack Faber, Alterra
jack.faber@wur.nl

Partner buiten Wageningen UR

Universität Bremen, Prof.Dr. Juliane Filser

Vruchtbare landbouwgronden in Europa

Opdrachtgever: Marian Hopman, ministerie van LNV, directie Platteland

De wereldvoedselvoorziening is een opgave, waarbij de bodem centraal staat. Vruchtbare landbouwgrond is een schaars goed. Vruchtbare landbouwgronden zijn gronden, die met een minimale input van (milieubelastende) middelen een maximale gewasproductie laten zien. Waar ligt het optimum van middelengebruik en gewasopbrengsten in Europa? Om dit optimum te bepalen, gebruiken we de efficiëntiemethodiek.

Opbrengst koppelen aan productiemiddelen

Efficiëntie is de verhouding tussen de prestaties van een bedrijf en de daarvoor benodigde middelen. Volledige efficiëntie is bereikt, als het niet mogelijk is om met minder middelen dezelfde opbrengst, of met dezelfde middelen een grotere opbrengst te bereiken. De verhouding tussen opbrengst en middelen kun je evalueren door regio's met elkaar te vergelijken. De efficiëntie van het grondgebruik in een regio wordt bepaald door de afwijking van de prestatie ten opzichte van de beste regio's. Deze methode, om efficiëntie van bedrijven te berekenen, is een aanzet om de vruchtbare landbouwgronden in Europa te identificeren.

Efficiëntie aardappels en tarwe onderzocht

De efficiëntie is bepaald voor aardappels en tarwe. De rangorde van de regio verschilt voor deze twee gewassen. Roemenië is het meest productief voor aardappels en België en Luxemburg voor tarwe. Bulgarije, België, Luxemburg en Ierland zijn landen met een hoge bodemkwaliteitsscore voor beide gewassen. Finland, Slovenië en Spanje hebben de laagste score voor beide gewassen. Nederland als geheel is niet efficiënt; de regio's West- en Zuid-Nederland kennen wel een score van 1. Alterra heeft in dit onderzoek aangetoond dat het mogelijk is om op NUTS2-niveau verschillen in efficiëntie te bepalen.

Gegevens op provincieniveau beschikbaar

In dit project is de opbrengst van landbouwgewassen per hectare gerelateerd aan de input van productiemiddelen. De parameters van deze functie worden geschat op basis van waargenomen gewasopbrengst en inzet van productiemiddelen. Data zijn op NUTS2-niveau beschikbaar. In Nederland komt dat overeen met de provincies. In totaal hebben we van 213 gebieden gegevens.

'Indicatie welke landbouwgronden de EU moet beschermen tegen mogelijke aantasting'

Blik op de toekomst

Het blijkt mogelijk om met de efficiëntiemethodiek een indruk te krijgen van de economische efficiëntie van landbouwgebieden in Europa. Onderzoekers zijn er door beperkte budgetten nog niet in geslaagd de uitkomsten te koppelen aan de fysieke geschiktheid van landbouwbodems in Europa. Deze stap moeten we zeker maken. Fysiek en economisch vruchtbare grond is een schaars goed en een belangrijke waarde in het landelijk gebied. Moet je daar dan een nieuwe stad op bouwen of moet je die verhard met nieuwe wegen? Actoren moeten dat soort vragen veel meer stellen. Neem nou Californië. Daar werkt men met een systeem van 'prime farmland'. Dat is land dat door zijn goede fysieke eigenschappen geschikt is voor verschillende landbouwkundige gewassen. In de ruimtelijke ordening moet men met die aanduiding rekening houden.

Omschrijving

Identificeren van vruchtbare landbouwgronden in Europa. Vruchtbare gronden zijn hierbij gedefinieerd als gronden die met een minimale input van (milieubelastende) middelen een maximale gewasproductie laten zien.

Doel

De Europese Commissie ziet dat er behoefte is aan een EU-strategie voor bodembescherming. Daarbij moeten we rekening houden met alle verschillende functies die de bodem kan vervullen en het scala aan aantastingsprocessen waaraan die bodem bloot kan staan. Deze studie bepaalt mede welke landbouwgronden de EU moet beschermen tegen mogelijke aantasting.

Kennisdoorwerking

Uit de efficiëntiemethode blijkt dat zowel gronden waar weinig kunstmest wordt toegepast, als gronden waar veel kunstmest wordt gebruikt een hoge vruchtbaarheid kennen. Als we meer productiemiddelen in beschouwing nemen, dan zal de efficiëntie van gronden die relatief veel arbeid en kapitaal inzetten afnemen. Vooral de inzet van arbeid en kapitaal heeft invloed op de opbrengsten en leidt, als het in het model wordt opgenomen, tot een betere indicator voor de vruchtbaarheid van landbouwgronden. De studie heeft een beleidsvoorbereidend karakter en is op dit niveau verspreid.

Producten

LEI-report 21109: *Quantification of land quality: a spatial econometric approach*; A.J. Reinhard,

Projectleider
Dr.ir. Stijn Reinhard, LEI
stijn.reinhard@wur.nl

J.G.M. Florax en J.W. Kuhlman, 2008.

Partner buiten Wageningen UR

Purdue University - West-Lafayette (Indiana), USA

Zonder data geen kennis, zonder kennis geen beleid

Opdrachtgever: Jan Huinink, ministerie van LNV, directie Kennis

Een goed bodemkundig informatie systeem is noodzakelijk. Informatie over de bodem is van belang in de diverse beleidsomgevingen; bij verplichtingen voortkomend uit het mondiale Biodiversiteitsverdrag en bij ontwikkelingen in het Europese en nationale bodembeleid. Het Bodemkundig Informatie Systeem (BIS) van Alterra staat in de top vijf van de meest door de overheid gebruikte gegevens.

BIS actualiseren

Het ministerie van LNV stelt vanaf 2009 budget beschikbaar voor verbetering en aanvulling van de BIS-gegevens bij Alterra. Voor een goede besteding is het programma Actualisatie BIS 2009-2014 opgesteld.

Het BIS bevat kaarten over verschillende aspecten van de bodem en puntgegevens over bodemchemische en bodemfysische aspecten van de bodem. De gegevens worden gebruikt als invoergegevens voor berekeningen, simulatiemodellen en beslissing-ondersteunende systemen. Bewerkingen met bodemkundige invoer resulteren vaak in kansen- of risicokaarten of thematische kaarten.

Wensen voor bodemdata

De geïnventariseerde wensen voor BIS-bodemdata zijn onder te verdelen in vijf categorieën:

- meer data;
- informatie over de kwaliteit van de data;
- afgeleide gegevens of thematische kaarten;
- aanvullende data;
- actualisatie van gegevens als organische stof/veen, grondwaterstanden, chemische en fysische bodemkenmerken.

Het rapport schenkt ook aandacht voor methodeontwikkeling op het gebied van dataverzameling (o.a. technieken uit de 'digitale bodemkartering'), op het gebied van (geostatistische) simulatie van bodemkaarten en de modellering van onzekerheid daarin.

Blik op de toekomst

LNV trekt de komende zes jaar zes miljoen euro uit voor actualisatie en verbetering van het Bodemkundig Informatie Systeem. De werkzaamheden zijn inmiddels van start gegaan. Dat is geen luxe, want het beleid vraagt om up-to-date gegevens.

De ministerraad heeft ingestemd met de inrichting van een basisregistratie voor de

ondergrond. De Basisregistratie Ondergrond (BRO) omvat gegevens over de geologische en bodemkundige opbouw van de ondergrond, de ondergrondse infrastructuur en gebruiksrechten van de ondergrond. In de BRO zal het Bodem Informatie Systeem (BIS) van Alterra worden opgenomen.

Helpdeskpraak

Suzanne van der Meulen, ministerie van LNV, directie Kennis

"In de loop van de jaren zijn er binnen veel vakgebieden allerlei nieuwe toepassingen ontwikkeld, waardoor de vraag naar informatie over bodem en ondergrond sterk is toegenomen. Het BIS schiet op dit moment tekort om aan deze informatiebehoefte te voldoen.

In 2008 heeft Alterra een korte inventarisatie uitgevoerd naar het gebruik van het BIS en de wensen voor verbetering van dit systeem. Deze inventarisatie is de opmaat voor een groter project in de periode 2008-2013. In deze periode zal Alterra het BIS niet alleen inhoudelijk actualiseren, maar ook kijken naar nieuwe vragen en eisen die de gebruikers van het BIS stellen aan bodemkundige informatie. De inventarisatie die als helpdeskpraak is uitgevoerd, geeft een eerste inzicht in deze informatiebehoefte. Dit inzicht wordt de komende tijd nog verder uitgewerkt en resulteert uiteindelijk in een concreet plan, waarmee Alterra de komende jaren aan de slag gaat."

Omschrijving

Het belang van een goed bodemkundig informatie systeem (BIS) wordt volledig onderschreven. Helder maken waar de behoeften van de gebruikers van dit systeem exact liggen.

Doel

Opstellen van een overzicht van (gewenste) data in BIS en aangeven door wie en hoe deze gegevens gebruikt worden. Het informatiesysteem moet vragen van de gebruikers adequaat kunnen beantwoorden. Om de gebruikers optimaal van dienst te zijn stemmen Alterra en TNO hun databases betreffende de bodem en de diepere ondergrond zo op elkaar af, dat in de toekomst alle data vanuit slechts één loket te benaderen zijn.

Kennisdoorwerking

Het Centrum Bodem wil als nationaal expertisecentrum bodemgeografische kennis zo goed mogelijk maatschappelijk benutten. Tijdens het symposium 'Bodem informatie: recente ontwikkelingen en toekomst' (oktober 2008) zijn alle gebruikers geïnformeerd over dit onderzoek. Ontwikkelingen op het gebied van dataverzameling, dataverwerking, databeschikbaarstelling en het gebruik van moderne methoden om de betrouwbaarheid van de informatie te kwantificeren en mee te nemen in modeloefeningen zijn ook aan de orde gekomen.

Producten

Alterra-rapport 1709: *Het Bodemkundig Informatie Systeem van Alterra*; F. de Vries, G. de Mol, M.J.D. Hack-Ten Broeke, G.B.M. Heuvelink en F. Brouwer, 2008.

Website www.bodemdata.nl met informatie van de landelijke bodemkaarten van Nederland, inclusief meta-informatie en documentatie, Alterra, 2009.

Projectleider

Dr. ir. Mirjam Hack-Ten Broeke,
Alterra, mirjam.hack@wur.nl

'BIS van Alterra in top vijf van meest door de overheid gebruikte gegevens'

Duurzaam bodemgebruik in natuurgebieden

Opdrachtgever: Bas Volkers, ministerie van LNV, directie Natuur

Natuurbeheer en -ontwikkeling is duurzaam, maar het bodemgebruik in de natuur niet altijd. Bij 'inrichting' van nieuwe natuur, krijgt de bodem vaak eerst 'een behandeling', vaak grondverzet en aanpassingen aan het hydrologisch systeem. In bestaande natuur zijn maatregelen vaak minder ingrijpend. Maar vrijwel alle effectgerichte- en beheermaatregelen hebben effect op de bodem.

Effecten van inrichting en beheer

Met maatregelen in natuurgebieden wil men de vegetatie of standplaatsfactoren zo beïnvloeden dat de natuur zich in de gewenste richting ontwikkelt of dat de soortensamenstelling behouden blijft. Bij afweging tussen verschillende maatregelen stelt men vaak het te behalen doel en de efficiëntie waarmee dat wordt bereikt voorop. Het verdient echter aanbeveling om ook te kijken wat de bijkomende voor- en nadelen zijn voor bodemfuncties. Dat kan leiden tot andere keuzen. In het onderzoek is gekeken naar de effecten van inrichting en het beheer van natuurgebieden.

Van mild tot verstorend

- Bij de inrichting van nieuwe natuurgebieden op voormalige landbouwgronden, graaft men vaak de bovenste 30 tot 50 cm af. Er ontstaat een nieuwe situatie met een voedselarmere en soms ook nattere bodem. Een ander voordeel is dat het risico op uitspoeling van nutriënten op de afgegraven locatie kleiner is geworden. Het graven kan echter het bodemarchief en de bodembiodiversiteit verstoren.
- Hydrologische ingrepen zijn zowel maatregelen die leiden tot vernatten of verdrogen als maatregelen die de waterloop veranderen. Wanneer het grondwaterpeil hoger komt, heeft dat als voordeel dat archeologische waarden minder kans lopen aan blootstelling aan zuurstof en daardoor een betere bescherming krijgen. Maar wanneer een bodem veel natter wordt, heeft dat effect op allerlei (bio)chemische reacties. Dit kan resulteren in het mobiel worden en uitspoelen van fosfaat en zware metalen, maar ook in een toename van broeikasgasemissies.
- Effectgerichte maatregelen en beheersmaatregelen met verschraling als doel, zoals maaien, begrazen, chopperen en uitmijnen, zijn gericht op het verwijderen van nutriënten ten gunste van de gewenste vegetatie. Vergelijken met de eerder beschreven maatregelen zijn ze 'mild'.

'Minister Cramer wil direct starten met implementatie aanbevelingen'

Doe eerst goed vooronderzoek

Hoewel nergens sprake is van uitgesproken onduurzaam bodemgebruik, is het wenselijk om risico's zoveel mogelijk te beperken. De grootste risico's treden op bij inrichtingsmaatregelen.

Eén ervan, de aantasting van archeologische waarden bij verwijderen van bodemlagen, is tegenwoordig goed te voorkomen door naleving van het verdrag van Malta. Hetzelfde zou moeten gelden voor aardkundige waarden. Maar nog steeds worden beken opnieuw gemeanderd, zonder dat men naar de oorspronkelijke beekloop kijkt.

Goed vooronderzoek, met aandacht voor aardkundige waarden ondersteund met een handreiking, kan dit voorkomen. Vooronderzoek kan ook voorkomen dat onherstelbare fouten worden gemaakt bij hydrologische aanpassingen.

Blik op de toekomst

De duurzaamheidsanalyse is gebaseerd op een kwalitatieve inschatting van het effect op bodemfuncties. Het is echter niet mogelijk om aan te geven of een bodemfunctie op een bepaalde plek voldoende is. Om vooronderzoek in natuurgebieden te verbeteren is het belangrijk om de bodemfuncties te concretiseren en meetbaar te maken.

Omschrijving

Voorkomen onduurzaam bodemgebruik bij natuurbeheer en -ontwikkeling door een meer gericht vooronderzoek, eventueel ondersteund door een handreiking.

Doel

Aansturing voor de implementatie van duurzaam bodemgebruik ligt primair bij de overheid, maar dit project kan hieraan een bijdrage leveren door de aanbevelingen over kennisverspreiding en kennisontwikkeling. Kennisverspreiding is mogelijk door het schrijven van een handreiking voor natuurbeheerders. Het is het wenselijk op een interactieve manier met beheerders, maar ook met provincies van gedachten te wisselen over het onderzoeksrapport en de aanbevelingen.

Kennisdoorwerking

Dit project is primair opgezet om kennis over duurzaam bodemgebruik in natuurgebieden naar relevante doelgroepen door te spelen. Tijdens de diverse presentaties en gesprekken is dit zeker gebeurd. Verder zijn er in twee maanden tijd 300 exemplaren van de brochure aangevraagd.

In een brief aan de Tweede Kamer (Kamerstukken II 2007/08, 28663, nr. 51 dinsdag 8 juli 2008) geeft minister Cramer (Ministerie van VROM) al aan dat er in 2008 een start wordt gemaakt met de implementatie van het in 2007 opgeleverde rapport.

Producten

Alterra-rapport 1626: *Duurzaamheidsanalyse van bodemgebruik in natuurgebieden*; A. Smit, I.M. Lubbers, K.B. Zwart en D. Brunt, 2007. Handreiking voor terreinbeheerders: *Duurzaam bodemgebruik in natuurgebieden*; K.B. Zwart en A. Smit, 2008.

Projectleider

Dr. A. Smit, Alterra

annemieke.smit@wur.nl

Robuuste watersystemen: ook een LNV-opgave

Stroomgebiedsbeheersplannen en het Nationaal Waterplan waren de topics in 2008 binnen het LNV Wateronderzoek. Het onderzoek richtte zich in het bijzonder op voldoende en schoon water voor de sectoren in het landelijk gebied en haalbare en betaalbare implementatie van resultaten. Dit alles vanuit een integrale opgave, waarbij ook de betekenis van KRW-maatregelen voor Natura 2000 en het mestbeleid is uitgewerkt.

Hoe kunnen we Nederland vanuit wateroptiek robuuster inrichten en beheren? Dit is een vraag die vooral speelt op het niveau van watersystemen. Een voorbeeld hiervan is het onderzoek naar het proces van hermeandering. Ook stonden bepaalde gebieden volop in de belangstelling. In het westelijk veenweidegebied is beperking van de bodemdaling via maatregelen in het waterbeheer cruciaal. LNV heeft, samen met DLO, voor deze regio een kennisagenda opgesteld met kennisvragen rond duurzaam waterbeheer, behoud van landschap en cultuurhistorie en duurzame landbouw. Kennisbenutting en communicatie kregen in het wateronderzoek dit jaar speciale aandacht. Een themadag over het wateronderzoek, waar projectleiders hun projecten presenteerden, trok meer dan 100 geïnteresseerden. In het project Watertekens verschenen toegankelijk geschreven praktijkhandleidingen met lessen over succesvolle communicatie rond waterprojecten. In 2008 presenteerde de Deltacommissie haar advies 'Samenwerken aan Water'. Doel is om Nederland klimaatbestendig in te richten. Extremer wordende weersituaties moeten zonder problemen van wateroverlast, verdroging en verzilting worden opgevangen. De voorstellen van de Deltacommissie zullen van grote invloed zijn op de onderzoeksprogrammering in de komende jaren.

Themateam Water

Cees Kwakernaak, Altera, ceesc.kwakernaak@wur.nl

Elze Hemke, directie Platteland, e.j.hemke@minlnv.nl

Jan Huinink, directie Kennis, j.k.m.huinink@minlnv.nl

Hermeandering van beken

Opdrachtgever: Wim Zeeman, Dienst Landelijk Gebied

Op verschillende plaatsen in ons land is men vanuit diverse beleid-sopgaven (WB21, KRW) bezig om plannen te maken en uit te voeren voor beekherstel. DLG, waterbeheerders en terreinbeheerders, zoeken aanknopingspunten voor het ontwerpen van een nieuwe inrichting, het toekomstig beheer en de bijbehorende maatregelen.

Handboek en model

Door gebruik te maken van internet kunnen we in een vroeg stadium van het project beginnen met samenstellen van een digitaal handboek. Het handboek biedt een overzicht van de beschikbare kennis op basis van literatuuronderzoek, de praktijkervaringen van waterbeherende organisaties, en ervaringen met de morfologische modellering. Voor het handboek wordt nauw samengewerkt met de deelnemers in een nieuwe Community of Practice (CoP). Hierin nemen vertegenwoordigers van DLG, waterschappen, provincies en kennisinstituten deel. De CoP wil kennis delen en nieuwe initiatieven ontwikkelen, bijvoorbeeld voor monitoring van beekherstel.

In dit project zijn ook enkele geomorfologische aspecten voor een beek onder de 'natuurlijke' omstandigheden gemodelleerd. Het gaat hierbij om aspecten zoals de sinuositeit en afmetingen van waterlopen met een bijbehorende Q(h)-relatie. Dit model is te koppelen met andere modellen. Hiermee is bijvoorbeeld het effect van hermeandering op de grondwaterstandsfluctuatie te bepalen. Naast de hydraulische eigenschappen kan men een schatting maken van de breedte van de meandergordel, en zo inzicht krijgen in de benodigde ruimte.

StreaMES

Voor het zandgebied van Nederland is met het model StreaMES een aantal kenmerken bepaald die van belang zijn binnen het planproces rond hermeandering. Voor de beken zijn kaarten beschikbaar met de gewenste afmetingen, sinuositeit en benodigde ruimte onder de 'natuurlijke' of potentiële omstandigheden.

Kennis over hermeandering

Bij hermeandering van beken is er vooral op het gebied van de geomorfologische processen een kennislacune. De belangrijkste kenmerken van die processen zijn het patroon (meandering in horizontaal vlak), de dimensies (dwarsprofiel), en de dynamiek

(stroming van water en transport van zand in de tijd). Maatregelen voor inrichting en beheer zijn o.a.:

- aanleg van meanders in beken;
- verwijderen of veranderen van stuwen;
- verandering van het dwarsprofiel;
- vastleggen van bodems;
- plaatsen van zandvangen en vistrappen.

Blik op de toekomst

In het digitale handboek hermeandering wordt de beschikbare kennis op het gebied van hermeandering vastgelegd. Hierbij wordt vooral aangesloten op de vragen vanuit de praktijk. Het handboek kan een belangrijke bijdrage leveren aan de totstandkoming van hermeanderingprojecten.

Omschrijving

Vermeerderen en op bruikbare wijze ontsluiten van kennis op het gebied van hermeandering. Het gaat hierbij hoofdzakelijk om het genereren van vuistregels voor planning, inrichting en beheer.

Doel

Een digitaal handboek over de morfologische aspecten van meandering om te gebruiken voor planning, inrichting en beheer bij hermeanderingprojecten.

Kennisdoorwerking

Het handboek hermeandering voorziet in de vraag vanuit de praktijk naar een actueel en toegankelijk overzicht van relevante literatuur en ervaringsgegevens. Hierbij wordt ingegaan op vragen over ruimtebeslag, dynamiek en veerkracht, effect van inrichtingsveranderingen, wijze van uitvoering, monitoring, beheer en onderhoud etc. Dit handboek kan een bijdrage leveren aan de planning en totstandkoming van hermeanderingprojecten.

Producten

Digitaal handboek hermeandering beschikbaar op www.handboekhermeandering.wur.nl (website in ontwikkeling).
Model StreaMES met bijbehorende kaarten.

'Beschikbare kennis over hermeandering vastgelegd in digitaal handboek en model'

Projectleider
Drs.ing. Jaco van der Gaast,
Alterra, jaco.vandergaast@wur.nl

Waterpark Het Lankheet: zuiveren, bergen, energie, biodiversiteit

Opdrachtgever: Siep Groen, ministerie van LNV, directie Regionale Zaken Oost

In het pilotproject Lankheet worden verschillende beleidsdoelstellingen (Kaderrichtlijn Water, WB21, biobased economy en klimaatneutrale landschappen) gecombineerd. Doel is het simultaan zuiveren van oppervlaktewater in aangelegde zuiveringsmoerassen (rietvelden), tijdelijke piekberging, energieproductie uit non-food biomassa en herstel van verdroogde terrestrische ecosystemen met gezuiverd beekwater. En dat alles op een economisch rendabele manier.

Capaciteiten van riet

Sinds 2006 wordt onderzoek gedaan op diverse niveaus:

- biomassaproductie en waterzuiveringscapaciteit van riet (Wageningen UR/Plant Research International);
- analyse van de potentie voor energie uit rietbiomassa (Wageningen UR/Plant Research International);
- hydrologische consequenties (Wageningen UR/Alterra);
- economische potentie van dit soort systemen (Wageningen UR/LEI).

Mogelijkheden aangelegde zuiveringsmoerassen

Het onderzoek heeft nieuwe inzichten opgeleverd over de mogelijkheden van aangelegde zuiveringsmoerassen in de Nederlandse situatie. Deze inzichten liggen zowel in de gebieden van waterzuivering (nutriënten, pathogenen, pesticiden, hormonen, metalen), waterberging (hydrologische analyses), economie (kosten en baten), biomassaproductie (mogelijkheden om riet te benutten voor groene energie) als natuur (bijdrage aan biodiversiteit). De resultaten tot nu toe laten zien dat grote hoeveelheden beekwater kunnen worden gezuiverd conform de Kaderrichtlijn Water en dat zuiveringsmoerassen kunnen bijdragen aan de reductie van piekafvoeren in dit soort beeksystemen (reductie overstromingskans). De zuiveringsefficiëntie voor stikstof en fosfaat is afhankelijk van de verblijftijd van het eutrofe beekwater in de rietvelden en lag tussen 30 en 75%.

Vergroten leefbaarheid platteland

Op Lankheet test men verschillende mogelijkheden voor landgebruik in de praktijk. Dit project draagt als voorbeeldproject bij aan opname van waterdiensten in het landgebruik. Indien economisch rendabel, kan het combineren van functies een belangrijke bijdrage leveren aan het vergroten van de leefbaarheid van het platteland.

'Combineren van functies kan leefbaarheid van het platteland vergroten'

Blik op de toekomst

Vanaf 2009 wordt tweewekelijks het effect geanalyseerd van de verblijftijd van het eutrofe beekwater in de rietvelden op zuiveringsefficiëntie. Het is de bedoeling dat de komende jaren een verdere optimalisatieslag plaatsvindt tussen de verschillende functies op Waterpark Het Lankheet. Daarnaast worden de mogelijkheden van grootschalige waterzuivering met planten verder onderzocht, waarbij men naast nutriënten ook kijkt naar zuivering van hormonen, medicijnen en zware metalen. De bijdrage van systemen als Lankheet aan de bio-based economy en aan klimaatneutrale landschappen wordt ook meegenomen. De opschaling van het systeem staat centraal.

Omschrijving

Waterpark Het Lankheet

Doel

Combineren van verschillende landschapsdiensten: waterzuivering, waterberging, ontwikkeling biodiversiteit.

Kennisdoorwerking

Overdracht van opgedane kennis is belangrijk; op Het Lankheet geeft men regelmatig presentaties en rondleidingen aan geïnteresseerden. Er wordt gepubliceerd zowel in populaire als wetenschappelijke uitgaven. Op wetenschappelijk gebied werkt men sinds kort samen met buitenlandse (Tsjechische, Finse, Estse en Italiaanse) onderzoekers.

Producten

Publicatie: 'Surface water sanitation and bio mass production in a constructed wetland: Pilot Lankheet': B.G. Meerburg, P.H. Vereijken, W. de Visser, A. Verhagen, H. Korevaar, E.P. Querner, A.T. de Blaeij and A. van der Werf, submitted, 2008.
Proceedings 8th Intecol International Wetlands Conference, Big Wetlands, Big Concerns in Cuiabá, Brazil: *Man-made wetlands with combined functions: surface water sanitation, water storage and biomass production for energy*: B.G. Meerburg and A. van der Werf, 2008.
Alterra-rapport 1674: *Waterberging op het landgoed Lankheet: mogelijkheden en consequenties voor het watersysteem Wageningen*; H.M. Mulder en E.P. Querner, 2008.
LEI-rapport 2008-061: *Een waterpark als alternatief: MKBA aanleg multifunctioneel helofytenfilter op Waterpark Het Lankheet*; A.T. de Blaeij en A.J. Reinhard, 2008.
E-News Kennis Online: *Gevolgen water vasthouden op een landgoed (Lankheet)*, E.P. Querner, 2 september 2008.
Artikelen in diverse vakbladen zoals Vakblad Natuur Bos en Landschap, Agrarisch Dagblad, Boerderij, H₂O en in Waterverhalen van de Stichting Leven met Water.

Projectleider

Dr. Adrie van der Werf, PRI
adrie.vanderwerf@wur.nl

Overijsselse Vecht: herstel natuurlijkheid regionale riviersystemen

Opdrachtgever: Siep Groen, ministerie van LNV, directie Regionale Zaken

Eind vorige eeuw is de breed gedragen *Vechtvisie* ontwikkeld om de gestuwde en genormaliseerde Overijsselse Vecht te herstellen in een halfnatuurlijke laaglandrivier. In het project Ruimte voor de Vecht werken de provincie Overijssel en de waterschappen nu aan een actualisatie van de *Vechtvisie*. Doel is een gezamenlijke uitvoeringstrategie voor integraal herstel van de Vecht.

Erosie- en sedimentatieprocessen

In dit onderzoek is ruimtelijk verkend waar in het Duits-Nederlandse stroomgebied van de Vecht erosie- en sedimentatieprocessen optreden. Er is een modelstudie uitgevoerd met het model Lapsus, LandscApe ProcesS modelling at mUlti-dimensions and Scales (Schoorl et al., 2000). Het model geeft inzicht in het transport van sediment door het stroomgebied. Het resultaat van de modelberekening is een gewijzigd terreinmodel met erosieve en sedimentaire gebieden. Met het model kan men verschillende scenario's doorrekenen, zodat het effect van landgebruikveranderingen of herstelmaatregelen op de erosie en sedimentatie in beeld kan worden gebracht.

Grensoverschrijdende database

Het modelonderzoek heeft in beeld gebracht waar in het Duits-Nederlandse stroomgebied van de Vecht erosie- en sedimentatieprocessen optreden. Daarnaast is een eerste berekening gemaakt van het jaarlijkse sedimentbudget dat in het stroomgebied wordt gegenereerd. Door gebrek aan harde meetgegevens over het sedimenttransport in de Vecht kunnen we het model niet valideren. Het projectresultaat geeft inzicht in de kans van optreden van natuurlijke erosie- en sedimentatieprocessen in die delen van de Vecht waar herstelmaatregelen worden uitgevoerd. In het project is veel energie gestoken in het verzamelen en uniformeren van Nederlandse en Duitse gegevens. Dit heeft geresulteerd in een goede grensoverschrijdende database voor het stroomgebied van de Vecht.

Verkenning sedimenthuishouding

Vernieuwend is dat er een verkenning is gedaan van de sedimenthuishouding van een Nederlandse rivier op stroomgebiedniveau. Het model Lapsus is in dit onderzoek voor het eerst toegepast op een laaglandrivier. Door het grensoverschrijdende karakter zijn duurzame samenwerkingsverbanden opgezet met Duitse partners. Dit leidde tot het eerste werkelijk grensoverschrijdende onderzoek naar de Overijsselse Vecht. Door het

'Eerste stap in grensoverschrijdend onderzoek in het stroomgebied van de Vecht'

hele stroomgebied van de Vecht van bron tot monding te bestuderen, is een beter begrip van het hele systeem ontstaan. De uitkomsten van het onderzoek zijn daarom ook belangrijk voor het Duitse natuur- en waterbeleid.

Blik op de toekomst

Het project vormt een eerste stap in grensoverschrijdend onderzoek in het stroomgebied van de Vecht. Aan beide kanten van de grens is een groeiend besef dat men de economische en ecologische potenties van de rivier kan vergroten door gezamenlijk in het gehele stroomgebied – tot in de haarvaten – te zoeken naar kansen voor herstel van het systeem. Het onderzoek in samenwerking met Duitse partners draagt op termijn bij aan de totstandkoming van een internationaal, integraal natuurbeleid en -beheer voor de Vecht.

Omschrijving

Een verkenning van ruimtelijke erosie- en sedimentatieprocessen in het stroomgebied van de Nederlands-Duitse Vecht voor het herstel van een rivier met een natuurlijke morfodynamiek.

Doel

- Kennis genereren over de sedimenthuishouding in het stroomgebied van de Overijsselse Vecht. Hoeveel zand wordt er door de Vecht getransporteerd, waar vindt erosie plaats en waar in het systeem wordt zand afgezet?
- Wat is het effect van herstelmaatregelen op de sedimenthuishouding van het riviersysteem?
- Ontwikkelen van riviermorfologische kennis voor de te ontwikkelen uitvoeringstrategie.

Kennisdoorwerking

De ontwikkelde kennis wordt rechtstreeks ingebracht in het project Ruimte voor de Vecht en de Duits-Nederlandse *Vechtvisie*, doordat de onderzoekers deelnemen aan de werksessies die voor genoemde projecten worden georganiseerd.

Producten

Alterra-rapport: *Een verkenning van ruimtelijke erosie- en sedimentatieprocessen in het stroomgebied van de Nederlands-Duitse Vecht: potenties voor herstel natuurlijke morfodynamiek*; W. Viveen en G.J. Maas, 2009.

Projectleider
Ing. Gilbert Maas, Alterra
gilbert.maas@wur.nl

Effect klimaatverandering op waterbeschikbaarheid in Nederland

Opdrachtgever: Elze Hemke, ministerie van LNV, directie Platteland

Om vroegtijdig te kunnen inspelen op de verwachte klimaatverandering is inzicht van belang in de effecten van klimaatverandering op de waterbeschikbaarheid en de daarmee samenhangende watervraag. De verwachte veranderingen in de watervraag kunnen sturend zijn voor maatregelen die nodig zijn om de effecten van klimaatverandering op te kunnen vangen.

Gevolgen klimaatverandering voor landbouw en natuur

De mogelijke gevolgen van klimaatverandering op abiotische randvoorwaarden voor zowel landbouw als natuur zijn onderzocht en zo goed mogelijk gekwantificeerd. Door het gebruik van Fysische Tijdreeks Modellen (FTM) was het mogelijk om – uitgaande van klimaatscenario's – de te verwachten effecten van klimaatverandering op het grondwaterregime (TGOR) te kwantificeren. Deze informatie is doorvertaald naar landsdekkende informatie over de waterbeschikbaarheid voor de plant. Hierbij is rekening gehouden met de beschikbare berging in de wortelzone en de mogelijkheden voor capillaire nalevering vanuit het grondwater. Voor zowel de berging als de capillaire nalevering zijn de bodemfysische eigenschappen zeer bepalend. De informatie is gebruikt om de veranderingen te bepalen in de beschikbare hoeveelheid bodemvocht voor de vegetatie als gevolg van klimaatverandering. De veranderingen in het bodemvocht als gevolg van klimaatverandering hebben een verschuiving in de watervraag tot gevolg.

Weinig effect op grondwaterregime

De te verwachte effecten van klimaatverandering hebben in tegenstelling tot een afname van de voor het gewas beschikbare hoeveelheid bodemvocht relatief weinig effect op het grondwaterregime. In de nattere winterperiode bedragen de verschillen over grote delen van Nederland slechts enkele centimeters. In de drogere zomerperiode kan de grondwaterstand langjarig gemiddeld ca. 10 centimeter veranderen. Het neerslagtekort in het groeiseizoen kan echter als gevolg van klimaatverandering aanzienlijk toenemen (ca. 100 mm). De toename van dit vochttekort vraagt om een grotere capillaire nalevering vanuit het grondwater en/of een additionele bijdrage via beregening.

Meer effect op bodemvochtregime

Het onderzoek geeft aan dat de watervraag toeneemt en de waterbeschikbaarheid voor vegetatie afneemt. Dit is vooral een gevolg van de veranderingen in de neerslag(verdeling) en de verdamping. Hierdoor neemt zowel de grondwaterafhankelijkheid van de natuur toe als de watervraag voor bijvoorbeeld beregening vanuit de landbouw. Deze veranderingen geven ook aan dat klimaatverandering niet zozeer effect heeft op het grondwaterregime (GR) maar veel meer op het bodemvochtregime (BR) en het daarmee samenhangende vochtleverend vermogen van de bodem aan de vegetatie.

Blik op de toekomst

Effecten van klimaatverandering hebben tot gevolg dat evaluatiesystemen voor landbouw en natuur niet meer toereikend zijn ter bepaling van effecten op landbouw en natuur. Deze instrumenten zijn afgeleid uit praktijkervaring/opnamen en modelberekeningen onder historische en huidige klimatologische omstandigheden. Verandering van de bodemvochtvoorraad leidt ertoe dat men niet zozeer moet kijken naar het grondwaterregime maar veel meer naar het vochtleverend vermogen van een bodem. De bodem blijkt een belangrijke schakel tussen het grondwater en de waterbeschikbaarheid voor de plant. Uiteindelijk is het vochtleverend vermogen voor de vegetatie van belang. Het verdient aanbeveling om hier binnen het GGOR-traject rekening mee te houden.

Omschrijving

Effecten van klimaatverandering op de veranderingen van de waterbeschikbaarheid en de daarmee samenhangende watervraag voor landbouw en natuur in de Nederlandse groene ruimte.

Doel

Inzicht geven in de veranderingen in de waterbeschikbaarheid en de watervraag als gevolg van klimaatverandering. Daarnaast wordt in het kader van dit project gekeken welke (extra) claims de veranderingen in de watervraag leggen op het ruimtegebruik.

Kennisdoorwerking

De onderzoeksresultaten geven inzicht in de gevolgen van klimaatverandering op de waterbeschikbaarheid en de daarmee samenhangende watervraag voor landbouw en natuur in Nederland. De veranderingen in de voor de vegetatie beschikbare hoeveelheden bodemvocht geven aan dat de rol van de bodem en het grondwater en het daarmee samenhangende vochtleverend vermogen van de bodem in de toekomst belangrijker wordt.

Producten

Alterra-rapport 1791: *Effecten van klimaatverandering op de watervraag in de Nederlandse groene ruimte. Analyse van de waterbeschikbaarheid rekeninghoudend met de freatische grondwaterstand en bodem*; J.W.J. van der Gaast en H.Th.L. Massop, 2009.

Projectleider
Drs. Jaco van der Gaast, Alterra
jaco.vandergaast@wur.nl

Waarheen met het veen?

Opdrachtgever: Johanneke Henstra, ministerie van LNV, directie Regionale Zaken en Harm Janssen, dienst Landelijk Gebied West

Rijk, provincies en waterschappen kiezen voor een duurzamer toekomst voor de westelijke veenweidegebieden. Het Rijk heeft in de Nota Ruimte de aanpak van de bodemdaling en een robuust en klimaatbestendig watersysteem tot prioriteit benoemd.

Waterpeilbeheer wordt in het ruimtelijk beleid opgenomen, met de nodige kansen en effecten voor landbouw, natuur en landschap, en andere functies.

Diverse strategieën

Van verschillende strategieën voor waterpeilbeheer zijn de effecten onderzocht op bodemdaling, waterkwaliteit, inlaatbehoefte, landbouw en natuur. De strategieën verschillen van elkaar in polderpeilgebieden (omvang en aantal), hoogte van het slootpeil en omvang van de hoeveelheid ingelaten water. Er zijn metingen uitgevoerd van het effect van onderwaterdrains op de bodemdaling, de waterkwaliteit en de inlaatbehoefte te bekijken. Ook is een MKBA voor enkele waterpeilstrategieën op polderniveau uitgevoerd. Een onderdeel hiervan was een onderzoek naar de bereidheid om te betalen voor meer natuur in de regio.

Bereidheid 11 euro te betalen

De modelanalyses over de waterpeilstrategieën leverde digitale kaartbeelden op van de effecten op de grondwaterstanden en bodemdaling op korte en langere termijn, bij verschillende klimaatscenario's. Er is berekend wanneer de veenbodem geheel verdwenen zal zijn in verschillende delen van het veenweidegebied. Toepassing van onderwaterdrains kan de bodemdaling halveren met behoud van goede landbouwgrond, maar leidt tot meer inlaatbehoefte en mogelijk meer uitspoeling van meststoffen. Een meer heterogene drooglegging lijkt volgens het MKBA gunstig uit te pakken voor de verhouding kosten/baten. Recreanten en bewoners blijken bereid om jaarlijks ruim 11 euro per persoon te betalen voor meer natuur als gevolg van ander waterpeilbeheer.

Integrale en interactieve benadering

Het project wordt gedragen door een breed samengesteld projectconsortium van drie departementen, drie provincies, vier waterschappen, DLG, LTO en Natuurmonumenten. Naast Alterra, LEI en ASG werken CLM, Royal Haskoning, het Planbureau voor de Leefomgeving en twee universiteiten aan de uitvoering van het project. Hierdoor is sprake van een brede integrale benadering. De werkwijze in het project is interactief.

'Onderwaterdrains kunnen bodemdaling halveren met behoud van goede landbouwgrond'

Onderzoekers en gebruikers van onderzoek werken nauw samen. Hierdoor wordt gedurende het project al veel kennis benut, zoals in het Uitvoeringsprogramma Nota Ruimte, de Voorloper Groene Hart en het gebiedsproces Bodegraven Noord.

Blik op de toekomst

De kennisproducten geven inzicht in gevolgen van verschillende keuzemogelijkheden en ambitieniveaus voor een duurzame toekomst van het westelijk veenweidegebied. Dit verbetert de kwaliteit van de besluitvorming en biedt een basis voor een effectieve communicatie en participatie in plan- en besluitvorming. De brede samenstelling van het projectconsortium staat garant voor een adequate doorwerking naar beleid, beheer en ondernemers. Meer veldexperimenten zijn echter nog noodzakelijk om de effectiviteit en haalbaarheid van concrete maatregelen in de praktijk te toetsen. Het projectconsortium heeft zich inmiddels uitgesproken voor een meer praktijkgericht vervolgpriject na afronding van het project Waarheen met het Veen.

Omschrijving

Toekomstverkenning van een duurzaam en klimaatbestendige inrichting van water en land in het westelijk veenweidegebied, uitgaande van verschillende strategieën voor waterpeilbeheer.

Doel

Bieden van inzicht in consequenties op korte en langere termijn van keuzen die bij het beheer en inrichting van het westelijk veenweidegebied gemaakt kunnen worden.

Kennisdoorwerking

De resultaten zijn gebruikt in het Nota Ruimte programma Westelijke Veenweiden, in de interprovinciale Voorloper Groene Hart en in verschillende gebiedsprocessen (Gouwe Wiericke, Bodegraven Noord, Krimpenerwaard, Zegveld Noord). Dit leverde een goede onderbouwing van de plan- en besluitvorming. De belangstelling voor toepassing van onderwaterdrains is zo sterk gegroeid dat nu grootschalige toepassing wordt voorzien.

Producten

Alterra-rapport 1666: *Effecten van waterpeilstrategieën in veenweidegebieden. Een scenariostudie in een gebied met klei-op-veen rond Linschoten*; P.C. Jansen, E.P. Querner en C. Kwakernaak, 2008.
Alterra-rapport 1597: *Invloed van infiltratiewater via onderwaterdrains op de afbraak van veengrond*; J.J.H. van den Akker, R.F.A. Hendriks en J.R. Mulder.
Website: www.waarheenmethetveen.nl

Projectleider
Dr. Cees Kwakernaak, Alterra
ceesc.kwakernaak@wur.nl

Partners buiten Wageningen UR

Centrum Landbouw en Milieu, Royal Haskoning
Planbureau voor de Leefomgeving
Universiteit Utrecht – Faculteit Biologie
Universiteit Utrecht – Copernicus Instituut
Vrije Universiteit Amsterdam – Instituut voor Milieuvraagstukken

WaterTekens: communicatie over waterbeheer

Opdrachtgever: Bsik Leven met Water en ministerie van LNV

Onder invloed van het klimaatdebat verandert het waterbeleid. Water krijgt meer ruimte en wateropgaven krijgen nieuwe dimensies: burgers en waterbeleid krijgen meer met elkaar te maken. Beheerders worden meer geconfronteerd met de uiteenlopende maatschappelijke wensen, ideeën en beelden. Hierdoor krijgen beleving, communicatie en participatie een steeds belangrijker rol in de nieuwe wateropgave.

Burgerwensen

Hoe beleven burgers water en wat zijn de effecten op het waterbeheer? Hoe kunnen waterbeheerders burgers en andere stakeholders succesvol betrekken bij hun beleid om het waterbeheer op deze wensen af te stemmen en verzet te voorkomen?

Belevingsonderzoek

In tien praktijkstudies, aangedragen door waterschappen en Rijkswaterstaat, is informatie verzameld over de beleving van water en over goede en minder goede praktijken in het betrekken van burgers en andere belanghebbenden bij het waterbeheer. De onderzochte wateropgaven varieerden van natuurontwikkeling in de uiterwaarden en waterberging tot beekherstel.

Het onderzoek laat zien dat participatie in de meeste gevallen een meerwaarde kan hebben. Participatie kan een project 'opplussen' en extra draagvlak en goodwill creëren. Het is wel belangrijk dat er voldoende tijd en middelen beschikbaar zijn om ook echt te investeren in het gebied. Dat hoeven niet altijd fysieke investeringen te zijn. Het leren kennen van de omstandigheden, de gebruikers en hun belangen blijkt van grote meerwaarde. Ook is het belangrijk om niet alleen te kijken naar de grote lijnen, maar ook oog te hebben voor detail en achterliggende beelden en beleving. Belevingsonderzoek kan daarbij een goed hulpmiddel zijn.

Maatschappelijke inbedding

De waterwereld was tot voor kort een enigszins naar binnen gekeerd beleidsveld. De afgelopen jaren is meer aandacht ontstaan voor de maatschappelijke inbedding van het waterbeleid. Het project WaterTekens heeft hieraan bijgedragen via leergemeenschappen, bijdragen aan praktijk- en studiedagen en vakbladartikelen. We hebben hierbij steeds betoogd dat participatie niet alleen noodzakelijk is voor de burgers en voor vervlechting van het beleidsveld, maar ook kansen biedt voor versterking van het draagvlak.

Via praktijkhandleidingen, tien leergemeenschappen en diverse presentaties zijn vernieuwende methoden verspreid om deze betrokkenheid vorm te geven. Enkele adviezen:

- Houd rekening met de achterliggende waterbeelden van burgers;
- Baseer de keuze van participatiestrategie op de beleidsruimte en de complexiteit van de wateropgave;
- Communiceer door verbaal en psychisch 'contact' te maken met andersdenkenden.

Blik op de toekomst

WaterTekens heeft bij de deelnemende waterbeheerders bijgedragen aan een versterking van het omgevingsbewustzijn. Het verspreiden van de opgedane ervaring wordt binnen de waterschappen voortgezet onder andere via de leergemeenschap 'participatie en beleving' die door WaterTekens is opgezet. Vanwege de belangstelling en enthousiasme voor deze leergemeenschap is onlangs besloten deze de komende jaren voort te zetten gefinancierd door de Stowa.

Omschrijving

WaterTekens onderzoekt de beleving van water door burgers en ondersteunt waterbeheerders in hun communicatie met en participatiestrategie voor ingelanden, omwonenden en andere belanghebbenden.

Doel

Stimuleren van beleving, communicatie en participatie in het waterbeheer met ingelanden, omwonenden en belanghebbenden.

Kennisdoorwerking

WaterTekens heeft bij de deelnemende waterbeheerders bijgedragen aan een versterking van het omgevingsbewustzijn. De opgedane ervaring is ook actief binnen de deelnemende waterschappen verspreid. De leergemeenschap 'participatie en beleving' is tien keer bij elkaar is geweest. Het totale netwerk van WaterTekens omvat momenteel 140 waterbeheerders. Bijna de helft heeft één of meerdere malen deelgenomen aan de leergemeenschap (inclusief het slotcongres).

Producten

Praktijkhandleiding: *Participatie in waterbeheer - Een vak apart*; B. Breman, M. Pleijte, S. Ouboter en A. Buijs, 2008.

Praktijkhandleiding: *Het hoofd boven water - Omgaan met beleving in het waterbeheer*; M. Jacobs en A. Buijs, 2008.

Praktijkhandleiding: *Beleefd praten over water - Hoe overheden met bewoners en belanghebbenden communiceren over veranderingen in het waterbeheer*; S. Ouboter, 2008.

Diverse artikelen in vakbladen (o.a. H2O) en wetenschappelijke tijdschriften.

Elf praktijkdagen voor waterbeheerders met als titel *Leergemeenschap participatie en beleving voor waterbeheerders*.

Website: www.watertekens.nl. Hier zijn de praktijkhandleidingen te downloaden.

Projectleider
Drs. Arjen Buijs, Alterra
arjen.buijs@wur.nl

Beleid én onderzoek: doen meer met kennis

Oprichtgever: Elze Hemke, ministerie van LNV, directie Platteland

LNV signaleert samen met DLG dat onderzoeksresultaten van Wageningen UR niet tijdig in de juiste vorm beschikbaar zijn. Stakeholders moeten de KRW en WB21 uitvoeren en implementeren, want de deadlines van 2009 (vaststelling stroomgebiedbeheerplan SGBP) en 2015 (eerste afrekening) zijn vastgelegd en dus hard. Daarom is snelle en goede kennisoverdracht gewenst.

Omschrijving

Kennismanagement doen beleid en onderzoek samen en is de basis voor een goed functionerende kennisinfrastructuur.

Doel

Een actieve interactie organiseren tussen aanbieders en gebruikers van kennis binnen de BO-context van het thema Water. Hierdoor komen kennis en ervaring uit praktijk, onderzoek en beleid samen. Deze actieve interactie is kennismanagement.

Kennisdoorwerking

De opgedane kennis wordt besproken met verschillende doelgroepen (beleid, onderzoek, praktijk en onderwijs) tijdens de leerbijeenkomst. Hierdoor worden ervaringen met kennismanagement actief gedeeld met elkaar. Voor de deelnemers is dit een mogelijkheid om zich te spiegelen en een aanzet te geven tot persoonlijke competentieontwikkeling.

Producten

Verslag van de LNV-Kennisdag Water: *Water halen, water brengen*, Antropia, Driebergen, februari 2008.
Notitie Alterra/LEI: *Methodieken ter ondersteuning van kennismanagement in watergerelateerde onderzoeksprojecten*; A. Groot en M. Borgstein, 2009.
Notitie Alterra/LEI: *Kennismanagement en wateronderzoek*, A. Groot en M. Borgstein, 2009.
Verslag van de LNV leerbijeenkomst: *Kennismanagement Wateronderzoek*, 2009.
Deze producten zijn beschikbaar op www.kennisonline.wur.nl

Inventarisatie kennismanagement

LEI en Alterra hebben de verschillende activiteiten van kennismanagement onderzocht waarbij gaande het onderzoek de volgende activiteiten zijn uitgewerkt:

- kennisvraagarticulatie door interviews te houden en workshops/CoPs te organiseren;
- kennisontwikkeling/kennis co-creatie via praktijk en onderzoekskennis gebruik makend van modellen, veldproeven, map table;
- kennisontsluiting: documentatie en kennisuitwisseling organiseren middels websites, kenniskringen/CoPs en artikelen;
- kennistoepassing voor specifieke doelgroepen door demonstraties, projecten, bijeenkomsten.

Kennismanagement organiseren

Kennismanagement gaat niet vanzelf. Je moet daar met elkaar invulling aan geven en leren van elkaars ervaringen:

- Kennismanagement is voor zowel de opdrachtgever als opdrachtnemer geen vanzelfsprekendheid.
- Opdrachtgever en -nemer moeten samen duidelijker afspraken maken over kennismanagement. Hoe geef je het vorm en hoe monitor en evalueer je het.
- Organiseer leerbijeenkomsten over kennismanagement, fysiek elkaar ontmoeten blijft van belang.
- Het is belangrijk projectleiders binnen hun projecten te ondersteunen bij de verschillende kennismanagementactiviteiten.

Gesloten cirkel

Nieuw bij dit onderzoek was het denken vanuit kennismanagementactiviteiten (vraag-articulatie, kennis co-creatie, kennisontsluiting en kennistoepassing) en het idee dat deze activiteiten met elkaar een cirkel vormen. Kennismanagement is onder te verdelen in:

- kennisontwikkeling: tot stand brengen van nieuwe feiten en inzichten (kennis);
- kennisontsluiting: toegankelijk maken van die nieuwe kennis voor anderen dan de direct betrokken onderzoekers of opdrachtgever;
- kennisverspreiding: actieve vorm van kennisontsluiting waarbij kennis wordt overgedragen;
- kennistoepassing: door gebruik van de kennis ontstaan nieuwe vragen die de basis vormen voor kennisontwikkeling en de cyclus weer opnieuw kan worden doorlopen.

Deze cirkel moet gesloten zijn. Als je het ene niet goed doet, zal het andere ook niet goed gaan.

Blik op de toekomst

Na de leerbijeenkomst van december 2008 zullen LEI en Alterra nog drie bijeenkomsten organiseren met telkens één specifiek onderwerp. Dit onderwerp heeft een relatie met één van de vier kennismanagementactiviteiten. We willen in de toekomst het onderwerp 'Kennismanagement wateronderzoek: taak voor beleid en onderzoek samen' SMART uitwerken in taken en verantwoordelijkheden voor de verschillende partijen.

'Kennismanagement is basis voor een goed functionerende kennisinfrastructuur.'

Projectleider
Ir. Marien Borgstein, LEI
marien.borgstein@wur.nl

Minder zoet water en verzilting als opgaven voor LNV

Opdrachtgever: Elze Hemke, ministerie van LNV, directie Platteland

Om het LNV-standpunt in het Nationaal Waterplan te bepalen, was behoefte aan een kennisoverzicht van de gevolgen van klimaatverandering voor de beschikbaarheid van zoet water voor landbouw en natuur. Ook was er behoefte aan inzicht in knelpunten die in Nederland zullen ontstaan door de toenemende invloed van zout water op natuur en landbouw.

Kennislacunes geïnventariseerd

Aan de hand van bestaande kennis is beschreven in welke mate en door welke oorzaken de kustgebieden in Nederland zullen verzilten. Ook is per regio onderzocht in hoeverre de huidige zoetwatervoorziening beïnvloed wordt door klimaatverandering; waar doen knelpunten en kansen voor landbouwteelten en in de natuur zich voor en welke kennislacunes bestaan er?

Water pricing

De stijging van de zeespiegel zal nauwelijks leiden tot extra verzilting. Wel zullen droogmakerijen met een zoute ondergrond en een doorlatende bovengrond aanzienlijk zouter worden. Bij dit soort gronden is dit een na-ijleffect van inpoldering. Afhankelijk van klimaatscenario's zullen minder mogelijkheden voor zoetwateraanvoer overblijven, terwijl de waterbehoefte door een langer groeiseizoen juist toeneemt. Ook wordt de aanvoer van zoet water aanzienlijk duurder (water pricing). De toenemende watertekorten vormt vooral een probleem voor de minder intensieve grondgebonden landbouw.

De verhoging van het IJsselmeerpeil, voorgesteld door de Deltacommissie, brengt grote kosten met zich mee. Het is denkbaar dat de kosten van wateraanvoer bij water pricing vergelijkbaar zullen zijn met de geldelijke opbrengst uit de aardappelteelt.

Adaptatiestrategieën, zoals vergroting en verbinding van natuurgebieden, zijn effectief om de effecten van klimaatverandering op de natuur te beperken.

Blik op de toekomst

Lokale waterberging in zoetwaterbekkens is steeds meer nodig en ook renderend om zoetwatertekorten in de grondgebonden landbouw te beperken. Dit wordt al in praktijk gebracht in de glastuinbouw. Mogelijkheden voor beregning uit slootwater en grondwater zullen nog verder afnemen. Daarmee vermindert ook de behoefte om het

zoutgehalte in sloten te verminderen via doorspoelen met zoet water. Verder lijken zoetwaterbellen in de bodem beter ontwikkeld en benut te kunnen worden, om de invloed van zout water uit de ondergrond tegen te gaan.

Om de natuur meer kans te geven om in te spelen op klimaatverandering zullen natuurgebieden groter en gradiëntrijker moeten worden. Ook moeten natuurgebieden worden voorzien van multifunctionele bufferzones ('klimaatmantels'). Door natuurgebieden beter te verbinden kunnen nieuwe soorten beter de plaats innemen van soorten die door opwarming uitsterven.

Helpdeskvraag

Elze Hemke, ministerie van LNV, directie Platteland

"Concrete aanleiding voor onze helpdeskvraag over verzilting najaar 2008 was de LNV-inzet in het Nationaal Waterplan (NWP) en de kabinetsreactie op het Deltarapport. Er doen veel verhalen de ronde over verzilting en we wilden van Alterra weten op welke termijn welke problemen ontstaan voor natuur en landbouw, hoe erg het is en wat eraan te doen is. In het eindrapport hebben we antwoord gekregen op de hoofdvragen. Enkele aspecten zijn echter onbeantwoord gebleven, zoals een kaartje met de belangrijkste gebieden.

Voorjaar 2009 organiseren we naar aanleiding van de helpdeskvraag een LNV-lunchbijeenkomst (thema Klimaat en Water) als opmaat voor een LNV-strategie voor verzilting en zoetwatervoorziening voor de lange termijn. Dit met het oog op de uitwerking van het Deltaprogramma, de besluitvorming over het NWP en de inbreng in de interdepartementale verkenning zoetwatervoorziening. Zo gaan we verder op zoek naar een scherper beeld van de kracht van de landbouw om zich tijdig aan te passen, de mogelijkheden van innovaties daarbij en de effecten van verzilting op de natuur."

Omschrijving

Beschrijven van de verwachte gevolgen van klimaatverandering voor de zoetwaterbeschikbaarheid voor landbouw en natuur in Nederland en beschrijven van de herkomst en omvang van de verzilting in de Nederlandse kustregio.

Doel

Aan de hand van bestaande kennis inzicht geven in de omvang van de verzilting en van de gevolgen van klimaatverandering voor de beschikbaarheid van zoet water voor landbouw en natuur in Nederland.

Kennisdoorwerking

LNV heeft de kennis benut bij de standpuntbepaling in de beleidsontwikkeling van het Nationaal Waterplan.

Producten

Alterra-rapport: *Helpdeskvragen LNV over effecten verzilting op landbouw en natuur*, P.J.T. van Bakel, en L.C.P.M. Stuyt, 2009, Wageningen.

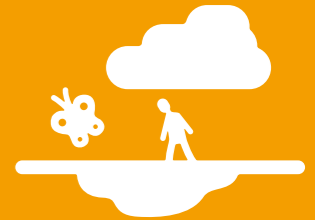
Projectleider
Dr. ir. Lodewijk Stuyt, Alterra
lodewijk.stuyt@wur.nl

'Vergroting en verbinding van natuurgebieden kan effecten van klimaatverandering op natuur beperken'

Wageningen levert de getallen voor klimaatbeleid of niet?

Het onderzoek voor het thema klimaat in 2008 is gesplitst in een adaptatie- en een mitigatie-poot. De vragen op mitigatiegebied zijn toeleverend aan de lopende 'post-Kyoto' COP onderhandelingsrondes. De vragen zijn: Wat zijn de belangrijkste sources en sinks voor broeikasgassen? Welke autonome ontwikkelingen zijn te verwachten? Welke maatregelen liggen in principe klaar? Zo blijkt bijvoorbeeld uit het onderzoek dat tropische venen onze aandacht meer dan waard zijn. Dat geldt ook voor de groei van de veestapel in Azië en het toenemend kunstmestgebruik in Afrika en Zuid-Amerika. Het adaptatieonderzoek is vooral gericht op probleemanalyse ter onderbouwing van nieuw adaptatiebeleid voor landbouw en natuur. Welke problemen staan bossen, natuur in het algemeen en landbouw te wachten? Waar in Nederland doen die problemen zich voor? Door het combineren van verschillende onderzoekslijnen kunnen we kaarten opleveren die tentatief laten zien waar in Nederland welke problemen te verwachten zijn. Zo zal de natuur vooral op hoge zandgronden met droogte te maken kunnen krijgen, in Noord-Holland speelt vooral verzilting en wateroverlast en in Friesland en Groningen droogte en wateroverlast. Er is ook goed nieuws: akkerbouw blijft voor heel veel gewassen mogelijk in Nederland en groen-blaue dooradering biedt perspectieven voor een meer robuuste natuur bij klimaatsverandering.

Themateam Klimaat

Judith Klostermann, Alterra, judith.klostermann@wur.nl

Hayo Haanstra, directie Platteland, h.j.haanstra@minlnv.nl

Annegien Helmens, directie Platteland, a.a.helmens@minlnv.nl

Sjaak Mesu, directie Kennis, j.j.mesu@minlnv.nl

Hoeveel gigatonnen tropisch veen de lucht in?

Opdrachtgever: Bas Clabbers, ministerie van LNV, directie Platteland

De klimaatconventie (UNFCCC) wil CO₂-uitstoot terugdringen o.a. door behoud van bossen en tegengaan van ontbossing. Behoud van koolstof in bestaande systemen is een effectieve manier om emissies te reduceren. Hoe omvangrijk zijn de emissies uit veen? Hoe belangrijk is het om afspraken over het beheer van venen vast te leggen in het volgende klimaatverdrag?

Omschrijving

Schatten van de bijdrage van CO₂-emissies uit tropisch veen aan het versterken van het broeikaseffect.

Doel

Informatie leveren aan de onderhandelingen voor een nieuw klimaatverdrag.

Producten

Alterra-rapport: *Assessment of Risks and Vulnerabilities of Tropical Peatland Carbon Pools: Mitigation and Restoration Strategies*; H. Wösten, H. Ritzema and J. Rieley, 2009.
Website: www.carbopeat.org

'Goed waterbeheer van tropische venen kan CO₂-uitstoot terugdringen.'

Venen ontgonnen voor land- en bosbouw

Venen zijn reservoirs van zoet water, biodiversiteit en koolstof en belangrijk in de koolstofcyclus omdat ze CO₂ vastleggen. Als ze gedraineerd worden, stoten ze juist CO₂ uit. Venen vertegenwoordigen ongeveer 25% van de terrestrische koolstofvoorraad op aarde. De huidige venen zijn de laatste 20.000 jaar gevormd onder natte, zure en voedselarme omstandigheden, waarbij de opeenhoping van dood plantenmateriaal sneller verloopt dan de afbraak. Meer dan de helft van het veenareaal ligt in Siberië, Alaska en het noorden van Canada. In Europa en Afrika is al meer dan de helft van de venen ontgonnen voor land- en bosbouw. In het tropische deel van Azië – vooral in Indonesië en Maleisië – staan venen onder toenemende druk om gedraineerd te worden en oliepalm te verbouwen.

Drainage leidt tot CO₂-uitstoot

De koolstofvoorraad in tropische venen is berekend: 52 Gigaton (Gt=109 ton) in tropische venen met een variatie van 4 tot 84 Gt. De grootste onbekende in de vergelijking is de dikte van het veen. Voor oliepalm moet het met water verzadigde veen worden gedraineerd. Dit geeft bodemdaling door irreversibel indrogen van het veen (klink) in combinatie met oxidatie en dus CO₂-uitstoot. De droge toplaag vat dan gemakkelijk vlam. De bijna jaarlijks terugkerende branden van veen en vegetatie in Indonesië en Maleisië geven een geweldige CO₂-uitstoot en smogproblemen. Andere consequenties zijn gesloten vliegvelden en wegen en reductie van de biodiversiteit. Jaarlijks wordt ongeveer 2 Gt CO₂ uitgestoten; 1/3 door veenoxidatie ten gevolge van drainage en 2/3 door branden. Dit is 8% van de jaarlijkse wereldwijde emissie veroorzaakt door de verbranding van fossiele brandstoffen. Een relatief kleine oppervlakte van tropische venen (0,1%) is verantwoordelijk voor 8% van de wereldwijde CO₂-uitstoot.

Blik op de toekomst

Goed waterbeheer van tropische venen is de beste mitigatiestrategie, omdat hiermee zowel de CO₂-verliezen ten gevolge van drainage als door branden kunnen worden beperkt.

Voor venen kan de oprichting van het Reducing Emissions from Deforestation and Degradation (REDD) aanknopingspunten bieden. REDD omvat alle aspecten van ontbossing en is sterk gekoppeld aan duurzaam landgebruik. Veendegradatie is slecht gedefinieerd en niet altijd aan het oppervlak waarneembaar. Dynamiek in en tussen jaren is belangrijk bij het bepalen van de verliezen in de koolstofvoorraad. Venen zijn landschappen die een sterke ruimtelijke relatie hebben via land en water. De effecten van veranderend land- en watergebruik werken door in het gehele veenlandschap. Het tegengaan van ontbossing in veengebieden kan dus niet los worden gezien van land- en waterbeheer in het gehele veengebied.

Projectleider
Dr.ir. Henk Wösten, Alterra
henk.wosten@wur.nl

Duurzame klimaatadaptatie in ontwikkelingslanden

Opdrachtgevers: Hayo Haanstra, ministerie van LNV, directie Platteland

Ontwikkelingslanden zijn zeer gevoelig voor klimaatverandering. Hun economie is afhankelijk van de landbouw en daarmee gevoelig voor veranderingen in waterbeschikbaarheid. Klimaatverandering wijzigt de waterbeschikbaarheid drastisch en veroorzaakt een teruggang in economische ontwikkelingen. Adaptatiemaatregelen, passend in de duurzame ontwikkeling, zijn nodig. Het geldt ontbreekt echter voor ingrijpende en kostbare maatregelen.

Waterbeschikbaarheid verbeteren

De regio genaamd 'Office du Niger' draagt in hoge mate bij aan de voedselzekerheid van Mali. Rijst is het belangrijkste voedselgewas in Mali en de productie is geheel afhankelijk van de waterbeschikbaarheid uit de rivier de Niger. Via stuwdammen en irrigatiekanalen wordt de rijstteelt voorzien van water. Klimaatverandering zal vooral de waterbeschikbaarheid tijdens het droge seizoen beïnvloeden, waarbij rijstteelt in de toekomst niet meer zeker is. Daarnaast is bij een watertekort een negatieve afriuilrelatie te verwachten met de energievoorziening uit waterkracht voor de hoofdstad Bamako. Aanvullend wordt in de regio vee gehouden waarbij grondwater onttrokken wordt voor dierlijke consumptie. Vee speelt een belangrijke rol als financieringsbron. De winstopbrengst van economische activiteiten investeert men traditioneel in de aankoop van vee. Bij grondwatertekorten zullen deze investeringen onder druk komen te staan. De adaptatiemaatregelen die zijn onderzocht, bevatten verbreding van de agrarische productie tijdens het droge seizoen. Teelten met een lagere waterbehoefte worden voorgesteld. Eén optie is braaklegging tijdens het droge seizoen.

Adaptief beleid essentieel

De multicriteria analyse (MCA) van landgebruikfuncties laat zien dat bij afwezigheid van adaptief beleid klimaatverandering een sterk negatief effect zal hebben op alle dimensies van duurzame ontwikkeling. Oorzaak: het watertekort tijdens het droge seizoen. Diversificatie van gewassen tijdens het droge seizoen, zoals teelt van zonnebloemen of andere gewassen, kunnen de negatieve effecten van klimaatverandering deels opvangen. Dit is vooral een verbetering voor de economische en in mindere mate de sociale dimensie. De milieudimensie heeft het meest te lijden van klimaatverandering. Aanvullend adaptatiebeleid is nodig wanneer de watertekorten in het droge seizoen verder oplopen. De teelt van alternatieve gewassen kan dan geen oplossing meer bieden. Investeringen in waterberging en verbetering van de irrigatiekanalen zijn dan noodzakelijk, maar ook

'Klimaatverandering wijzigt de waterbeschikbaarheid drastisch'

kostbaar. Een ander hindernis is dat onder lokale beleidsmakers nog geen gevoel voor urgentie bestaat voor het klimaatprobleem.

Participatie en koppeling

De toepassing van multicriteria analyse vraagt om een directe betrokkenheid van sectorale beleidskennis. Participatie van stakeholders is daarbij noodzakelijk en niet eerder toegepast in deze context. De koppeling landgebruik functies – indicatoren – multicriteria evaluatie in het speelveld van duurzame ontwikkeling is nieuw en is in dit project integraal uitgewerkt.

Blik op de toekomst

Het project draagt bij aan LUPIS (Land-use Policies and Sustainable Development in Developing Countries), een project dat eveneens gefinancierd wordt door het Zesde Kaderprogramma van de Europese Commissie.

Het onderzoek laat een gebrek aan relevante regionale data voor indicatoren zien. Voor de onderzochte regio's is het belangrijk te investeren in datavoorziening om adaptatiemaatregelen beter te kunnen onderbouwen. Het project in Mali en Brazilië krijgt echter geen vervolg in 2009. In het VLG-werkprogramma Klimaat ontwikkelingslanden wordt het adaptatieonderzoek in 2009 gebundeld voor Oost-Afrika. De methode zal verder uitgewerkt worden met de LUPIS-partner uit Kenia (KARI) voor het onderzoeksgebied Narok.

Omschrijving

Ontwikkelen van methodiek om de verschillende adaptatiemaatregelen te wegen volgens de dimensies van duurzame ontwikkeling: economisch, sociaal en milieu. Hierbij zijn landgebruikfuncties, ontwikkeld in het EU-project SENSOR, operationeel gemaakt.

Doel

Voorgestelde adaptatiemaatregelen in beleid kunnen evalueren in relatie tot duurzame ontwikkeling.

Kennisdoorwerking

- agendasetting van klimaatonderzoek in de betreffende ontwikkelingslanden;
- sense of urgency van gekozen maatregelen;
- samenwerking van verschillende disciplines tot beantwoording van klimaatvraagstukken;
- aangeven tekorten van databeschikbaarheid om voor te nemen beleidsmaatregelen door te kunnen rekenen.

Producten

LEI-report: *Climate change and land use policies in Mali and Brazil*; Verburg, Chen, Cissé, Rodrigues Pereira Filho et al.
Flyer of the project: *Evaluation methodology of Land Use Policies and Climate Change*; Verburg et al., 2008. Requests at rene.verburg@wur.nl. Website of the EU 6th framework project LUPIS: www.lupis.eu

Projectleider
Dr. René Verburg, LEI
rene.verburg@wur.nl

Projectleider
Dr. Le Chen, LEI
le.chen@wur.nl

Partners buiten Wageningen UR

Dr. Youssouf Cissé et al. (IER, Mali)
Dr. Saulo Rodrigues Pereira Filho et al. (FUB, Brazilië)

De impact van klimaatverandering

Opdrachtgever: Annegien Helmens, ministerie van LNV, directie Platteland

Het Nederlandse bos vervult veel functies; juist in een dichtbevolkt land wil men zekerheid hebben over het duurzaam voortbestaan en beheer van het kleine areaal bos. We moeten in staat zijn in te spelen op klimaatveranderingen en het moet duidelijk zijn waar de knelpunten liggen. Dan kunnen we adaptieve maatregelen en adaptief beleid formuleren.

Knelpunten in kaart brengen

Het onderzoek is beperkt tot een aantal aspecten van klimaatverandering, namelijk: verzilting, bosbrandgevaar, het voorkomen van plaaginsecten en waterbeschikbaarheid. Voor waterbeschikbaarheid is gekeken naar het effect van een hogere grondwaterstand (in nattere zomers) en naar het effect van een lagere grondwaterstand (in drogere zomers). Omdat het nog onduidelijk is hoe het klimaat zich zal ontwikkelen hebben we de effecten van vier klimaatscenario's onderzocht. In dit onderzoek zijn literatuurgegevens verzameld over de gevoeligheid van bomen voor deze aspecten van klimaatverandering. Deze literatuurgegevens zijn in een GIS-programma gecombineerd met informatie over de ligging en samenstelling van het Nederlandse bos en met informatie over toekomstige waterbeschikbaarheid en verzilting. Met deze informatie zijn de mogelijke knelpunten letterlijk in kaart gebracht.

Zomerdroogte en bosbranden

- Zomerdroogte vormt van de onderzochte aspecten het grootste mogelijke knelpunt voor bossen in Nederland. De andere onderzochte aspecten lijken een geringer knelpunt te vormen.
- De mogelijke impact van klimaatverandering is het grootst in bossen op zandige bodems. Wanneer het klimaat droger wordt kunnen bossen hier last krijgen van bosbrand en vochttekort. In het geval dat zomers natter worden zijn er enkele gebieden op de zandgronden waar mogelijk schade optreedt door stijgende grondwaterstanden.

Combineren van bestaande kennis

Bestaande kennis over de invloed van verschillende aspecten op boomgroei is gecombineerd met scenario's over klimaatverandering en informatie over de samenstelling van het Nederlandse bos. Het onderzoek brengt veel bestaande kennis samen en geeft

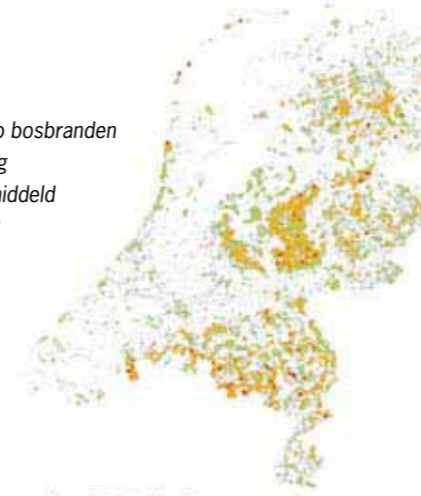
daarmee inzicht in de mogelijke impacts van klimaatverandering. Zo wordt duidelijk in welke gebieden bepaalde aspecten van klimaatverandering een knelpunt kunnen vormen.

Blik op de toekomst

- Om een goede inschatting te kunnen maken van de effecten van klimaatverandering op onze bossen zouden naast de negatieve aspecten van klimaatverandering ook mogelijke positieve aspecten, zoals een langer groeiseizoen, moeten worden meegenomen.
- Omdat droogte het grootste knelpunt lijkt te vormen is meer kennis over het effect van droogte op boomsoorten noodzakelijk.
- Een goede maatregel om het risico van klimaatverandering te beperken lijkt het stimuleren van de diversiteit aan boomsoorten in het Nederlandse bos.

Kans op bosbranden

- hoog
- gemiddeld
- laag

Omschrijving

Opstellen van een knelpuntenkaart voor bossen bij klimaatverandering.

Doel

Aangeven waar in Nederland bossen in de knel komen als gevolg van klimaatverandering. Dit inzicht kan vervolgens gebruikt worden om adaptieve maatregelen te formuleren.

Kennisdoorwerking

De opgedane kennis past in een langer durend traject van kennisontwikkeling op het gebied van impacts van klimaatverandering. Grote terreinbeheerders als SBB en Natuurmonumenten zijn hier in geïnteresseerd. Ook voor het beleid (waar de nadruk ligt op adaptatie) is goed inzicht in impacts van belang. Mogelijk wordt de opgedane kennis verder voortgezet in programma's als Kennis voor Klimaat. In EU projecten die dit jaar starten als Baccara en Motive komt de opgedane kennis ook van pas.

Producten

Alterra-rapport 1761: *Potential Impacts Of Climate Change On Dutch Forests, Mapping the risks*; E. Verkaik, L.G. Moraal, G.J. Nabuurs, 2009. Poster Presentation: *Impacts Of Climate Change On Dutch Forests* during Joensuu Forestry Network Meeting; E. Verkaik, May 2009.

Projectleider

Dr. ir. Gert-Jan Nabuurs, Alterra
gert-jan.nabuurs@wur.nl

Projectleider

Dr. Ir. Eric Verkaik, Alterra
eric.verkaik@wur.nl

CO₂-emissiehandel in Nederlandse glastuinbouw

Oprichtgever: Bas Clabbers, ministerie van LNV, directie Landbouw

Sinds december 2008 is een nieuwe Europese richtlijn voor de handel in CO₂-emissierechten van kracht. De nieuwe richtlijn scherpt het Europese klimaatbeleid aan door de hoeveelheid emissierechten te reduceren en te veilen. Wat is de betekenis van de richtlijn voor de concurrentiepositie van de Nederlandse glastuinbouwsector?

Twee beleidsvarianten

Om die impact te bepalen is de aanpak gevolgd die CE-Delft gebruikt om de kostenstijgingen voor de Nederlandse industrie te bepalen. Op basis van de berekende kostenstijging is met behulp van LEI-model HORTUS het effect van de richtlijn bepaald op de productie in de Nederlandse glastuinbouw en de wereldwijde CO₂-uitstoot. HORTUS is een door het LEI ontwikkeld vraag- en aanbodmodel dat de productie, handel en consumptie van groente, fruit en sierteelt in de gehele EU modelleert.

Verplaatsing van economische activiteiten kan leiden tot verplaatsing van de CO₂-uitstoot. Dit wordt een 'koolstoflek' genoemd, omdat het een ongewenst bijeffect is van het emissiebeleid. De berekeningen zijn uitgevoerd voor twee beleidsvarianten. In beleidsvariant 1 wordt een deel van de emissierechten gratis toebedeeld aan tuinders; in beleidsvariant 2 worden alle rechten geveild.

Effecten

Het rapport komt voor een prijs van 20 EUR per ton CO₂ tot de volgende conclusies:

- De Nederlandse glastuinbouw heeft met een beperkte kostenstijging te maken, indien de emissierechten in 2020 deels gratis toegekend worden en deels geveild. De kosten stijgen dan 0,8%.
- De kostenstijging is beduidend groter, indien alle emissierechten geveild worden. In dat geval nemen de kosten met 2,6% toe.
- De nieuwe richtlijn leidt tot een verschuiving van de productie binnen Europa van Noord naar Zuid. Er vindt een beperkte verschuiving van de productie naar landen buiten de EU plaats vooral bij snijbloemen.
- Afhankelijk van de gevoeligheid van de vraag voor veranderingen in de prijs, daalt de productie in Nederland met 4,8% tot 8,9%, uitgaande van 100% veilen.
- Wanneer de glastuinbouw in 2020 voor alle emissierechten moet betalen, daalt het areaal glastuinbouw met 420-760 hectare, met een verlies aan werkgelegenheid van

3.100 - 5.600 werkzame personen en een verlies aan toegevoegde waarde van 130 - 220 miljoen Euro.

- De verschuiving van de productie van Noord naar Zuid is gunstig voor de wereldwijde CO₂-uitstoot, omdat de CO₂-uitstoot per eenheid product in Zuid Europa, Afrika en Zuid-Amerika lager is dan in Noord Europa.

Blik op de toekomst

De resultaten zijn bruikbaar bij de invulling van het CO₂-beleid voor de Nederlandse glastuinbouw. Dit geldt in het bijzonder het in ontwikkeling zijnde CO₂-vereveningssysteem voor de Nederlandse glastuinbouw. Discussiepunten bij het vereveningssysteem vormen de gratis toekenning van CO₂-emissierechten, de koppeling van het systeem met het EU Europese Handelssysteem (ETS) voor CO₂-emissierechten en de relatie met andere instrumenten zoals de energiebelasting.

Omschrijving

Bepaling van de impact van de nieuwe Europese richtlijn voor CO₂-emissiehandel op de kosten en de productie in de Nederlandse glastuinbouw.

Doel

Inzicht krijgen in de relatie tussen de richtlijn, de concurrentiepositie van de glastuinbouw en het koolstoflek met het oog op de invulling van het sectorale klimaatbeleid.

Kennisdoorwerking

Inzicht in de impact van het Europese klimaatbeleid op de concurrentiepositie van de Nederlandse glastuinbouw.

Producten

LEI-rapport: *CO₂-emissiehandel in 2020; De betekenis van de nieuwe richtlijn voor CO₂-emissiehandel voor de Nederlandse glastuinbouw*, F. Bunte en Y. Dijkhoorn, 2009.

'De nieuwe richtlijn leidt tot verschuiving van productie van Noord- naar Zuid-europa'

Projectleider
Dr. Frank Bunte, LEI
frank.bunte@wur.nl

Adaptatiestrategieën voor landbouw en natuur

Opdrachtgever: Annegien Helmens, ministerie van LNV, directie Platteland

Bij klimaatverandering in Nederland nemen de risico's op wateroverlast, droogte en verzilting toe. Dit stelt het beleid ten aanzien van ruimtegebruik en landbouw en natuur voor nieuwe uitdagingen. Effectieve maatregelen voor de inrichting van het landelijk gebied vragen een integrale aanpak. Daarom hebben we de knelpunten en beschikbare adaptatiestrategieën in een lokaal-regionale context bekeken.

Omschrijving

Ontwikkelen van handvaten voor de afweging van kansen en effectiviteit van adaptatiestrategieën voor landbouw en natuur en mogelijkheden voor implementatie.

Doel

Op basis van een analyse van drie studiegebieden instrumentarium ontwikkelen voor het afwegen van adaptatiestrategieën voor landbouw en natuur bij klimaatverandering.

Kennisdoorwerking

Inzicht in benodigde informatie voor de ontwikkeling van adaptatiestrategieën voor beleid.

Producten

PR-rapport: *Klimaatverandering in drie casestudiegebieden. Integratie van adaptatie-strategieën voor landbouw en natuur, Input voor nieuwe projecten*; G. Blom-Zandstra, M. Paulissen, W. Geertsema en H. Agricola, 2009.
Vervolgprojecten: IPO-project klimaatschetsboeken en BO-project ondersteuning impulsprojecten.

Adaptatiestrategieën effectief?

In drie onderling sterk verschillende studiegebieden (Kop van Noord-Holland, Zuidwest-Friesland/Noordwest-Overijssel, Oostelijk Noord-Brabant) is gekeken naar de kans dat knelpunten optreden en hoeveel oppervlak ermee is gemoeid. De effectiviteit van beschikbare adaptatiestrategieën is getoetst en ook de mate waarin een geïntegreerde aanpak nodig of wenselijk is. Wat zijn consequenties voor implementatie van tien adaptatiestrategieën in de drie gebieden en waar zijn ze elders in Nederland effectief?

Knelpunten en adaptatiestrategieën per gebied

Door in te zoomen op deelgebieden is een goede selectie te maken van knelpunten die een rol spelen in het gebied vanwege de lokale waterhuishouding, aanwezigheid van zout in de bodem en de hoogteligging. Klimaatverandering werkt sterk door op de waterbeschikbaarheid van gewassen en vegetaties. De beschikbaarheid van water voor landbouwgewassen kan wel met 20% worden gereduceerd. De problemen bij klimaatverandering verschillen sterk per deelgebied:

- In de Kop van Noord-Holland worden deze vooral veroorzaakt door verzilting en wateroverlast.
- In Zuidwest-Friesland/Noordwest-Overijssel zijn wateroverlast en droogte de hoofdknelpunten.
- In Oostelijk Noord-Brabant is de droogte het grootste probleem.

Voor de drie gebieden zijn adaptatiestrategieën beschreven die onderling sterk variëren. In sommige strategieën profiteert vooral de landbouw van de maatregelen, terwijl in andere meer ruimte komt voor natuur. Sommige strategieën kenmerken zich door een sterk geïntegreerd karakter, terwijl anderen juist sectoraal zijn ingestoken. Desondanks blijken de beschreven strategieën niet exclusief voor de studiegebieden, maar zijn ze ook goed bruikbaar voor andere gebieden in Nederland.

Voorbeelden

- Intensief en gescheiden peilbeheer in Wieringermeer-polder, Randmeer (korte termijn realisatie); peil volgt functie en de strategie is sectoraal. Is effectief als percelen klein blijven. Is ook toepasbaar in rendabele laaggelegen landbouwgebieden (bijv. Noordoostpolder en delen van Zeeland);
- Benutten natuurlijke omgeving voor (natte) productie in polder Gelderingen etc. tussen Wieden en Weerribben (lange termijn realisatie); Functie volgt peil en de strategie is geïntegreerd. Is effectief als ondernemers economisch perspectief zien en als de schaal voldoende groot is. Is ook toepasbaar in Biesbosch en in oeverlanden van grote meren (bijv. Veluwe-randmeren en laagveenplassen);
- Inzetten op niet-grondgebonden landbouw in Peelhorst (korte en lange termijn realisatie); De strategie is sectoraal. Is effectief bij goede technische innovaties. Is ook toepasbaar overal in omgeving van (snel)wegen, op minder vruchtbare bodems.

Blik op de toekomst

In dit onderzoek wordt de basis gelegd voor het formuleren van randvoorwaarden en een afwegingskader voor beleidsmaatregelen en voor implementatiemogelijkheden in een specifiek gebied. Dit levert een bruikbaar instrumentarium op voor de uitwerking van adaptatiestrategieën voor uiteenlopende gebieden in Nederland.

'Bruikbaar instrumentarium ontwikkelen voor uitwerking adaptatiestrategieën'

Projectleider

Dr.ir. Greet Blom-Zandstra, PRI
greet.blom@wur.nl

Stad en ommeland anders besturen

De dynamiek van de mens en zijn groene omgeving is enorm. Hoe zorgen we voor een gezonde stad en een vitaal platteland? Voor de stad staan de groene aspecten van de leefomgeving centraal. De stedelingen willen genieten van het groen in en om de stad. Voor het platteland gaat het om een sterke regionale economie, zodat het agrarische gebied zijn karakter kan houden. Daarnaast is het van belang dat de stedeling dat platteland waardeert en gebruikt en dat het platteland ook een leefbare omgeving blijft voor haar bewoners. Deze talrijke factoren vragen om sectoroverstijgende nieuwe samenwerkingsvormen tussen ondernemers, bestuurders en burgers. Groen in de buurt is essentieel voor de leefbaarheid van de stad. Een goede stedelijke groenstructuur is noodzakelijk om straks bij te dragen aan verkoeling als de klimaatverandering doorzet. Een punt van grote zorg is hoe we de eigenheid van het vitale platteland en de bijbehorende waarden als landschap, rust en ruimte behouden. De opgave van dit thema bestaat uit het leggen van duurzame verbindingen tussen stad en ommeland, waarbij we zoeken naar innovatieve concepten. Verbrede landbouw speelt een rol bij de mogelijkheden voor recreatie op het platteland. Verder was er in de periode 2007-2008 meer aandacht voor de rol van recreatieondernemers en hun bijdrage aan de ruimtelijke kwaliteit. De zorgboerderijen zullen in de toekomst een rol gaan spelen in de opvang. Bestuurlijke verandering komt in vele thema's aan de orde, waarbij vooral de aandacht uitgaat naar de rol van het ministerie van LNV. De invalshoek bij alle projecten is telkens de samenhang, bekeken vanuit genieten, werken, wonen en leven.

Themateam Stad-land & Recreatie

Peter Visschedijk, Alterra, peter.visschedijk@wur.nl

Marien Borgstein, LEI, marien.borgstein@wur.nl

Kees Verbogt, directie Platteland, k.verbogt@minlnv.nl

Wim Janssen, directie Regionale Zaken, w.j.m.janssen@minlnv.nl

Thamar Kok, directie Kennis, t.kok@minlnv.nl

Renderende recreatie en kwaliteit van het landschap

Opdrachtgever: Miranda Meijster, ministerie van LNV, directie Platteland

Lof voor de recreatieondernemers en hun sectororganisatie die hun innovatieagenda in 2008 hebben uitgewerkt tot een (opstap)innovatieprogramma. Het rijk ondersteunt dit initiatief van harte in 2009 en 2010. Via de Innovatiefaciliteit stelt LNV kennis en personele capaciteit beschikbaar vanuit LNV, het Kenniscentrum Recreatie en LEI. Ook VROM en EZ ondersteunen dit initiatief.

Omschrijving

Een innovatieprogramma gericht op een realiseren van een renderende recreatie-sector die tegelijkertijd een bijdrage levert aan de kwaliteit van de leefomgeving.

Doel

Recreatieondernemers in 2020 een duurzaam rendement laten halen uit hun bedrijfsvoering én de sector laten zien als één die wezenlijk bijdraagt aan de kwaliteit van de leefomgeving. Ondernemers moeten professioneel samenwerken en ook in bredere omgeving investeren in landschap, natuur, cultuurhistorie, diensten, energiehuishouding, veiligheid en duurzame mobiliteit.

Kennisdoorwerking

In het InnovatieProgramma werkt Wageningen UR ook aan competentieontwikkeling; de ontwikkeling van de juiste vaardigheden en hoogwaardige kennis voor de betrokken doelgroepen. Dit zijn zowel bedrijfsleven als kennisinstellingen, overheden en scholen.

Producten

Rapport 343 InnovatieProgramma Recreatie & Ruimte 2009-2010: *Winnen door Ruimte*, Stichting Innovatie Recreatie & Ruimte, november 2008 op www.innovatienetwerk.org/nl
Jaarplan 2009 InnovatieProgramma Recreatie & Ruimte, Stichting Innovatie Recreatie & Ruimte, december 2008

Projectleider
Ir. Marien Borgstein, LEI
marien.borgstein@wur.nl

Partners buiten Wageningen UR

Ir Rob Berkers, KennisCentrum Recreatie
Ir. Niek Hazendonk, ministerie van LNV, directie Kennis
Ir. Jan van Roekel,
Stichting Innovatie Recreatie & Ruimte

Wie, wat en hoe

Resultaat van dit ondernemersinitiatief is een InnovatieProgramma Recreatie en Ruimte voor 2009 en 2010 dat inhoudelijk aansluit bij verschillende beleidstrajecten, waaronder de reactie van het kabinet op het VROM-raad advies, Taskforce Financiering Landschap, TaskForce Multifunctionele Landbouw en de Toerismebrief 'Holland, meesterwerk aan het water'. Vanuit zes pilotprojecten, die elk voortkomen uit een eigen regionaal beeldverhaal en een eigen problematiek hebben, is gezocht naar kennis- en innovatieopgaven die de individuele pilots overstijgen. De innovatieopgaven zijn geclusterd in drie thema's: waardecreatie (wat), netwerksamenwerking (hoe) en recreatieondernemers en samenwerkingspartners (wie). Binnen ieder thema is een aantal onderwerpen benoemd waarmee de verschillende pilotprojecten in 2009 aan de slag gaan: nieuwe (retail-) formules, vraaggestuurde arrangementen, sectoroverstijgende gebiedsontwikkeling, multifunctioneel ruimtegebruik, publiek-private samenwerking met gemeente en provincie, spreiden en geleiden van bezoekersstromen.

Recreatieondernemers nemen de lead

Vernieuwend aan het InnovatieProgramma is de lead van de recreatieondernemers die samenwerken met twee projectregisseurs, bottom-up vanuit zes pilotprojecten. Per pilotproject is een ambitie voor 2020 vastgesteld. Ook de competentieontwikkeling binnen het programma is vernieuwend: enerzijds via kennisontwikkeling en -uitvoering, anderzijds via ontwikkeling specifieke ondernemerscompetenties.

Blik op de toekomst

In de periode 2009-2010 gaan twee projectregisseurs vanuit de opgerichte Stichting Innovatie, Recreatie en Ruimte zich bezighouden met het opstarten van projecten op de eerder genoemde onderwerpen. De eerste taak is het maken van projectbeschrijving door kennisvragen te benoemen en om te zetten in onderzoeksvragen en die vervolgens

binnen en buiten Wageningen UR uit te zetten. De tweede taak is voeren van projectregie over de individuele projecten heen, meedenken in het onderzoek, invulling geven aan kennismanagement en nadenken over synergie en samenhang binnen het programma door de beoogde kennisoverdracht naar de volgers in de sector.

Helpdeskvraag

Miranda Meijster, ministerie van LNV, directie Platteland

"De deelnemende recreatieondernemers aan het InnovatieProgramma Recreatie en Ruimte zijn zich terdege bewust dat de kwaliteit van de omgeving van hun onderneming belangrijk is voor hun consumenten. Maar wat zijn de mogelijkheden buiten je eigen bedrijf? Niet elke ondernemer kan in het omringende landschap investeren. Opschalen door samenwerking en sluiten van nieuwe allianties is echter wel mogelijk. Een voorbeeld: Landgoed De Groene Kamer wil de groene long voor de stad Tilburg worden en onderdeel uitmaken van de *Leisure Boulevard* (van Tilburg via Kaatsheuvel en Waalwijk naar Den Bosch). De eigenaar wil een nieuw retailconcept 'landgoed nieuwe stijl' realiseren samen met andere ondernemers o.a. agrariërs. Bij deze gebiedsontwikkeling staat ruimtelijke kwaliteit centraal. In vaktermen heet deze nieuwe alliantie 'een regionaal beeldverhaal'. Het bijzondere is dat een recreatie-ondernemer de lead neemt – omdat hij hier een markt voor ziet aan de stadsrand van Tilburg – waarbij publieke doelen ook gediend zijn: voldoende recreatieruimte van goede kwaliteit.

'Laten zien dat recreatiesector wezenlijk bijdraagt aan kwaliteit van de leefomgeving'

Buurtgroen als sociaal bindmiddel in de stad

Opdrachtgever: Matthijs Philippa, ministerie van LNV, directie Regionale Zaken

LNV wil, bij belangenafwegingen tussen rood en groen, onderbouwde argumenten inbrengen voor handhaving, verbetering en uitbreiding van groen in en om de stad. Zo kan voor krachtwijken inzicht in 'opbrengsten' van groen mogelijk leiden tot investeringen in groen. Deze investeringen kunnen weer bijdragen aan realisatie van de gestelde doelen voor deze wijken.

'Buurtgroen zorgt voor meer sociale cohesie tussen bewoners'

Omschrijving

Zichtbaar maken van het veronderstelde effect van de aanwezigheid van buurtgroen op het ontstaan en voortbestaan van sociale cohesie in de buurt.

Doel

Aannemelijk maken dat de aanwezigheid van groen in een buurt een gunstig effect heeft op sociale cohesie in die buurt en een indicatie geven aan de omvang van dit effect

Kennisdoorwerking

Onder andere door middel van artikelen en voordrachten op symposia worden de resultaten van dit onderzoek en de voortgang van het experiment in Bos en Lommer aan een zo breed mogelijk publiek getoond

Producten

Alterra-rapport in voorbereiding: J. Vreke, F. Langers en I.E. Salverda.

Buurtgroen en sociale cohesie

De algemene verwachting is dat buurtgroen bijdraagt aan het ontstaan en voortbestaan van sociale cohesie in de buurt. Die sociale cohesie in een buurt draagt weer positief bij aan de leefbaarheid in de buurt. Het ontbreken van sociale cohesie wordt vaak als oorzaak gezien voor problemen op het gebied van integratie en migratie en voor overlast en verloedering. Nagegaan is op welke wijzen buurtgroen invloed heeft of kan hebben op het ontstaan en voortbestaan van sociale cohesie (mechanismen) en wat de omvang hiervan is (effect).

Van ontmoetingen tot betrokkenheid

Bij de kwalitatieve benadering is via praktijksituaties geïllustreerd dat kleinschalig groen in zeer sterk stedelijke buurten bijdraagt aan het ontstaan en voortbestaan van buurtgebonden sociale cohesie. Sociale cohesie heeft weer een gunstige invloed op doelstellingen van het Grote Steden Beleid (GSB), zoals minder overlast. Alle praktijk-situaties vertonen hetzelfde mechanisme. De (initierende) inbreng van groen verschilt, maar het mechanisme is steeds hetzelfde; buurtbewoners ontmoeten elkaar, leggen contacten en voelen zich betrokken bij elkaar.

Groen kan hierbij fungeren als:

- ontmoetingsplaats bij bijvoorbeeld een ommetje;
- locatie voor gezamenlijke activiteiten, zoals bij zelfbeheer;
- een gezamenlijk belang, zoals bij acties voor behoud/aanleg van groen.

Groen kan ook bijdragen aan de eigenheid van de buurt, waardoor bewoners zich hechten aan/of identificeren met die buurt.

De kwantitatieve benadering wil een indicatie geven van de omvang van het effect van groen op sociale cohesie. Adequate informatie over sociale cohesie is (nog) niet beschikbaar. Daardoor is het schatten van de bijdrage van groen aan sociale cohesie niet

mogelijk. Via een indirecte benadering kan deze bijdrage worden afgeleid van de geschatte bijdrage van groen aan een GSB-doelstelling. Verkennende analyses voor de GSB-doelstellingen minder overlast en verloedering en ervaren van veiligheid in de buurt bieden perspectief.

Causale relatie aantonen

De causale relaties tussen buurtgroen, sociale cohesie en GSB-doelstellingen is nog niet eerder aangetoond. Dit onderzoek wil:

- in kaart brengen via welke mechanismen deze relaties verlopen;
- een indicatie geven van de omvang van het effect van buurtgroen;
- informatie leveren voor afwegingen tussen rood en groen;
- de kans op succes bepalen van kwantitatief (vervolg)onderzoek naar causale relaties tussen buurtgroen en sociale cohesie.

Blik op de toekomst

Er zal nog een nadere vergelijking plaatsvinden van een aantal steden. In de Amsterdamse wijk Bos en Lommer loopt een project; de renovatie van een binnentuin binnen een woonblok met nauwe hulp van de bewoners. In samenwerking met de universiteit worden deze bewoners gedurende het proces gevolgd.

Projectleider
Drs. Jan Vreke, Alterra
jan.vreke@wur.nl

Openbaar groen in steden gemeten

Opdrachtgever: Alexia Michel, ministerie van LNV, directie Natuur

Voor de G31-gemeenten is in 2002 en 2004 berekend hoeveel openbaar groen per woning beschikbaar is (via de projecten Groene Meters II en III). Dit schept een referentiekader voor de feitelijke situatie en een maat voor (planologische) ontwikkeling binnen deze steden. Verschillende steden zijn op deze wijze met elkaar te vergelijken. Deze meting wordt periodiek herhaald (Groene Meters III) en de resultaten vergeleken met voorgaande metingen.

Omschrijving

De structuur, hoeveelheid en locatie van openbaar groen in de G31-steden imeten, analyseren en vergelijken met voorgaande metingen.

Doel

Bepalen wat trend is in de hoeveelheid openbaar groen in de grote steden in Nederland. De cijfers kunnen worden gebruikt als ijkingspunt van het in de afgelopen jaren gevoerde beleid en kunnen bijdragen aan het toetsen en/of bijstellen van de doelstelling in zowel de steden als op rijksniveau.

Kennisdoorwerking

Het blijven inzetten en volgen van de ontwikkeling van de hoeveelheid openbaar groen in de stedelijke omgeving is van belang. De cijfers zijn voor de politiek en voor de burgers van belang en dienen als motivatie om in te zetten op openbaar groen. Misschien niet om exact aan een norm te komen, maar het belang van een groene openbare ruimte komt wel op een duidelijke en vergelijkbare wijze voor het voetlicht.

Producten

Alterra-rapport in voorbereiding: *Groene Meters III*; P. Visschedijk en M. Huizenga.

'Meetgegevens gebruikt als breekijzer voor hoeveelheid openbaar groen'

Benchmark stedelijk groen

In het project Groene Meters III zijn de structuur, locatie en hoeveelheid van het openbaar groen in de G31-steden gemeten en geanalyseerd, op basis van de CBS Bodemstatistiek van 2003. Als kengetal voor de 'benchmark stedelijk groen' is 75m² groen per woning gebruikt. Het aantal woningen wordt berekend door het aantal woningen per gemeente te nemen. In het onderzoek is naast de analyse van de resultaten van 2003 ook een trendanalyse van de voorgaande onderzoeken gemaakt.

Gemiddelde hoeveelheid groen per woning

Omdat het project nog niet volledig is geanalyseerd, kunnen er nog geen volledige conclusies worden getrokken. Wel is er een eerste analyse gedaan. De gemiddelde hoeveelheid groen per woning blijkt boven de 75m² te liggen. Ten opzichte van de meting in GM II is de gemiddelde hoeveelheid groen per woning gedaald met bijna 2,3 m². Bij de meting van GM III komen 16 van de 31 steden aan de 75m² groen per woning. Ten opzichte van de meting in GM II is dit gestegen; toen kwamen 13 van de 30 steden aan de 75m² groen per woning. De trendanalyse is uitgevoerd na het verstrijken van de deadline voor deze publicatie.

Trend signaleren

De vergelijking tussen de verschillende GM-projecten maakt het mogelijk om veranderingen in stedelijke openbaar groen te signaleren tussen 1996 (GM I) 2000 (GMII) en 2003 (GM III). Omdat er nu voor een aantal steden drie meetpunten zijn wordt het mogelijk om trends te ontdekken.

Blik op de toekomst

Het is van belang dat het project wordt voortgezet in GM IV. Bij metingen over verschillende jaren wordt het gebruik van GM-metingen voor een 'benchmark stedelijk groen' versterkt.

Wanneer er trends zijn vast te stellen is het mogelijk beleidsanalyses over de afgelopen jaren uit te voeren. Vooral het laatste onderzoek in 2004 was met veel publiciteit omgeven. In veel steden is door bewoners gebruik gemaakt van de gegevens om hun bestuurders van de situatie te doordringen en te zorgen dat de hoeveelheid openbaar groen op peil blijft respectievelijk stijgt.

Projectleider
Drs. Peter Visschedijk, Alterra
peter.visschedijk@wur.nl

Zorgboerderij: halte tussen ziekte, verslaving en samenleving

Oprichters: Nico Bosma, ministerie van LNV, 'directie Platteland en Jan van Egmond, ministerie van VWS, directie Langdurige Zorg

De zorgboerderij is inmiddels een gevestigd fenomeen in Nederland waar cliënten uit de psychiatrie en verslavingszorg steeds vaker een zinvolle dagbesteding vinden. Zorgboerderijen vormen een relatief nieuw zorgaanbod. De overheid wil vanuit haar verantwoordelijkheid meer kennis en informatie krijgen over de effecten en kwaliteiten van zorgboerderijen.

Beeld krijgen van effectiviteit

Zorgboerderijen staan in de belangstelling, maar tot dusver ontbreekt een goed beeld van de mate waarin de zorgboerderijen hun doelstellingen realiseren en de rol die zij in het leven van mensen met een psychiatrische of verslavingsachtergrond spelen. Het onderzoek wil inzicht geven in de effectiviteit van zorgboerderijen voor deelnemers met een psychiatrische en/of verslavingsachtergrond. We volgen ook cliënten die werken op een ander dagbestedings- of werkproject (controlegroep). Hierdoor kunnen we de effecten van zorgboerderijen vergelijken met die van andere dagbestedings- en werkprojecten.

Boven verwachting

Deelnemers melden zich over het algemeen zonder uitgesproken verwachtingen en zonder veel alternatieven bij de zorgboerderijen aan. Men is op zoek naar of wordt aangezet tot bezigheden en de boerderij dient zich aan. Eenmaal werkzaam op de boerderij waarderen de deelnemers vooral de sociale kanten (ergens bij horen, gezelligheid, respect, ongedwongenheid). Daarnaast waarderen de deelnemers de ruimte en de zinvolheid van de werkzaamheden. Deelnemers voelen zich dankzij de boerderij fitter en nuttiger, en ze ontwikkelen er naar eigen zeggen weer het nodige zelfvertrouwen, zelfrespect en verantwoordelijkheidsgevoel. Het is vooral de combinatie van deze factoren die de boerderijen anders maakt dan andere werk- of dagbestedingsvoorzieningen.

Samenvattend noemen de deelnemers de volgende effecten op hun welbevinden:

- Fysiek: sterker, toename eetlust, toename gebruik zintuigen, meer werk verzetten, lekker moe worden (beter slapen);
- Mentaal: toename zelfvertrouwen, doorzettingsvermogen, meer betrokkenheid, tot rust komen, meer zelfinzicht;
- Sociaal: socialer, verantwoordelijkheidsgevoel, toename sociale contacten, toename zelfrespect.

Eenmaal op de boerderij worden de toekomstwensen, of de benodigde stappen om die wensen te realiseren, van de betrokkenen niet concreter of helderder. Doorstroommogelijkheden lijken beperkt. De zorgboerderij lijkt voor veel deelnemers vooral de waarde te hebben van een plezierige halte tussen hun ziekte of verslaving en (vrijwilligers)werk in de samenleving. Een halte die sommigen (voorlopig) liever maar niet meer verlaten, maar anderen niet als een eindpunt willen (of kunnen) beschouwen.

Blik op de toekomst

De onderzoeksresultaten kunnen een bijdrage leveren aan de verdere professionalisering van de landbouw en zorgsector door het opzetten van een algemeen monitoringsysteem. Hiermee kunnen zorgboeren de ontwikkeling van hun deelnemers volgen. Op die manier krijgen zij inzicht in hun handelen en kunnen zij de zorgsector tegemoet komen in het aantonen van de effectiviteit van hun geleverde zorg.

In Nederland en in andere Europese landen is nog geen grootschalig kwantitatief onderzoek gedaan naar de effecten van het werk op zorgboerderijen. De ontwikkelde onderzoeksmethodiek wisselen we binnen een Europees netwerk uit met andere wetenschappers. Door dezelfde onderzoeksmethodiek te volgen kunnen we de resultaten uit verschillende landen met elkaar vergelijken en een database opbouwen.

Omschrijving

Effectstudie naar zorgboerderijen en dagbestedingsprojecten voor mensen met een psychiatrische en/of verslavingszorgachtergrond.

Doel

Monitoren van de ontwikkeling in kwaliteit van leven bij deelnemers uit de psychiatrie en verslavingszorg op zorgboerderijen en andere dagbestedingsprojecten

Kennisdoorwerking

Het onderzoek levert een bijdrage aan:

- Professionalisering van de landbouw- en zorgsector door verschillende partijen (zorgverzekeraars, zorgaanbieders) en overheid inzicht geven in de betekenis en effecten van zorgboerderijen voor deelnemers.
- Keuze voor dagbesteding van mensen met psychische en/of verslavingszorg problemen. Wat kunnen zij verwachten van de zorg op een boerderij?
- Kennisuitwisseling met onderzoekers van andere Europese landen in COST Action 866: 'Green Care in Agriculture'.

Producten

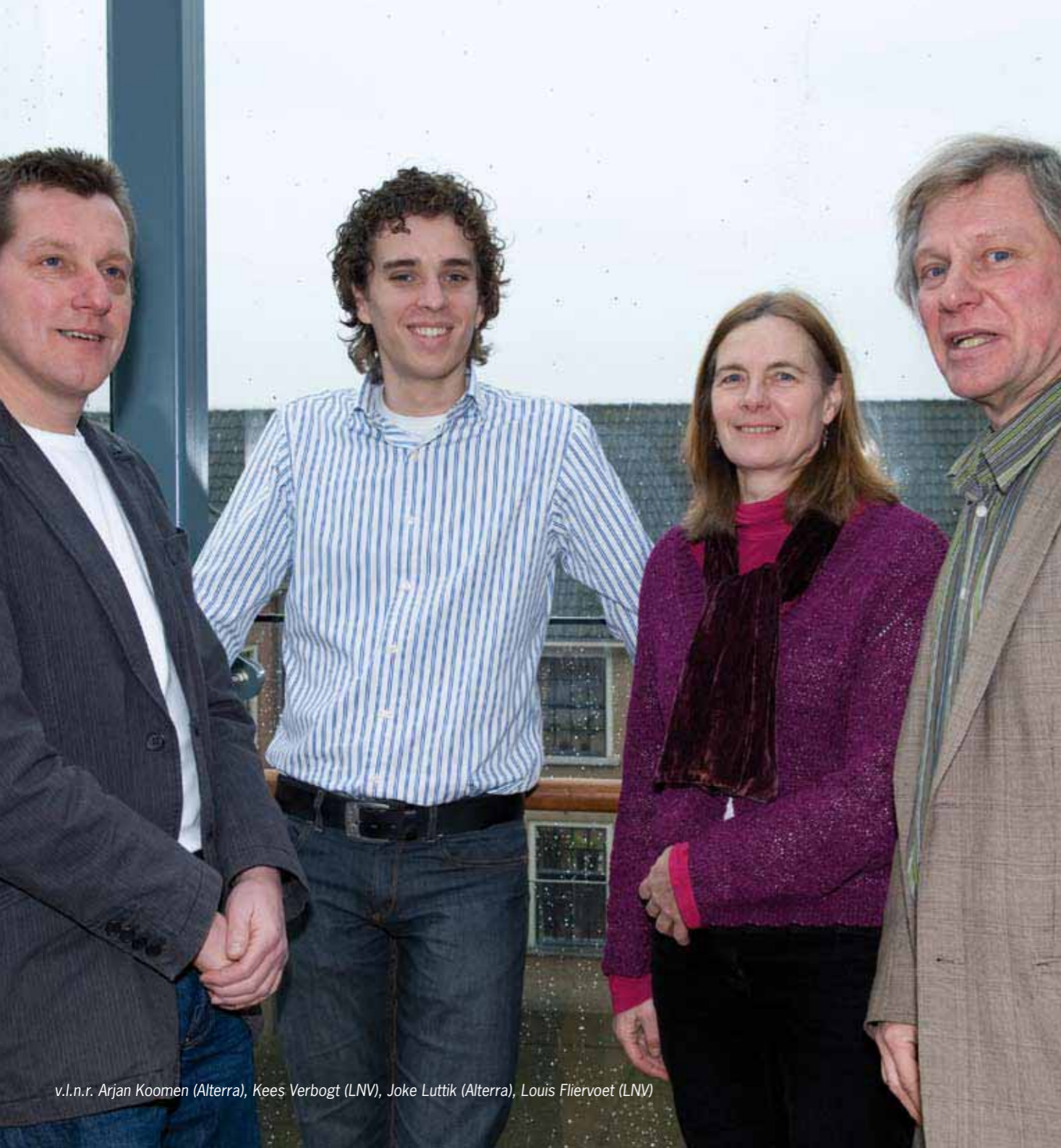
Artikel: *Green care farms, a safe community between illness or addiction and the wider society*; M. Elings en J. Hassink, International journal of Therapeutic Communities, 29, 3: 310-22, 2008.
Artikel: *Verbondenheid op de zorgboerderij*; J. Hassink en M. Elings, Michsjoel, tijdschrift voor theologie, cultuur en politiek, thema: zorg en relaties, 17, 3: 26-29, 2008. PRI-Rapport: *Meerwaarde Landbouw en Zorg*, J. Hassink, M. Elings, J. Rommers en R. Ferwerda, Wageningen, 2008.

Projectleider
Ir. Marjolein Elings
Plant Research International
marjolein.elings@wur.nl

Partners buiten Wageningen UR

Dr. Harry Michon, Trimbos-instituut, Landelijk kennisinstituut voor geestelijke gezondheidszorg, verslavingszorg en maatschappelijke zorg

Kennis voor een mooi Landschap

Veranderingen in ruimtegebruik laten hun sporen achter in het landschap. Tegelijkertijd is er behoefte om bestaande landschapswaarden zoals authenticiteit, herkenbaarheid en rust te behouden. Veel projecten binnen het thema Landschap onderzoeken het spanningsveld tussen nieuwe ontwikkelingen en landschapskwaliteit. Ontwikkelen met behoud van landschapskwaliteit is het motto. Maar wat voor eisen stelt dat aan grootschalige landbouw, windturbines of aan paardenhouderij?

Het landschap en haar gebruikers laten zich niet gemakkelijk regisseren. Een belangrijke vraag voor het thema Landschap is dan ook: Hoe kan het beleid het beste anticiperen op ruimtelijke en maatschappelijke ontwikkelingen die de landschappelijke kwaliteiten beïnvloeden, zoals ontwikkelingen in de landbouw, het klimaat en demografie?

'Het wordt mooier als u meedoet', stelt Agenda Landschap. Maar waarom en hoe gaan burgers en ondernemers meedoen en wat maakt dat ze ook een financiële bijdrage willen leveren? Onderzoek binnen het thema Landschap schenkt niet alleen aandacht aan wat mensen raakt, maar ondersteunt ook innovatieve vormen van samenwerking tussen burgers, ondernemers en overheden. Het ontwikkelen en verspreiden van kennis samen met partijen uit het veld hoort daarbij. Daarom is er binnen het thema veel aandacht voor kennismanagement.

Themateam Landschap

Joke Luttik, Alterra, joke.luttik@wur.nl

Arjan Koomen, Alterra, arjan.koomen@wur.nl

Greet Overbeek, LEI, greet.overbeek@wur.nl

Louis Fliervoet, directie Kennis, l.m.f.fliervoet@minlnv.nl

Kees Verbogt, directie Platteland, k.verbogt@minlnv.nl

Anticiperen op klimaatverandering bij het landschapsbeleid

Opdrachtgever: Kees Verbogt, ministerie van LNV, directie Platteland

Eind 2007 verscheen het basisdeel van de serie Anticiperend landschapsbeleid: Drijvende krachten. Volgens deze serie kan doeltreffend landschapsbeleid alleen tot stand komen door proactief – anticiperend – in te spelen op autonome trends en ontwikkelingen op andere beleidsterreinen. In 2008 verscheen een eerste thematisch katern over de effecten van klimaatverandering en klimaatbeleid op de landschappelijke waarden in Nederland.

Anticiperen

Klimaatverandering en de beleidreacties die dit oproept, hebben gevolgen voor landschappelijke waarden. Het thematisch katern beschrijft de verwachtingen over de veranderingen in ons klimaat kritisch en de directe effecten van de verwachte klimaatverandering; de gevolgen voor de natuurlijke vegetatie en de verbouw van eventuele nieuwe landbouwgewassen. Ook wordt de landschappelijke impact van enkele beleidsreacties besproken; het brongerichte beleid ('mitigatie') voor de verbouw van bio-energiegewassen en windturbines, het aanpassingsbeleid ('adaptatie') voor ruimtelijke maatregelen en aanpassing in het waterbeheer. Elk van de minitoekomstverkenningen sluit af met een paragraaf over de kansen van een anticiperend landschapsbeleid.

Andere gewassen?

Zoals met de meeste directe effecten van klimaatverandering op het landschap, ligt het anticiperende beleid vooral in de sfeer van monitoring en alert blijven, gezien de onzekerheden over de daadwerkelijke veranderingen in het weer. Voor de natuurlijker vegetatie gaat het dan vooral om het oprukken van ongewenste uitheemse planten. Klimaatverandering speelt geen dominante bij de teeltkeuze van landbouwgewassen speelt, behalve in het geval van verzilting. Andere gewassen kunnen heel goed in Nederland hun intrede doen. De keuze voor andere gewassen wordt vooral bepaald door zaken als veranderende concurrentieverhoudingen, verandering in de vraag, veranderingen in het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid of door technologische vooruitgang.

De teelt van tweede-generatie energiegewassen in Nederland heeft nauwelijks perspectief. Anticiperend beleid met betrekking tot landschapswaarden is daarom niet echt nodig.

'Advies over windturbines fraai staaltje van anticiperend landschapsbeleid'

Windenergie en waterbeheer

Voor windenergie is het uitbrengen van het advies van de Rijksadviseur voor het Landschap Windturbines in het Nederlands landschap in 2007 een fraai staaltje van anticiperend landschapsbeleid. Vóór de grootschalige introductie van de nieuwe generatie windturbines wordt daarin uitgebreid aandacht besteed aan alle denkbare aspecten van het landschap. De conclusie is dat een bovenlokale, bovenregionale, misschien wel bovennationale strategie, regie en autoriteit gewenst is vanuit het oogpunt van landschap.

Door de haalbaarheid van maatregelen op het gebied van waterbeheer te vermenigvuldigen met de verwachte landschappelijke impact, wordt zichtbaar waar anticiperend landschapsbeleid het meest effectief is. Het betreft de versnelde uitvoering van de Ecologische Hoofdstructuur met robuuste verbindingzones, flexibele zeeverdediging en het verbreden van die verdediging, inpolderen van een deel van de Noordzee en een natuurlijker waterpeil op het land.

Blik op de toekomst

Volgens hetzelfde stramien, zullen nog meer katernen volgen. Thans wordt gewerkt aan het onderwerp Demografie en Wonen. Voor 2009 staat Landbouw op het programma.

Omschrijving

Effecten van klimaatveranderingen op landschapswaarden.

Doel

Komen tot een effectief, anticiperend landschapsbeleid

Kennisdoorwerking

Strategisch inzicht in de effecten van autonome ontwikkelingen en beleid op andere terreinen op landschapskwaliteiten. Bij windenergie betekent dit herbezinning over de rol van de overheid, de provincies en de ons omringende landen. De instrumenten daarvoor zijn nu al beschikbaar: een Algemene Maatregel van Bestuur, zoals nu voor snelwegpanorama's wordt overwogen, gebaseerd op een Structuurvisie van het Rijk.

Producten

Alterra-rapport 1708, *Anticiperend landschapsbeleid*.
Katern 1: *Klimaatverandering en klimaatbeleid*;
F.R. Veeneklaas, 2008.
www.alterra.wur.nl

Projectleider
Dr. F.R. Veeneklaas, Alterra
frank.veeneklaas@wur.nl

Windturbines en beschermde natuur: gaat dat samen?

Opdrachtgever: Tim van der Hofstede, ministerie van LNV, directie Platteland

Dit kabinet wil een forse groei van het windenergievermogen realiseren. Randvoorwaarden vanuit natuurwetgeving vormen hierbij potentiële knelpunten. Er is gekeken naar jurisprudentie in relatie tot EHS, Natura 2000 en soortenbescherming en de effecten van windturbines op vogels en vleermuizen. We doen aanbevelingen voor onderzoek, mogelijkheden voor het verkrijgen van vergunningen en mogelijkheden voor mitigatie.

Omschrijving

Stand van zaken rondom windturbines en natuurwetgeving bepalen.

Doel

Inventariseren aspecten die plaatsen van windturbines in de weg kunnen staan.

Kennisdoorwerking

Bij de oplevering van het rapport is een workshop georganiseerd waarbij zowel ambtenaren van rijk, provincie en gemeenten, als windturbinebouwers en natuurbeschermingsorganisaties aanwezig waren. Mede hierdoor is er hernieuwde interactie tussen de verschillende bij windturbines betrokken partijen.

Producten

Alterra-rapport 1780: *Ecologische en natuurbeschermingsrechtelijke aspecten van windturbines op land*, J.E. Winkelman, F.H. Kistenkas en M.J. Epe, 2008.

'Verstoring en barrièrewerking bij vleermuizen en vogels verder onderzoeken'

Plaatsing en effecten

- Waarmee moet rekening worden gehouden bij de plaatsing van windturbines op land in relatie tot de aanwezigheid van EHS-gebieden, Natura 2000-gebieden en beschermde soorten?
- Welke effecten van windturbines op beschermde natuurwaarden (vooral vogels en vleermuizen) zijn bekend uit de literatuur?

Waar op letten?

Er blijkt nog geen duidelijke jurisprudentiële lijn zichtbaar in uitspraken over plaatsing, maar een aantal uitspraken biedt mogelijkheden voor het verkrijgen van vergunningen voor windturbineparken. Eén daarvan is het 'hand aan de kraan'-principe, waarbij door een aantal pro-actieve maatregelen (monitoring, mitigatie en investeren in ecologische veerkracht) significant negatieve effecten zouden kunnen worden voorkomen.

De gevonden effecten op vogels en vleermuizen lijken per soort en per locatie aanzienlijk te verschillen. Het is dus noodzakelijk om bij elk windturbineproject in een vroegtijdig stadium ecologische experts in te schakelen die kunnen adviseren over onderzoek, inrichting, mitigatie en/of ontheffingsaanvragen.

Belangrijke algemene conclusies:

- Mortaliteit bij vogels treedt vooral op in en nabij waterrijke gebieden; voor vleermuizen is deze het hoogst in bos, open plekken in bos en langs bosranden.
- De effecten van mortaliteit, verstoring en/of barrièrewerking zijn aanzienlijk op populatieniveau, vooral door cumulatie.
- Verstoring bij niet-broedvogels vindt over grotere afstanden plaats dan bij broedvogels
- De meeste vleermuisslachtoffers vallen in de nazomer en herfst én in nachten met lage windsnelheden.
- Grotere windturbines (masthoogte groter dan zestig meter) vergen meer vleermuisslachtoffers dan lagere.

- Meer onderzoek nodig naar de oorzaken van aanvaringslachtoffers zoals verstoring en barrièrewerking bij vleermuizen en vogels en de doorwerkingen daarvan op populatieniveau.

Het onderzoek geeft het meest actuele overzicht van effecten van windturbines op vogels en vleermuizen (state of the art) en benoemt de mogelijkheden binnen een juridisch kader.

Blik op de toekomst

Omdat windenergie de komende decennia alleen maar belangrijker wordt, is het zaak aspecten die de realisatie van het gewenste windenergievermogen in de weg staan goed te inventariseren. Welke informatie ontbreekt nog? Hoe kan die op een snelle en efficiënte manier beschikbaar komen? Voor de natuurwetgeving biedt het onderzoek aanknopingspunten voor concrete projecten én projectoverstijgend onderzoek zoals het opzetten van een (inter)nationaal onderzoeksmeetnet. Bij concrete projecten moeten de resultaten en conclusies door gebruik van een vast protocol ook bruikbaar zijn bij andere projecten. Let op mortaliteit, verstoring en barrièrewerking. Ook cumulatie en de doorwerking op populatieniveau moeten geadresseerd worden. Om de kans op krijgen vergunning en ontheffing te vergroten, is het interessant te inventariseren welke vergunningen en ontheffingen verleend zijn (onder welke voorwaarden) en welke zijn afgewezen (en waarom); dit levert bruikbare informatie op voor initiatiefnemers en adviserende instanties. Houdt alle partijen (overheid, initiatiefnemers en natuurbeschermingsorganisaties) betrokken bij dit onderwerp.

Projectleider
Dr. Martin Epe, Alterra
martin.epe@wur.nl

Partners buiten Wageningen UR

J.E. Winkelman, Winkelman Natuurlijk!

Kennis over aardkunde toegankelijk voor iedereen

Opdrachtgever: Eduard van Beusekom, ministerie van LNV, directie Kennis

Aardkundige waarden vormen een van de bijzondere en waardevolle karakteristieken van het Nederlandse landschap. Vaak vormen hoogteverschillen in combinatie met de bodem de drager voor andere landschappelijke waarden zoals cultuurhistorie en ecologie. Ondanks de grote betekenis voor het landschap verdwijnen reliëfelementen in snel tempo als gevolg van verstedelijking en agrarische schaalvergroting.

Kennis over aardkunde ontsluiten

Kennis van aardkunde is beschikbaar, maar blijkt niet altijd toegankelijk te zijn. Sinds 2006 wordt gezocht naar een methode om de kennis over aardkunde op een toegankelijke manier te ontsluiten. Hierbij zijn in drie achtereenvolgende jaren per jaar de volgende speerpunten uitgewerkt:

- 2006: Ontsluiten van bestaande en beschikbare gegevens over aardkunde in Nederland;
- 2007: Actorenanalyse: wie doet wat op het gebied van aardkunde in Nederland;
- 2008: Verdieping richting gemeenten: symposium en specifieke adviezen.

Wat bleek?

- Er zijn in Nederland bijna 100 overheden, NGO's, instituten, adviesbureaus en universiteiten geïdentificeerd die op een of andere manier bij het thema aardkunde betrokken zijn.
- Er is sprake van een enorme versnippering van activiteiten. Er gebeurt heel veel maar de samenwerking is zeer beperkt. Hier zit een groot potentieel om samen veel meer te bereiken.
- Aardkunde kan meer aandacht krijgen indien er gekozen wordt voor een indirecte strategie. Koppel aardkunde aan andere beleidsterreinen zoals ruimtelijke ordening in combinatie met water, natuur en cultuurhistorie.
- Benader deze koppeling vooral vanuit de kansen die aardkunde biedt om ten opzichte van de gangbare wijze van planvorming aantoonbare verbeteringen te realiseren. Sleutelwoorden hierbij zijn identiteit, landschapskwaliteit en duurzaamheid.

Blik op de toekomst

De werkzaamheden in dit project hebben veel informatie opgeleverd die op de website, die in het kader van dit project is ontwikkeld, is terug te vinden. De website kan als

'Provincies en gemeenten interesseren, zodat aardkundige waarden doorwerken in ruimtelijke planvorming'

vraagbaak dienen voor vrijwel iedereen die meer informatie wil opvragen over het thema aardkunde.

Er valt nog veel werk te verzetten om de potentiële interesse voor dit thema bij provincies en gemeenten verder op te wekken, zodat het thema bekender wordt en de voordelen daarvan (voor waterbeheer, natuur en cultuurhistorie) doorwerken in de ruimtelijke planvorming. Hierbij is ook een belangrijke rol weggelegd voor alle betrokken organisaties. Zij kunnen veel meer en beter samenwerken.

Omschrijving

Verspreiden en toegankelijk maken van kennis over aardkunde.

Doel

Meer aandacht vragen en draagvlak organiseren voor het thema aardkundige waarden.

Kennisdoorwerking

Gemeenten zijn via een internetenquête bereikt. Er is een symposium georganiseerd. Vier specifieke kennisvragen van gemeenten zijn beantwoord.

Producten

Website: www.aardkunde.nl

Projectleider

Drs. Arjan Koomen, Alterra
arjan.koomen@wur.nl

Kunst en landschap: wederzijdse kruisbestuiving

Opdrachtgevers: Willem van Wingerden en Joop Eilander, DLG

Het LEI en Alterra hebben in 2008 een aantal projecten uitgevoerd waarbij de relatie tussen kunst en landschap centraal stond. Kunstenaars ontleen niet alleen inspiratie aan het Nederlandse landschap, zij kunnen ook een rol spelen bij processen in het landelijk gebied.

Emoties en upgraden

Geeft de inzet van kunstenaars in gebiedsprocessen meerwaarde? Een belangrijke voorwaarde voor succes is dat de gebiedsontwikkelaar een kunstenaar de ruimte moet geven en soms het proces los moet durven laten. Het betrekken van kunstenaars in gebiedsprocessen is vrij nieuw en daarmee ook het onderzoek naar de meerwaarde van de inzet van kunstenaars. Kunstenaars kunnen emoties verbonden met gebiedsprocessen een plek geven. Dit kan de betrokkenheid van actoren beïnvloeden op een wijze die verder gaat dan bijvoorbeeld compensatie. Een kunstenaar kan het gebiedsproces bewust beïnvloeden of door het aanbrengen van kunstwerken het landschap 'upgraden'.

Inspiratiebron

Ook is het landschap als inspiratiebron voor kunstschilders onderzocht. In de regio Haaglanden zijn borden in het landschap geplaatst met afbeeldingen van oude schilderijen. Uit een analyse van huidige locaties van 19^e eeuwse landschapschilderijen bleek dat de toen vastgelegde landschappen vandaag de dag nog maar zelden onaangetast zijn. Veel van de destijds geschilderde uitzichten zijn sterk veranderd of zelfs volledig verdwenen. Slechts voor een enkele locatie bleek het beeld niets te zijn veranderd. Met de borden wordt de voorbijganger geïnformeerd over de cultuurhistorische waarde van het Nederlandse

Blik op de toekomst

Gezamenlijk optrekken met kunstenaars kan leiden tot meer betrokkenheid van de bewoners en nieuwe doelgroepen aantrekken in het landelijk gebied. Potentieel interessante gebieden om in de toekomst schilderijborden te plaatsen zijn:

- de Gooi en Vechtstreek, waar onder meer Mauve en Israëls veel geschilderd hebben;
- de Achterhoek waar bijvoorbeeld Gorter vaak schilderde.

Andere mogelijkheden zijn: museum/fiets-arrangementen en schilderijen van stadsranden in het landschap plaatsen.

Helpdeskvraag

Willem van Wingerden, adviseur Gebiedsontwikkeling, DLG

"Het onderzoek van LEI en Alterra is een belangrijk onderdeel van het verkennen van de samenwerking tussen Kunst en Gebiedsontwikkeling. DLG heeft al driekwart eeuw ervaring met gebiedsontwikkeling. Kunstenaars kunnen iets wezenlijks toevoegen. Het is een veelbelovende innovatieve aanvulling op onze gereedschapskist. Dat is mijn vermoeden en ik word daar steeds zekerder van. Zo heb ik kunstenaars ontmoet die een hele nauwe relatie aangaan met de bewoners in een gebied. Het kunstproject is dan soms locatietheater waar de bewoners zelf een rol in hebben en waar hun emoties worden verbeeld. Ook heb ik kennis gemaakt met kunstenaars die zich grondig verdiepen in de geschiedenis van een gebied en deze in verhalen vastleggen. Emoties en cultuurhistorie worden zo manifest en kunnen een rol spelen in het proces van gebiedsontwikkeling. Dit kan een wezenlijke aanvulling zijn op de kennis en vaardigheden van mensen van DLG, die vaak relatief meer inhoudelijk of technisch zijn gericht. Door dit onderzoek kwamen wij in contact met nieuwe praktijkvoorbeelden en nieuwe mensen. Daarnaast werden leerervaringen uit enkele praktijkvoorbeelden systematisch beschreven. Dit draagt bij aan de verdere ontwikkeling van een methodiek en aan het observeren van praktijkvoorbeelden in 2009."

Omschrijving

De inzet van kunst in gebiedsprocessen en het plaatsen van schilderijborden in het landschap.

Doel

Emotie een plaats geven in gebiedsprocessen, respectievelijk de cultuurhistorische waarde van ons schilderachtige landschap ontsluiten.

Kennisdoorwerking

Media-aandacht: Telegraaf (2008), *Stompwijkse molen toen en nu in beeld*, AD (2008), *Kunst waakt over groen: 'Haagse school outdoors' linkt landschap aan schilderkunst*, Agrarisch Dagblad, *Kunst werkt positief bij acceptatie gebiedsontwikkeling*.

Producten

Publicatie: *Het landschap als bron voor schilders: schilderijen als bron voor landinrichting?*; E.J. Bos, P. van der Jagt en W. Timmermans, Landwerk (2), april 2008. Publicatie: *De meerwaarde van kunst in gebiedsprocessen*; E.J. Bos en P. van der Jagt, Landwerk (4), december 2008. Publicatie: *The landscape as a source of inspiration for painters: paintings as a source of inspiration for land development?*; E.J. Bos, P. van der Jagt and W. Timmermans, *Sustainable Tourism III* by F.D. Pineda and CA. Brebbia, ISSN 1743-3541, *WIT Transactions on Ecology and the Environment*, volume 115, WIT Press, pp. 45 – 51, 2008. Borden: met afbeeldingen van landschapschilderijen op zes locaties in de omgeving Haaglanden. Folder: schilderijbordenproject. Uitgave: 'Greenspotting Haaglanden', met beschrijving schilderijbordenproject.

Projectleider
Dr. Ernst Bos, LEI
ernst.bos@wur.nl

Projectleider
Drs. Pat van der Jagt, Alterra
pat.vanderjagt@wur.nl

Partners buiten Wageningen UR
DLG, Het Stadsgewest Haaglanden

Landschap ontwikkelen doe je samen

Opdrachtgevers: Patricia Braaksma, ministerie van LNV, directie Platteland en Monique Hootsmans, directie Kennis

Het rijksbeleid wil burgers en lokale overheden meer ruimte bieden om verantwoordelijkheid te nemen voor de kwaliteit van hun landschap. Hoe kunnen overheden en burgers op lokaal niveau hun zeggenschap en verantwoordelijkheid voor landschap gezamenlijk invullen en daarmee vorm geven aan Local Ownership?

Vijf cases

LEI heeft het samenwerkingsproces onderzocht tussen burgers, maatschappelijke organisaties en overheden bij het opzetten, uitvoeren en beheren van lokale initiatieven voor landschap bij vijf cases.

De cases Buurtschap IJsselzone, Dorpsvisie Gelselaar en Groenprojecten Sevenum zijn voorbeelden van Local Ownership. Bij de cases Ommetje van Hoofdplaat en de Naobers van Zudert was het niet bedoeling van burgers en overheid om de zeggenschap en verantwoordelijkheid te delen en is het initiatief en de verdere uitwerking bij de bewoners gebleven. Een voorbeeld van zelforganisatie.

Meningsverschil is prikkel

Een verschil van inzicht over een toekomstige ontwikkeling vormt vaak de aanleiding dat burgers en gemeente met elkaar aan de slag te gaan. Het meningsverschil vormt een prikkel om serieus na te denken hoe zij samen zeggenschap en verantwoordelijkheid kunnen delen en procedures hiervoor af te spreken, zoals een gezamenlijke ontwikkelingsvisie, een geformaliseerd uitvoeringsorgaan en/of periodiek overleg. Voor burgers vormt Local Ownership een middel om hun betrokkenheid bij de lokale activiteiten voor landschap duidelijk te maken. Voor gemeenten is het een middel om draagvlak onder de bewoners te organiseren voor de gezamenlijk opgestelde plannen voor het landschap in hun leefomgeving en de bewoners te betrekken bij de uitvoering en het beheer ervan.

De samenwerking lukt vaker wanneer burgers en overheden ieder voldoende deskundigheid, tijd en energie hebben en als dit ook door de ander als zodanig wordt erkend. Er moet een gedeelde visie bestaan over het probleem en de oplossingsrichting en men moet vanuit elkaars belangen kunnen denken. Daarnaast is het belangrijk dat het uitvoeringsprogramma of -project kan inspelen op andere (beleids)programma's dan alleen het lokaal voorgestelde.

Het vernieuwende aan dit onderzoek is de poging om een reëel inzicht te bieden in de samenwerking tussen burgers en overheden voor landschap.

Blik op de toekomst

Gezien de eisen die worden gesteld aan burgers en gemeenten, ligt het niet in de verwachting dat Local Ownership een sterke vlucht zal nemen. Wel zullen zich binnen het kader van 'landschap ontwikkelen met kwaliteit' meer mogelijkheden voordoen voor gemeente en burgers om gezamenlijk plannen te maken en hiermee aan de slag te gaan. Als het burgers er vooral om gaat om samen met anderen in hun leefomgeving iets voor het landschap te realiseren, dan ligt zelforganisatie meer voor de hand. Ze kunnen dan het plan in eigen hand houden of, als ze gelijk aan de slag willen, deelnemen aan een maatschappelijke organisatie.

Omschrijving

Verkennen van de samenwerking tussen burgers en overheden bij het opzetten, uitvoeren en beheren van lokale initiatieven voor landschap.

Doel

Onderzoeken hoe overheden en burgers op lokaal niveau Local Ownership vorm kunnen geven.

Kennisdoorwerking

Local Ownership is een (groei)proces dat veel eisen aan burgers en gemeente stelt en is daarom niet altijd zinvol. Burgers die samen met de overheid een bijdrage willen leveren aan de kwaliteit van het landschap kunnen de lessen voor participatie in de gemeente- of dorpsraad ter harte te nemen om de gewenste professionaliteit te realiseren. Provincies en de overheid (LNV) kunnen een actieve bijdrage van burgers aan landschap vaker als een criterium stellen bij de keuze van pilotgebieden en de opzet van hun programma's.

Producten

LEI-rapport 2009.002: *Burgers en overheid samenwerkend voor landschap; Local Ownership in de praktijk*, M.M.M.Overbeek, M.J. Bogaardt en J. Vader, Wageningen UR, 2009.

Projectleider
Ir. Greet Overbeek, LEI
greet.overbeek@wur.nl

Investeren in landschap

Opdrachtgever: Jos Wigger, ministerie van LNV, directie Regionale Zaken en Kees Verbogt van directie Platteland

LNV heeft vier voorbeeldgebieden, Amstelland, Binnenveld, Het Groene Woud en Ooijpolder-Groesbeek, geselecteerd om private middelen te genereren voor een mooier landschap. Voor de marketingstrategie is de bereidheid van bewoners en bedrijven om te investeren in het landschap in hun gebied onderzocht.

Bekendheid, Betrokkenheid en Bijdrage

In hoeverre zijn bewoners en bedrijven betrokken bij landschap en dragen zij hieraan bij. Hiervoor zijn in en rond ieder voorbeeldgebied twee regionaal vergelijkende enquêtes gehouden onder in totaal 1.360 bewoners en 235 ondernemers en directeuren van bedrijven. Bij de opzet is een driedeling uit de marketing gebruikt; Bekendheid, Betrokkenheid en Bijdrage. Deze driedeling verwijst naar wederzijdse volgtijdelijkheid.

Regionale verschillen

De voorbeeldgebieden zijn lokaal goed bekend, maar stedelingen uit de regio blijken deze minder goed te kennen. Zo blijkt Amstelland in Amsterdam maar beperkt bekend. De betrokkenheid van bewoners bij het landschap en het landschapsbeleid is overwegend positief. Veel ondernemers en directeuren vinden het landschap echter minder aantrekkelijk dan bewoners en weten niet of het een toegevoegde waarde voor hun bedrijf kan zijn. Zowel bewoners als bedrijven vinden dat hun gemeente meer belasting (OZB) voor landschap in mag zetten.

In Amstelland bestaat veel interesse voor fysieke activiteiten en willen bedrijven de toegevoegde waarde van het landschap ontdekken. Bij het Binnenveld valt de sterke gehechtheid aan het gebied en de boeren op en de grote bereidheid om aan lokale doelen financieel bij te dragen. Bewoners in Amstelland en in het Binnenveld vinden echter ook dat hun gemeenten meer geld aan het landschap moeten besteden. Ooijpolder-Groesbeek krijgt zowel van haar eigen bewoners en bedrijven als die van Nijmegen waardering voor het landschap en het gevoerde landschapsbeleid. Het Groene Woud tussen Den Bosch, Eindhoven en Tilburg is voor bewoners en bedrijven te groot om zich aan te hechten, historische namen zoals Kampina of de Dommel zeggen meer. Bedrijven tonen wel veel bereidheid om financieel bij te dragen aan hun streek.

Stroop of azijn

De resultaten zijn regionaal vergelijkbaar en laten de invloed zien van een verschillende betrokkenheid bij landschap en het landschapsbeleid. Bewoners en bedrijven willen in het ene gebied met stroop aangesproken worden en in het andere gebied zijn ze kritisch over het lokale beleid (azijn). Verder valt op dat zij soms eerder bijdragen vanuit hun betrokkenheid bij de lokale gemeenschap dan bij landschap.

Aandachtspunten voor een geslaagde marketingstrategie:

- besteedt meer aandacht aan de stedelingen;
- onderscheidt kleine en grote bedrijven om ze respectievelijk vanuit hun lokale gehechtheid en het belang van landschap als vanuit een toegevoegde waarde te motiveren;
- kies een goed omschreven gebied met een communicatieplan dat aansluit bij de beleving van de gebruikers;
- zet financiële constructies op die gebaseerd zijn op lokale initiatieven. Bij Het Groene Woud en Ooijpolder-Groesbeek telt ook het persoonlijk contact met de begunstigde.

Omschrijving

Een onderzoek naar de bereidheid om aan landschap bij te dragen onder 1.360 bewoners en 235 bedrijven in de vier voorbeeldgebieden.

Doel

Opzet en analyse van twee vergelijkbare enquêtes onder bewoners en bedrijven in en rond de vier voorbeeldgebieden.

Kennisdoorwerking

De opzet van het onderzoek en de resultaten zijn samen met de betrokkenen van de vier voorbeeldgebieden besproken en hebben geleid tot aanbevelingen voor het uitwerken van hun communicatie- en marketingstrategie. Aangezien de resultaten vergelijkbaar zijn, kunnen inzichten uit de andere voorbeeldgebieden helpen bij het leggen van accenten in de regionale marketingstrategie. Inzichten uit de voorbeeldgebieden zijn bruikbaar voor gebieden elders in Nederland.

Producten

LEI-Rapport 2009.014: *Investeren in landschap, Bewoners en bedrijven in Amstelland, Binnenveld, Het Groene Woud en Ooijpolder-Groesbeek*; M.M.M. Overbeek en R.P.M. de Graaff, 2009.

'Inzichten uit voorbeeldgebieden zijn bruikbaar elders in Nederland'

Projectleider
Ir. Greet Overbeek, LEI
greet.overbeek@wur.nl

Onze landschappen in Europa

Opdrachtgever: Kees Verbogt, ministerie van LNV, directie Platteland

De Europese Landschapsconventie (ELC) verplicht de ondertekenaars tot Europese uitwisseling en samenwerking. LNV wil internationale kennisuitwisseling stimuleren en een organisatiestructuur opzetten. Daarbij is niet alleen gevraagd om interviews en een bureaustudie, maar ook om daadwerkelijke ondersteuning van degenen die kennis willen uitwisselen. Daarmee was dit project een vorm van actieonderzoek.

Omschrijving

Internationale kennisuitwisseling door maatschappelijke organisaties en regionale overheden.

Doel

Organiseren internationale kennisuitwisseling en opzetten organisatiestructuur.

Kennisdoorwerking

Belangrijkste voorwaarde voor kennisdoorwerking is dat het rijk voorlichting geeft over de ELC en met de uitvoerende overheden (bijvoorbeeld via hun koepelorganisaties) afspraken maakt over een gezamenlijke uitvoering.

Producten

Websites: www.civilscape.org en www.landschapsmanifest.nl
Artikel: *Het geheim van de Europese Landschapsconventie*; B. Pedrolì en R. Schröder, Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening 89 (1): 18-21, 2008

'Geef voorlichting en maak afspraken over gezamenlijke uitvoering ELC'

Netwerk Civilscape

De ELC legt de nadruk op betrokkenheid van mensen bij alle landschappen en bottom-up processen. 'Zonder mensen geen landschap', is een gevleugelde uitspraak in kringen van de ELC. Het actieonderzoek is daarom grotendeels uitgevoerd voor de Manifestgroep Landschap, waarbinnen maatschappelijke organisaties samenwerken aan verbetering van het landschap. Alterra heeft hiervan de 'Werkgroep Internationaal' ondersteund. Een belangrijk resultaat was de oprichting in 2008 van een Europees netwerk van 'niet-gouvernementele organisaties' (NGOs) ter ondersteuning van de ELC, genaamd Civilscape. Initiatiefnemer was Landschapsbeheer Nederland en intussen zijn ruim 20 organisaties uit heel Europa aangesloten. Civilscape wil het bewustzijn van mensen over het landschap vergroten, de uitvoering van de ELC versterken en invloed uitoefenen op lokale en regionale overheden.

Internationale werkbezoeken

De Werkgroep Internationaal heeft vijf buitenlandse werkbezoeken afgelegd en veel geleerd over het analyseren van landschappen en over acties van buitenlandse zusterorganisaties. Zij zagen waarom 'landschapsactivisten' trots zijn op hun landschap en wat de 'beste praktijken' zijn in het buitenland, zoals het restaureren van landgoederen en historische elementen in het landschap in Oost-Engeland. In Vlaanderen en Noord-Duitsland is kennis gemaakt met publiekprivate partnerschappen en 'gedecentraliseerde' ambtenaren, die samen concrete verbeteringen realiseren van het landschap, zoals agrarisch landschapsbeheer (ook in natuureservaten), bezoekerscentra met educatieve voorzieningen, recreatieve routes en natuurlijke waterlopen. Opmerkelijk was dat de maatregelen zijn uitgevoerd door grondeigenaren, ondernemers en vrijwilligers ter plaatse. Mensen raken zo emotioneel en sociaal betrokken bij 'hun' landschap.

Netwerk regionale overheden

Er is ook gewerkt aan internationale uitwisseling tussen uitvoerende overheden. Alterra heeft 'groene' provincies en gemeenten gevraagd lid te worden van een bestaand Europees netwerk van lokale en regionale overheden en een workshop voor hen georganiseerd. De ELC bleek compleet onbekend bij uitvoerende overheden. Provincies zien weinig meerwaarde in Europese uitwisseling (geen geldstromen). Enkele 'landschapsbewuste' gemeenten zien zich bevestigd door de ELC en voelen veel voor Europese kennisuitwisseling over landschap in de ruimtelijke planning en regionale landschapsfondsen. Sommige ambtenaren en bestuurders maken bewust een politieke keuze voor landschap, anderen aarzelen en zien ook niets in uitwisseling.

Blik op de toekomst

Het netwerk Civilscape staat op eigen benen en is veelbelovend, maar heeft in de beginperiode behoefte aan organisatorische en inhoudelijke ondersteuning. Hoe zorg je ervoor dat meer NGOs deelnemen aan Europese samenwerkingsprojecten? Ze kunnen meeliften met projecten van regionale overheden (Interreg) of van wetenschappers (COST). Een specifieke Europese uitwisselingsregeling voor NGOs bestaat niet. Waarschijnlijk gaan sommige organisaties elkaar ondersteunen in acquisitie via een 'Kenniskring Landschap'. Zullen meer Nederlandse gemeenten en provincies deelnemen aan Europese netwerkvorming? Zonder actieve benadering zal dat alleen druppelsgewijs vorm krijgen.

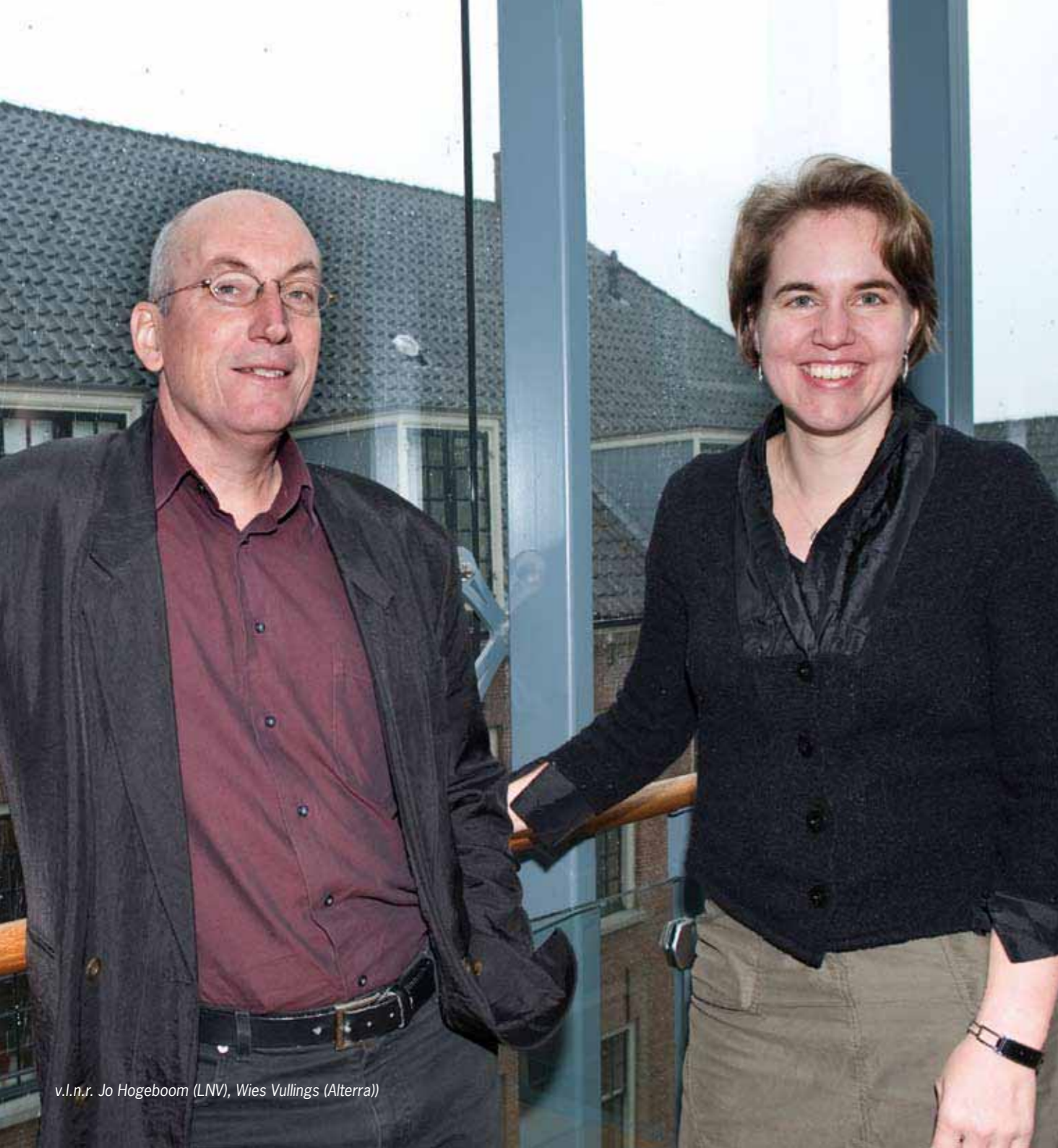
Projectleider
Dr. G.B.M. Pedrolì, Alterra
bas.pedrolì@wur.nl

Projectleider
Ir. R.R.G. Schröder, Alterra
rob.schroder@wur.nl

Partners buiten Wageningen UR

Landschapsmanifest; Paul Terwan onderzoek & advies

v.l.n.r. Jo Hogeboom (LNV), Wies Vullings (Alterra)

Beleid op de kaart

Het bureau Bestuursraad (BR) heeft het besluit genomen Geo-Informatie meer te benutten in de beleidsontwikkeling en beleidscommunicatie. In 2010 moet een groot deel van die beleidsvoornemens, wetteksten, reacties en andere beslisdocumenten op BR-niveau waarin locatie een rol speelt, voorzien zijn van kaartmateriaal. Op die kaarten moet het effect respectievelijk de doelstelling zichtbaar zijn. Om aan deze eis te kunnen voldoen wil Wageningen UR LNV ondersteunen om geo-informatie beter in te bedden in haar beleid. Want een goed passend kaartje is alleen mogelijk als de juiste ruimtelijke gegevens beschikbaar zijn en dat is nog lang niet altijd het geval. Er zijn wel veel mogelijkheden binnen het LNV-beleid om gebruik te maken van geo-informatie gezien de grootte van de ruimtelijke component van het LNV-beleid. Het beleidsbesluit van BR biedt aanknopingspunten om weer een thema Geo-informatie in te richten binnen het cluster VLG. Afgelopen jaar is met LNV begonnen een kennisagenda geo-informatie voor LNV op te stellen om concrete kennisvragen in het domein van geo-informatie te achterhalen. De kennisagenda is een mooi hulpmiddel om het nieuwe thema Geo-Informatie verder vorm te geven.

Themateam Geo-Informatie

Wies Vullings, Alterra, wies.vullings@wur.nl

Ruben Busink, GIS Competence Centre, e.r.v.busink@minlnv.nl

Frans Lips, directie Organisatie Bedrijfsvoering, f.lips@minlnv.nl

Jo Hoogenboom, directie Kennis, j.t.m.hoogenboom@minlnv.nl

Kennisagenda Geo-Informatie voor LNV

Opdrachtgever: Noor Dessing, ministerie van LNV, directie Kennis en Frans Lips, directie IFZ

In het Bureau Bestuursraad is gevraagd naar meer gebruik van geo-informatie binnen het beleid. Samen met directie Kennis, directie IFZ, het GIS Competence Centrum, en Alterra is besloten een kennisagenda Geo-informatie op te stellen, waarin de belangrijkste strategische en concrete kennisvragen over toepassingen van Geo-informatiekunde voor het LNV-beleid worden opgenomen.

Vertaalslag naar kennisvragen

Wat zijn de bestuurlijke en technologische ontwikkelingen binnen het Geodomein? Deze ontwikkelingen op het gebied van geo-informatie zijn in kaart gebracht en gerelateerd aan een aantal beleidsthema's van het ministerie van LNV.

Welke betekenis hebben deze ontwikkelingen voor de kennisagenda Geo-informatie van LNV?

Deze ontwikkelingen hebben we vertaald naar een aantal concrete kennisvragen voor de kennisagenda Geo-informatie van LNV. Denk aan:

- Helpen geo-infrastructuur en geo-datasets INSPIRE-proof maken. De Europese richtlijn INSPIRE verplicht de lidstaten tot de ontwikkeling van een geo-informatie-infrastructuur en het toegankelijk en uitwisselbaar maken van een aantal belangrijke (strategische) geodatasets. Een aantal daarvan valt onder het beleidsdomein van LNV (bijvoorbeeld de 'Beschermd Gebieden', zie bijlage 1 van INSPIRE).
- Ruimtelijke plannen van LNV aanpassen aan de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening. Per 1 juli 2009 moeten volgens de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening alle nieuwe ruimtelijke beleidsplannen digitaal en uitwisselbaar (voorzien van IMRO-code) gemaakt worden. Het Informatiemodel Ruimtelijke Ordening (IMRO) is echter niet toereikend voor het groene domein. Om Ruimtelijke Groene plannen uitwisselbaar te maken moet er een informatiemodel voor het Groene domein worden opgesteld.
- Ondersteunen van het uitwisselen van kaartmateriaal voor de MidTermReview van het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG). In het kader van ILG moeten provincies voor de MidTermReview kaartmateriaal aanleveren over de voortgang van prestaties. Het rijk moet daarover aan de tweede kamer rapporteren. Hiervoor zou het goed zijn als uit de provinciale informatie op eenvoudige wijze een landelijk beeld gemaakt kan worden, maar daarvoor moeten de provinciale kaarten wel worden gestandaardiseerd.
- Ontwikkelen van een strategie voor eenmalige inwinning van geometrie. De agrarische sector levert aan de Dienst Regelingen van LNV perceelsgeometrie en gerelateerde

informatie in digitale vorm (eGDI, Geoboer). Breder uitwisselen en inzetten van de gegenereerde geo-informatie in de agrarische keten zal leiden tot 'eenmalig inwinnen en meervoudig voordeel'. Een analyse van wensen en mogelijkheden voor de huidige 'digitale' klanten' van LNV levert een basis voor het ontwikkelen van strategie en beleid op het gebied van communiceren op basis van geometrie.

- Faciliteren van publieke toegang tot informatie over beschikbaarheid, bereikbaarheid, en kwaliteit van groen in je eigen leefomgeving. Vanuit VROM wordt gewerkt aan de Atlas Leefomgeving, uitgaand van data bij de bron. Vanuit de expertisehouders en bronhouders van data is een aansluiting bij dit project en een invulling van de groene leefomgeving realiseerbaar.

Blik op de toekomst

Dit onderzoek geeft aan wat nu en op korte termijn de geo-informatie kennisvragen voor LNV zijn. Het onderzoek draagt bij aan de vormgeving van het nieuwe thema Geo-Informatie.

Omschrijving

Overzicht van de bestuurlijke en technologische ontwikkelingen binnen het Geo-informatie domein ten behoeve van de kennisagenda Geo-Informatie van LNV.

Doel

Inzicht krijgen in de aanbodkant van het geo-informatie domein voor LNV door de bestuurlijke en technologische ontwikkelingen binnen het geo-informatie domein in kaart te brengen en deze te vertalen naar concrete kennisvragen.

Kennisdoorwerking

Dit overzicht zal bijdragen aan een betere positionering van geo-informatie binnen het beleid. Door de vraag naar meer gebruik van geo-informatie te vertalen naar concrete kennisvragen, wordt geo-informatie toegankelijker voor gebruik in de beleidscyclus. De afgelopen jaren was er geen specifiek thema voor geo-informatie, maar er is wel vraag naar beleidsondersteunend (BO) onderzoek op dit gebied. In het Bureau Bestuursraad is uitgesproken dat er meer gebruik gemaakt moet worden van geo-informatie binnen het beleid. Dat biedt aanknopingspunten voor een nieuw thema Geo-Informatie. De kennisagenda helpt om het thema Geo-informatie binnen het cluster VLG vorm te geven.

Producten

Advies

Projectleider
Dr. Ir. Wies Vullings, Alterra
wies.vullings@wur.nl

Van ILG tot gebiedsprocessen

Het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG) is niet alleen een nieuw financieringssysteem, maar vooral ook een nieuwe werkwijze en een verandering in de bestuurlijke verhoudingen. Het rijk bemoeit zich de komende jaren niet met de uitvoering van beleid voor de inrichting van het landelijk gebied. Dat is nu een taak voor provincies en hun partners in de gebieden. Deze kiezen veelal voor integrale gebiedsprocessen, waarin beleidsopgaven van rijk en provincies worden verbonden met wensen en doelen van gebiedspartijen. Het ministerie van LNV wil provincies en gebieden hierbij ondersteunen, onder meer door onderzoek en kennisuitwisseling rond sturingsvraagstukken te financieren in het BO-thema Gebiedsprocessen. Het onderzoek in dit thema kent een hoog participatief gehalte; het wordt ontwikkeld en uitgevoerd samen met probleemhebbers van rijk, provincies of andere stakeholders/gebruikers. In 2008 zijn diverse onderzoeken uitgevoerd voor provinciale en regionale probleemgebruikers. Voorbeelden hiervan zijn het organiseren en versterken van de uitvoering in gebieden, het betrekken van ontwerpers bij integrale gebiedsontwikkeling en kennis als sturingsinstrument in Greenports. Ook richtte het thema zich op het functioneren van de ILG-systematiek door onderzoek te doen naar de rol die procesinformatie kan spelen in de verantwoording van provincies aan het rijk. Om bij te dragen aan de uitwisseling van ervaringen tussen provincies en gebieden zijn de onderzoeksresultaten uitgebracht in een herkenbare reeks, die onder de titel ILG en gebiedsprocessen breed is verspreid.

Themateam Gebiedsprocessen

Froukje Boonstra, Alterra, froukje.boonstra@wur.nl

Aalke Drijfholt, directie Regionale Zaken, a.drijfholt@minlnv.nl

Arja Span, directie Kennis, as.w.span@minlnv.nl

Tegen de stroom in

Oprachtgever: Annelies Schoenmakers, provincie Brabant

De opgave van de zevende EO-Wijersprijsvraag was een uitvoeringsgericht ontwerp maken voor de Robuuste Ecologische Verbinding (REV) in het beekdal van de Brabantse Beerze. De provincie Brabant wilde weten of de prijsvraagaanpak ook handvatten biedt voor het omgaan met complexe ruimtelijke vraagstukken elders in landelijk Brabant. Dat past in het provinciale programma Mooi Brabant.

Aanpak van beekherstel

Aan de hand van uitgebreide interviews met sleutelfactoren en documentenanalyse zijn verschillende fasen in het prijsvraagtraject onderscheiden en is gekeken naar verschillen en overeenkomsten met een meer gangbare aanpak van beekherstel. Vervolgens is het resultaat van de prijsvraagaanpak voor de REV de Beerze geëvalueerd in termen van ruimtelijke kwaliteit, integraliteit, uitvoerbaarheid en uitstraling en zijn succes- en faalfactoren geïdentificeerd. Ten slotte zijn aanbevelingen geformuleerd voor de provincie Brabant.

Winnend ontwerp van hoog gehalte

De verwachtingen op het gebied van ruimtelijke kwaliteit en integraliteit zijn uitgekomen. Het winnende ontwerp is integraler en breder van opzet dan het oorspronkelijke plan. Ook is het kwalitatief van een hoog gehalte en heeft het een bijzondere uitstraling gehad op de mensen in het gebied. Het beeld over de uitvoerbaarheid is tweeledig: de potentie voor uitvoering is toegenomen door de nadruk op meervoudig professioneel opdrachtgeverschap. Onduidelijkheid over de status van de winnende prijsvraaginzending naar de uitvoering toe heeft tot veel onzekerheid geleid bij gebiedspartijen, wat weer ten koste ging van de uitvoerbaarheid.

Goed procesontwerp is belangrijk

Ontwerp in een stedelijke context kan zich verheugen in brede belangstelling. Dit onderzoek zet de proceservaringen met een prijsvraagaanpak in het landelijk gebied uiteen. Dit levert interessante inzichten op voor ontwerpers over de specifieke uitdagingen die samenhangen met de plattelandscontext, zoals de diversiteit aan grondeigenaren. Maar het is ook interessant voor beleidsmakers: waar moet je rekening mee houden als je een ontwerprijsvraag als beleidsinstrument wilt inzetten? Uit het onderzoek

blijkt dat een goed procesontwerp – waarin uitvoerende en andere belanghebbende partijen betrokken zijn – belangrijk is om de uitvoeringsambitie waar te maken.

Blik op de toekomst

Een prijsvraagaanpak, waarbij naast ideevorming ook een uitvoeringsgericht ontwerp wordt gerealiseerd, biedt perspectief voor het vasthouden van vernieuwende ideeën naar een mogelijke uitvoering toe. De status van een prestigieuze prijsvraag als de EO-Wijersprijsvraag maakt het bovendien aantrekkelijk voor bestuurders zich eraan te verbinden, wat de uitvoerbaarheid verhoogt. Een belangrijke les uit de Beerze is echter ook dat een uitvoeringsgericht ontwerp nog geen uitvoeringsgereed plan is. Om de uitvoerbaarheid te verhogen, is het belangrijk alle relevante gebiedspartijen én de beleidskaders bij het proces te betrekken. Ook moet men inzicht geven in de beleidsstatus van de winnende prijsvraaginzending en de vraag beantwoorden wie, wanneer een beslissing neemt over het vervolgtraject.

Omschrijving

Het onderzoek omvat een evaluatie van de zevende EO-Wijersprijsvraag (2004-2007) voor de Robuuste Verbinding De Beerze.

Doel

Doel van de evaluatie is het beoordelen en verklaren van de meerwaarde van het integrale planvormingsproces voor het beekdal van de Brabantse Beerze ten opzicht van een meer traditionele aanpak van beekherstel. Er is specifieke aandacht voor de provinciale rol in het project.

Kennisdoorwerking

De provincie Brabant heeft het rapport breed verspreid in het gebied en benut de lessen in het provinciebrede programma Mooi Brabant, dat mooie dingen wil toevoegen en lelijke dingen wil wegnemen.

Producten

Alterra-rapport 1779: *Tegen de stroom in. Evaluatie van de zevende EO Wijersprijsvraag voor de Robuuste Ecologische Verbinding de Beerze*; J. Kruit en H. Bleumink, Reeks ILG en gebiedsprocessen 5, 2008.

Projectleider
Ir. Jeroen Kruit, Alterra
jeroen.kruit@wur.nl

Partner(s) buiten Wageningen UR:

Hans, Bleumink, Bureau Overland,
www.overland.nl

Greenport Venlo: naar een lerende regio

Opdrachtgever: Martijn Rooijackers, ministerie van LNV, DRZ-zuid en Jos van der Heijden, servicepunt Greenport Venlo

In de regio Venlo is een netwerkorganisatie gevormd, waarbinnen de gezamenlijke overheden, het ondernemersinitiatief, onderzoek- en onderwijsinstellingen en de omgeving (de vijf O's) betekenis en invulling geven aan Greenport Venlo. Om te komen tot innovatieve, inhoudelijke uitkomsten (Cradle to Cradle projectontwikkeling, nieuwe productmarkt-combinaties, agrologistiek) experimenteert men met nieuwe regionale organisatie- en sturingsmodellen.

Omschrijving

Greenport Venlo, de ontwikkeling naar een lerende regio.

Doel

Verkennen van sturingsstijl, kennismanagementstrategie en passende kennisinfrastructuur en organisatieprincipes (rollen, instrumenten) voor Greenport Venlo.

Kennisdoorwerking

Het onderzoek levert een bijdrage aan het gebiedsproces: bijeenkomst over kennismanagement, discussie over de rol van kennis, het opzetten van een regionale kennisinfrastructuur, uitwerken EU-aanvraag binnen het programma Regions of Knowledge, programmeren van kennisagenda-activiteiten, en het uitwerken van een regionale kennismanagementstrategie. Ook is een bijdrage geleverd aan het LNV-cluster Vitaal Landelijk Gebied tijdens een Catch & Matchbijeenkomst en in gesprekken met directies en gespreksnotities. Ten slotte is een bijdrage geleverd aan een wetenschappelijke discussie op de Conference on Transitions (Wageningen, 2008): paper en presentatie.

Producten

Verslag van Meeting the Minds - Workshop kennismanagement in Greenport Venlo, januari 2008.
Paper for the conference: Agriculture in transition: Planned regional development: the creation of learning regions. The case of Greenport Venlo; R.P. Kranendonk, P.H. Kersten en M. Laurentzen, Wageningen, 2008.
Rapport: Sturen met kennis in Greenports; R.P. Kranendonk. (In prep.)

'De rol van overheden en van kennis verandert'

Regionale kennisinfrastructuur

De rol van kennis en de regionale kennisinfrastructuur binnen Greenport Venlo staat centraal. Tijdens een door LNV georganiseerde vraagarticulatiebijeenkomst (16 mei 2007) werd duidelijk dat netwerkorganisatie Greenport Venlo behoefte heeft aan het inzetten van verschillende soorten kennis. Verschillende organisaties, waaronder het Rijk, kunnen daarbij een rol spelen. Ook werd duidelijk dat de huidige kennisinfrastructuur nog niet is toegerust op de inhoudelijke en organisatorische doelstellingen van Greenport Venlo. De vraag is dan ook op welke wijze de betrokkenen bij het netwerk hun instrumenten, (onderzoeks)programma's, -budgetten en kennisvoorraad inzetten en ontwikkelen voor Greenport Venlo.

Nieuwe sturingsstijlen

Greenport Venlo is op weg naar een lerende regio. Op basis van de ontwikkelingen in sturingsstijlen, fasen van gebiedsgericht beleid en regionale ontwikkeling, ervaringen in Greenport Venlo en het concept van de Lerende Regio geeft het onderzoek diverse aanbevelingen voor beleid en betrokkenen bij regionale ontwikkelingsprocessen. Zo moet men zoeken naar nieuwe verbindingen tussen organisaties en kennis en gezamenlijke agendering van nieuwe kennisvragen. De rol van overheden en van kennis verandert. Nieuwe sturingstijlen zijn aan de orde, zoals netwerksturing en sturing in communities. Daarbij horen andere rollen van overheden en kennisinstellingen, en nieuwe activiteiten en instrumenten. Het ministerie van LNV wil verkennen op welke wijze de onderzoeksprogrammering beter kan aansluiten op regionale vragen. Verder experimenteert de netwerkorganisatie met nieuwe thema's en werkvormen als 'Communities Of Practice'.

Nieuwe verbindingen

Vernieuwend aan het onderzoek zijn:

- verkenning nieuwe sturingsstijlen en -instrumenten op regionaal niveau;

- er wordt een nieuwe verbinding gelegd tussen kennis, beleid en praktijk;
- nieuwe conceptontwikkeling: lerende regio's;
- het ontstaan van nieuwe regionale kennisallianties;
- bijdragen aan het opzetten van een regionale kennisinfrastructuur.

Blik op de toekomst

Sturen met kennis in Greenports kun je zien als een voorstudie naar en verkenning van nieuwe vormen van samenwerking in regio's om te komen tot lerende regio's en de rol van kennis daarbij. De regio Venlo heeft daadwerkelijke kennis gemaakt, met kennis als sturingsstijl en als productiefactor: aanleiding, instrument, activiteiten, belang en werkvormen. Dit draagt bij aan de regionale kennismanagementstrategie en kennisinfrastructuur. Kennis is bovendien hoog op de provinciale en gebiedsagenda gekomen (kennis-kunde-kassatraject). Doorwerking naar het ministerie van LNV heeft plaatsgevonden door deelname aan een kasteelbijeenkomst Catch & Match (vanuit cluster VLG) en door discussies en notities voor de programmering 2009. Er is samenwerking tussen de regio en LNV om te komen tot een regionale kennisagenda. Het onderzoek heeft input geleverd voor het ontwerp van dit traject. Belangrijke doorwerking is verder voorzien in de leergemeenschap rond de pilot gebiedsgericht onderzoek, die begin 2009 van start gaat.

Projectleider
Drs Remco Kranendonk, Alterra
remco.kranendonk@wur.nl

Partners buiten Wageningen UR

Knowhouse, VU, LNV, netwerkorganisatie Greenport Venlo

Het verhaal achter de cijfers

Opdrachtgever: Gerrit Brummelman, ministerie van LNV, directie Regionale Zaken

In het ILG zijn informatievoorziening en verantwoording vooral gericht op het meten van geleverde prestaties en effecten van het beleid (inhoud) én op de inzet van middelen (financiële voortgang). Hierover hebben Rijk en provincies afspraken gemaakt in de bestuursovereenkomsten. Maar wat betekenen al die cijfers? Werkt de nieuwe sturingsfilosofie?

‘Door analyse van andere dossiers een nieuwe manier van kijken en ontdekking blinde vlekken’

Rol procesinformatie

Het onderzoek behandelt de wijze waarop procesinformatie een rol kan spelen bij de Mid Term Review (MTR) en eindverantwoording ILG. Procesinformatie is informatie over:

1. uitvoeringsprocessen en -organisatie;
 2. ‘werking’ van de beleidstheorie achter het beleid;
 3. de mate waarin bepaalde procesdoelen als draagvlak en beleidsintegratie zijn gehaald.
- Onderzocht is hoe in het ILG de voortgangsbewaking en verantwoording is georganiseerd en welke behoefte aan procesinformatie betrokken LNV-ers hebben. Daarnaast is de verantwoordingspraktijk en rol van procesinformatie bekeken in twee andere processen met brede doeluitkeringen: het Grote Stedenbeleid III en het Actieplan Cultuurbereik. Er zijn aanbevelingen geformuleerd over de wijze waarop LNV en provincies meer aandacht kunnen besteden aan procesinformatie in het procesontwerp van voortgangsbewaking en verantwoording.

Behoefte aan procesinformatie

In de bestuursovereenkomsten staan afspraken over de inhoud van de MTR: provincies rapporteren over de voortgang van prestaties en de bestedingen en geven inzicht in de mate waarin operationele doelen worden gehaald. Dit is het ‘technische spoor’ van de MTR. Uit het onderzoek blijkt dat er behoefte is aan andersoortige informatie, waaronder procesinformatie.

De andere dossiers leren dat men vooraf goed moet nadenken over de functie van de MTR. Mogelijke functies zijn: voortgangsbewaking, discussie over de aansluiting van prestaties op operationele doelen of de aansluiting van operationele doelen op maatschappelijke doelen, oplossen van knelpunten en verbetering van de uitvoering, doorkijk richting de eindverantwoording of een moment van politieke keuzes over de toekomst van de brede doeluitkering. Hieruit volgt welke inhoudelijke discussies men moet voeren, welke informatie nodig is en wie die informatie moet leveren.

Leren van andere beleidsdossiers

Het leren van andere beleidsdossiers is het vernieuwende aan dit onderzoek. Er zijn interessante overeenkomsten en verschillen met andere brede doeluitkeringen die een inspiratiebron kunnen vormen voor de ILG-verantwoordingsystematiek. Van belang was deze dossiers in hun specifieke context te analyseren. Wat in het ene geval werkt, hoeft in een ander geval niet te werken. De analyse van andere dossiers kan bijdragen aan nieuwe manieren van kijken en de ontdekking van blinde vlekken.

Blik op de toekomst

In de voorbereiding van de MTR is het belangrijk gezamenlijke verwachtingen en een gemeenschappelijke ‘taal’ tussen Rijk en provincies te ontwikkelen. Nu lopen deze verwachtingen nog uiteen: van eenzijdige controle op voortgang tot discussie over de toekomst van het ILG. Vanuit een gemeenschappelijk verwachtingspatroon moet men werken aan concrete afspraken over procesontwerp en inhoud van de MTR en zo de informatiebehoefte bepalen. Voor een goede discussie over de toekomst van het ILG is informatie over de werking van de sturingsfilosofie onontbeerlijk.

Omschrijving

Onderzoek naar de wijze waarop procesinformatie een rol kan spelen bij de Mid Term Review (2010) van het ILG op basis van de ervaringen van twee andere beleidsdossiers.

Doel

Het ministerie van LNV vindt het belangrijk dat er ook aandacht komt voor ‘het verhaal achter de cijfers’ of procesinformatie. Dit zou een belangrijke rol kunnen spelen in de MTR (2010) en eindverantwoording (2014). Het project wil bijdragen aan verbetering van het huidige informatievoorzienings- en verantwoordingsproces in het ILG over de benutting van procesinformatie. Hiervoor formuleren de onderzoekers aanbevelingen over het type procesinformatie en de wijze waarop procesinformatie het best tot zijn recht kan komen in het ILG.

Kennisdoorwerking

Op basis van het onderzoek is een tussentijdse notitie opgeleverd die is besproken in het Managementoverleg ILG (MILG), december 2008. In lijn met de notitie heeft het MILG benadrukt dat de voorbereiding van de MTR in 2009 veel aandacht behoeft en dat men samen moet optrekken met provincies. Ook is een Community of Practice afgesproken om de politiek-bestuurlijke punten rond het ILG te bespreken.

Producten

Het verhaal achter de cijfers. Lessen uit andere beleidsdossiers over de rol van procesinformatie in de informatievoorziening en verantwoordingsystematiek van het ILG. D.A. Kamphorst en F.G. Boonstra, te verschijnen.

Projectleider
dr.ir. Froukje Boonstra, Alterra
froukje.boonstra@wur.nl

Versterking uitvoeringskracht in de Brabantse Wal

Opdrachtgever: Gebiedscommissie Brabantse Delta via Anneth van Bruchem, provincie Brabant

In de Brabantse Wal zijn gebiedspartijen druk met de uitvoering van het gebiedsplan Brabantse Delta. De Brabantse Wal staat echter onder druk van stedelijke en infrastructurele ontwikkelingen. Het is de vraag hoe in deze omstandigheden de uitvoeringskracht kan worden versterkt.

Versterking uitvoeringskracht Brabantse Wal

Hoewel er veel projecten worden uitgevoerd, vroeg de verantwoordelijke gebiedscommissie zich af of de ambities uit het integrale gebiedsplan hiermee voldoende worden bereikt. Deze vraag staat niet op zichzelf. Ook andere provincies en gebieden vragen zich af hoe gebiedsopgaven het best gerealiseerd kunnen worden. De ervaringen in de Brabantse Wal kunnen daarvoor een inspiratiebron vormen. Het onderzoek maakte een analyse van de actoren, besluitvormingsprocessen en spelregels rond de uitvoering. De bevindingen zijn gelegd naast meer algemene succesfactoren van gebiedsgericht werken. Op basis hiervan zijn aanbevelingen geformuleerd voor de gebiedscommissie en provincie.

Operationele en tactische afstemming

De nadruk in het gebiedsproces ligt sterk op uitvoering. Men moet resultaten boeken, bijvoorbeeld om te voldoen aan de ILG-afspraken met het rijk. Voor veel partijen is het echter onduidelijk hoe de verschillende projecten met elkaar samenhangen en waar ze gezamenlijk toe leiden. Momenteel proberen gebiedspartijen die samenhang vooral op operationeel en tactisch niveau te bevorderen. Het strategische niveau als niveau voor afstemming en integratie is tot nu toe onderbelicht. Het huidige gebiedsplan functioneert onvoldoende als integratiekader voor de verschillende wensen, doelen en belangen in de Brabantse Wal.

Zoektocht naar regionale onderzoeksansturing

De kennisvraag komt van de gebiedscommissie Brabantse Delta. Het ministerie van LNV faciliteerde met onderzoeksgeld. Het is daardoor een voorbeeld van regionale onderzoeksansturing, passend bij de decentralisatie van beleid voor het landelijk gebied.

Blik op de toekomst

Om de samenhang en samenwerking in de uitvoering te bevorderen, verdient het aanbeveling een proces van integrale planuitwerking te starten voor de Brabantse Wal. Het proces is tevens een kans om er groepen (bijv. recreatieondernemers, actieve bewoners en dorpsraden) bij te halen die nu nog nauwelijks bij het gebiedsproces betrokken zijn, maar er wel aan kunnen bijdragen of er belang bij hebben.

Helpdeskvraag

Anneth van Bruchem, Provincie Noord-Brabant

“Het uitgevoerde onderzoek en de geformuleerde aanbevelingen zijn voor ons waardevol. Het blijkt goed te werken als onafhankelijke deskundigen de gebiedscommissie en provincie een spiegel voorhouden. De commissie zelf had vooraf twijfels over het praktisch nut van een ‘wetenschappelijk’ onderzoek. Wordt het allemaal niet te theoretisch en wat kunnen we er concreet mee? Het onderzoek bleek wel degelijk waardevol; de aanbevelingen hebben nu al geleid tot concrete acties.

De aanbeveling om een gezamenlijk plan/visie voor het gebied Brabantse Wal op te stellen, leidt ondertussen tot een flinke discussie tussen partijen. Vooral de gemeenten zien voordelen in een dergelijk document met een duidelijke (breed gedragen) basis voor de uitvoering van projecten. Anderen zien het als een vertraging van urgente projecten. Volgens hen geldt: er zijn al zoveel plannen gemaakt, de kaders zijn nu wel helder. ‘de schop moet in de grond!’”

Omschrijving

Het onderzoek omvat een netwerkanalyse en advies voor verhoging van de uitvoeringskracht in het gebiedsproces van de Brabantse Wal.

Doel

1. Geven van inzicht in de actoren, besluitvormingsprocessen en spelregels die van belang zijn voor de uitvoering van het gebiedsplan in de Brabantse Wal;
2. Adviseren van de gebiedscommissie Brabantse Delta over de mogelijkheden om de uitvoeringskracht in de Brabantse Wal te versterken;
3. Het gebiedsproces zó beschrijven dat het een casus wordt van een bredere problematiek, waardoor andere provincies en gebieden ervan kunnen leren.

Kennisdoorwerking

Door het onderzoek aan te laten sluiten bij de kennisbehoefte van de gebiedscommissie zijn gunstige voorwaarden gecreëerd om de kennis in de praktijk te laten doorwerken. Het is echter nog te vroeg om concreet effecten te constateren van de opgedane kennis in het gebiedsproces.

Producten

Alterra-rapport 1825: *Het verhogen van uitvoeringskracht in de Brabantse Wal, Reeks ILG en gebiedsprocessen nr. 6*, P. Roza en F.G. Boonstra, 2009.

Projectleider
Dr.ir. Froukje Boonstra, Alterra
froukje.boonstra@wur.nl

(EU) Plattelandsbeleid

De centrale invalshoek van het thema Plattelandsontwikkeling is een leefbaar platteland. Een platteland waar goede omstandigheden zijn voor de landbouw, natuur, recreatie en andere vormen van bedrijvigheid. Een platteland waar het goed wonen en werken is. Een platteland waar de burger welkom is en zich prettig voelt.

Europese ontwikkelingen spelen bij de ontwikkelingen van dat platteland een belangrijke rol. De veranderingen in het Europese beleid zoals GLB, KRW, LFA hebben gevolgen voor het grondgebruik, het landschap, de landbouw en de natuur. Autonome trends in Europa, op het gebied van bijvoorbeeld demografie en economie, hebben ook gevolgen voor het Nederlandse platteland. Zijn er mogelijkheden om verwachte effecten tegen te gaan of bij te sturen? En hoe zit het met de instrumenten die we nu inzetten ten behoeve van het platteland? Hoe effectief zijn die? Wat kan er beter?

Naast de Europese invloed op het Nederlandse platteland is er ook het Nederlandse beleid, zoals beschreven in de Agenda Vitaal Platteland. Deze agenda wordt herzien en roept ook onderzoeksvragen op. Het is dit type vragen dat in dit thema aan de orde komt. Het accent ligt daarbij, naast evaluaties, op scenariostudies en toekomstverkenningen. Uiteindelijk doel: Mede op basis van de in dit thema verkregen kennis, goed onderbouwt bijdragen aan de discussies aan de Brusselse vergadertafels over het Europese beleid nu en na 2013 en aan de discussies over de herziening van de Agenda Vitaal Platteland.

Themateam Plattelandsontwikkeling

Petra Berkhout, LEI, petra.berkhout@wur.nl

Monique Remmers, directie Platteland, m.c.remmers@minlnv.nl

Hayo Haanstra, directie Platteland, h.j.haanstra@minlnv.nl

Theo Janssen, directie Kennis, rt.l.j.janssen@minlnv.nl

Meer aandacht voor platteland in beleid

Oprichtgever: drs. Alberthe Pagma, ministerie van LNV, directie Platteland

Het Nederlandse platteland krijgt speciale aandacht vanuit het Europese en nationale plattelandsbeleid. Nationaal generiek beleid op andere terreinen houdt relatief weinig rekening met de specifieke kenmerken en behoeften van het platteland, terwijl dit beleid vaak grote gevolgen heeft voor (de leefbaarheid op) het platteland. Beleidsmakers zouden meer rekening moeten houden met specifieke plattelandsbehoeften.

Leefbaarheid op het Europese platteland

In Engeland is in 2000 de ex-ante plattelandstoets van beleid (rural proofing) geïntroduceerd. In dit onderzoek is deze toets tegen het licht gehouden en geïnventariseerd welke andere landen methoden toepassen om de effecten van nationaal beleid (anders dan plattelandsbeleid) op de leefbaarheid op het platteland te toetsen. Naast Engeland blijken ook Canada (rural lens), Finland (interdepartementale plattelandscommissie), Noord-Ierland (rural proofing) en Schotland (Sectoral Policy Appraisal Methodology) een plattelandstoets te gebruiken. Via literatuurstudie en telefonische interviews zijn de sterke en zwakke punten van deze methoden op een rij gezet. Verder is gekeken naar bestaande toetsingsinstrumenten op andere terreinen (o.a. milieu-effectrapportage, habitattoets en watertoets). Tot slot is verkend welke vorm van horizontale beleidscoördinatie geschikt zou zijn voor Nederland.

Toetsingsinstrumenten hebben weinig invloed

Het onderzoek laat zien dat de gehanteerde methoden in Canada, Engeland en Noord-Ierland relatief weinig invloed hebben op het beleid. Dit komt doordat de toetsingsinstrumenten niet sterk verankerd zijn in wet- of regelgeving. Daardoor zijn beleidsmakers niet verplicht om de toetsing toe te passen. In de praktijk ziet men de toetsen als invuloefeningen en onderneemt men zelden actie als de toets een negatief effect van beleid op het platteland aangeeft. De Finse aanpak is daarentegen wel succesvol. Daar bestaat een interdepartementale plattelandscommissie, waarvan de leden afkomstig zijn van verschillende ministeries en plattelandsorganisaties. Deze commissie heeft een eigen plattelandsbeleidsprogramma en buigt zich daarnaast over het (plattelands)beleid van andere ministeries. Op deze manier heeft de commissie (ook volgens de OESO) een belangrijke rol bij de totstandkoming van integraal plattelandsbeleid. Het Finse model lijkt het meest geschikt voor Nederland, omdat een plattelandstoets naar Angelsaksisch model in de praktijk minder effectief blijkt en tot meer administratieve lastendruk leidt.

Plattelandsbeleid verantwoordelijkheid alle ministeries

In dit onderzoek wordt gekeken naar nieuwe methoden van beleidscoördinatie waarbij men ervan uitgaat dat integraal plattelandsbeleid de verantwoordelijkheid is van alle ministeries en niet alleen van het landbouwministerie.

Blik op de toekomst

Het onderzoek sluit aan bij de discussie over de toekomst van het plattelandsbeleid zoals onder andere de EU en de OESO die voeren. Zo is in het Europese plattelandsontwikkelingsbeleid een verschuiving van sectoraal naar territoriaal beleid te zien, hoewel ministeries op nationaal niveau vaak nog steeds sectoraal zijn georganiseerd. Voor een werkelijk integrale benadering van plattelandsbeleid zou de horizontale beleidscoördinatie daarom moeten worden verbeterd, en het beleid voor het platteland niet beperkt moeten blijven tot de exclusieve competentie van het ministerie van LNV.

Omschrijving

Onderzoek naar de mogelijkheden voor verbetering van horizontale coördinatie van beleid, waarbij rekening wordt gehouden met de specifieke plattelandsbehoeften.

Doel

Het ministerie van LNV (directie Platteland) is geïnteresseerd in mogelijkheden om bij het maken van beleid meer rekening te houden met de specifieke kenmerken van plattelandsgebieden en de behoeften en belangen van plattelandsbewoners in Nederland. Zo wil men de leefbaarheid op het platteland verbeteren. Men beoogt de ontwikkeling van een methodiek voor horizontale beleidscoördinatie, die aansluit bij de Nederlandse beleidspraktijk en geen extra administratieve lasten oplevert. Uiteindelijk moeten de beleidsmakers bij andere departementen meer rekening houden met verschillen tussen stad en platteland en hun beleid – indien relevant – hierop aanpassen.

Kennisdoorwerking

Het ministerie van LNV kan de opgedane kennis gebruiken in het overleg met andere departementen, zoals SZW, V&W, VROM en WWS. De aanbevelingen uit dit onderzoek worden besproken in een workshop met beleidsmakers van verschillende departementen. Men wil bekijken of de horizontale, interdepartementale beleidscoördinatie kan worden verbeterd om zodoende meer rekening te houden met de specifieke plattelandsbehoeften.

Producten

LEI-rapport: *Aandacht voor platteland in beleid; De mogelijkheden van horizontale beleidscoördinatie*; P. Roza en K. Jansson, 2009 (nog te verschijnen).

'Fins model lijkt het meest geschikt voor Nederland'

Projectleider
Drs. Pim Roza, LEI
pim.roza@wur.nl

Ruimtelijke spreiding van GLB-betalingen

Opdrachtgever: Anneke Selles, ministerie van LNV, directie Platteland

In de Houtskoolschets voor het Europees landbouwbeleid wordt voorgesteld de 1^e pijler om te bouwen door beloning van realisatie van maatschappelijke waarden als natuur en landschap. Dit vergt een verschuiving van de sectorale benadering, waarop de verdeling van 1^e pijlergelden is gebaseerd, naar een benadering die meer rekening houdt met natuur-, landschaps- en milieuwwaarden.

'Is de sectoraal bepaalde verdeling van 1^e-pijlerbetalingen nog steeds wenselijk?'

Biodiversiteitswaarden en milieukwaliteit

Dit project verschaft inzicht in de relatie tussen de inzet van EU-betalingen in Nederland gespendeerd onder de 1^e en 2^e pijler van het GLB in de periode 2000-2006 en gevoelige gebieden die zijn of worden aangewezen ter realisering van EU-milieudoelstellingen over het behoud van biodiversiteitswaarden en het verbeteren van de milieukwaliteit. Voorbeelden van zulke gebieden zijn High Nature Value landbouwgebieden, Natura 2000 (EHS), verdrogingsgevoelige gebieden, nitraatuitspoelingsgevoelige gebieden.

Concentratie 1^e-pijlerbetalingen in gevoelige gebieden

Er is een relatief sterke concentratie van 1^e-pijlerbetalingen in alle gevoelige gebieden:

- 1 In de gevoelige gebieden is altijd al een sterkere concentratie van landbouwsectoren geweest, met name rundveehouderij, die historisch hogere 1^e-pijlerbetalingen ontvangen.
- 2 Er is ook al veel langer een relatief hogeconcentratie van intensievere landbouwbedrijven in deze gevoelige gebieden waardoor de 1^e-pijlerbetalingen per hectare en bedrijf ook automatisch hoger uitvallen.

Voor de 2^e-pijlerbetalingen heeft de analyse zich gericht op de verdeling van SAN-gelden voor agrarisch natuurbeheer. Deze gelden zijn sterk gericht op gevoelige gebieden vanwege de sterke concentratie van graslanden daar. Hierdoor vallen ook automatisch meer (weidevogel- en botanische) beheerspakketten in deze gevoelige gebieden en is de kans dus veel hoger dat boeren deze pakketten ook afsluiten. Toch ging nog steeds 70% van de SAN betalingen naar niet-HNV gebieden, dus gebieden met veel geringere biodiversiteitwaarde.

Territoriale neerslag GLB-betalingen

Vernieuwend is dat de territoriale neerslag van GLB-betalingen in Nederland nooit op dit ruimtelijk detailniveau is onderzocht. Er is een duidelijke empirische bevestiging gekomen

voor het feit dat de huidige verdeling van GLB-gelden waarschijnlijk verder moet worden aangepast wil men maatschappelijke doelstellingen realiseren die aan dit beleid worden gekoppeld.

Blik op de toekomst

Omdat ook na een verruiming van de recent voorgenomen modulatie van 1^e- naar 2^e-pijlergelden, de grote meerderheid van de betalingen nog bij de 1^e pijler blijft, kan vergroening van de 1^e pijler in een groter gebied milieuwinst opleveren dan bij meer modulatie. Op dit moment gaat zeker 85% van het GLB-budget nog naar de 1^e pijler en bij modulatie blijft dit nog zeker 75%.

De milieudruk in gevoelige gebieden is hoog en strengere milieu-eisen stellen bij uitbetaling van 1^e-pijlerbetalingen zijn dan ook noodzakelijk en zullen leiden tot verbetering van de milieukwaliteit. Nader onderzoek is gewenst naar de mogelijke eisen die binnen de juridische grenzen van de EU verbonden kunnen worden aan uitbetaling van gelden.

Sterkere concentratie van SAN-gelden op HNV-gebieden is nodig en in lijn met onderzoeken van MNP (2007) en Schekkerman (2008).

Omschrijving

Analyse van de gedetailleerde ruimtelijke neerslag van GLB-betalingen in Nederland, bekeken vanuit recente hervormingen van het landbouwbeleid in relatie tot milieu, natuur en landschap.

Doel

Inzicht in de ruimtelijke neerslag van GLB-betalingen in relatie tot gevoelige gebieden die zijn of worden aangewezen ter realisering van EU-milieudoelstellingen voor behoud van biodiversiteitswaarden en het verbeteren van milieukwaliteit.

Kennisdoorwerking

Goede empirische basis verschaffen van waaruit het ministerie van LNV toekomstige hervormingen in de GLB-betalingen kan doorvoeren.

Producten

Alterra-rapport: *Territorial Distribution Of CAP Payments In The Netherlands In Relation To Present And Future Environmental Policy Targets*, mei 2009.

Projectleider
Berien Elbersen, Alterra
berien.elbersen@wur.nl

Eururalis: scenariostudie over toekomst Europese platteland

Opdrachtgever: Hayo Haanstra, ministerie van LNV, directie Platteland en Gerrit Meester, ministerie van LNV, directie Internationale Zaken

Wat zijn de mogelijke gevolgen van de autonome langetermijnontwikkelingen (tot 2030) voor het EU-platteland en wat zijn daarbij sturingsmogelijkheden van strategisch EU- en regionaal beleid? Deze vragen zijn van belang bij de strategische discussies over Europees beleid rond platteland, landbouw en biobrandstoffen.

Omschrijving

Ontwikkeling van een 'Discussion Support' systeem ter ondersteuning van beleidsdiscussies.

Doel

Verdere ontwikkeling van het Eururalis 'Discussion Support' systeem en inzet ervan bij beleidsdiscussies in Nederland en de EU.

Kennisdoorwerking

Samen met LNV zijn enkele Europese hoofdsteden bezocht waar de resultaten zijn gepresenteerd en bediscussieerd. Deelresultaten zijn gepresenteerd op wetenschappelijke conferenties (Landuse, Biofuels) en op de kennisinstututen.

Producten

Eururalis: An Integrated Impact Assessment Framework To Support Policy Discussion About The Future Of Europe's Rural Areas. W.A. Rienks, A. Balkema et al, 2008. *Eururalis-2, Technical background and indicator documentation*; B. Eickhout & A.G. Prins (eds.), Alterra, Wageningen University Land Dynamics Group, Wageningen Netherlands Environmental Assessment Agency (MNP), LEI, 2008. *European Review of Agricultural Economics*, 35: 117-141: *Will EU Biofuel Policies affect Global Agricultural Markets?*; M. Banse, H. van Meijl et al, 2008. *Economic Analysis of Land Use in Global Climate Change Policy: The Impact Of Environmental And Climate Constraints On Global Food Supply*; B. Eickhout, H. van Meijl et al, 2008. *Annals of Regional Science*, 42(1): 57-77: *A multi-scale, multi-model approach for analyzing the future dynamics of European land use*; P.H., Eickhout, B., van Meijl, H. 2008. Dvd, boekje, achtergronddocument en website www.eururalis.eu

'Toekomstverkenningen voortdurend bijstellen aan nieuwe ontwikkelingen'

Eururalis 'Discussion Support' systeem

Onderzocht is de verdere ontwikkeling van het Eururalis 'Discussion Support' systeem en inzet van het systeem bij beleidsdiscussies in Nederland, maar ook internationaal. Van belang zijn de verbetering van de regionalisering van de resultaten en de verdere uitwerking van beleidsopties (biobrandstoffen, milieubeleid) die aansluiten bij de wensen van beleidsmakers. De effecten van de beleidsopties worden integraal geëvalueerd en gepresenteerd voor landgebruik en indicatoren voor people, planet en profit.

Grote ruimtelijke diversiteit binnen Europa

De resultaten van Eururalis zijn neergelegd in een aantal rapporten, wetenschappelijke publicaties en een cd-rom. De resultaten laten zien dat er grote ruimtelijke diversiteit is binnen Europa en dat de trends en het beleid voor sommige regio's veel en voor andere nauwelijks impact hebben. Dit is overigens sterk afhankelijk van het thema waar naar wordt gekeken. Een ander belangrijke les is inzicht in de afwentelingen tussen thema's (beleidsvelden), naar elders en naar de toekomst. Met het verkregen inzicht over de mogelijke langetermijnontwikkelingen van het EU-platteland kan de doelgroep discussies voeren over langetermijnbeleid en sturing.

Eururalis ondersteunt discussies

Eururalis is opgezet met het doel discussies te ondersteunen. Het is niet gericht op het onderbouwen van beslissingen. Relevant voor het beleid is dat de resultaten laten zien dat autonome ontwikkelingen buiten Europa vaak van grote invloed zijn en dat beleid vaak beperkte invloed heeft. Beleid kan wel de grote trends versterken en begeleiden.

Blik op de toekomst

Eururalis is een project dat zich bezighoudt met toekomstverkenningen. Door wijzigingen die optreden in externe drijvende krachten, zoals de huidige financiële crisis, kunnen

toekomstverkenningen worden beïnvloed. Daarom is het zaak de verkenningen voortdurend bij te stellen aan nieuwe ontwikkelingen.

Projectleider
Ir. Willem Rienks, Alterra
willem.rienks@wur.nl

Projectleider
Dr. Hans van Meijl, LEI
hans.vanmeijl@wur.nl

Het Europese platteland anno 2030

Opdrachtgever: Hayo Haanstra, ministerie van LNV, directie Platteland

Hoe ziet het Europese platteland er anno 2030 uit? Is landbouw nog steeds de grootste ruimtegebruiker? Zijn door klimaatveranderingen delen van het platteland onbewoonbaar of ongeschikt voor landbouw? Is de kwaliteit van landschap en milieu verbeterd of verslechterd? Is de plattelandseconomie een integraal onderdeel geworden van de grootstedelijke agglomeraties, of is het gemarginaliseerd?

'De specifieke interactie tussen externe factoren en lokale reacties kleurt toekomstbeeld platteland'

Toekomstverkenning Europese platteland

Onderzoekers doen beroepshalve geen voorspellingen. Als ze iets over de toekomst willen zeggen, gebruiken ze vaak toekomstverkenningen, waarbij ze een aantal mogelijke toekomstbeelden op een rij zetten. De laatste jaren zijn verschillende studies uitgevoerd waarin toekomstverkenningen van het Europese platteland zijn gemaakt, waaronder ESPON, Eururalis, SCENAR 2020, SEAMLESS, SENSOR en PRELUDE. Deze studies werken met scenario's: samenhangende en intern consistente en plausibele beschrijvingen van mogelijke toekomstige toestanden van de wereld. De verschillende toekomstbeelden van het Europese platteland die in deze scenariostudies worden geschetst, kunnen een rol spelen in strategische discussies over de uitdagingen waar de landbouw, de plattelandseconomie, het ruimtegebruik en het milieu mee te maken krijgen.

Analyse externe factoren en lokale reacties

Scenario's voor het Europese platteland worden meestal afgeleid uit veronderstellingen over de ontwikkeling van externe factoren, zoals bevolkingsgroei, economische groei, klimaatverandering en energieprijzen. Deze externe factoren roepen een lokale reactie op bij ondernemers, consumenten en beleidsmakers in plattelandsgebieden. De specifieke interactie tussen externe factoren en lokale reacties kleurt het toekomstbeeld van het platteland.

Scenariostudie PRELUDE heeft andere aanpak

De meeste onderzochte scenariostudies gaan uit van een trendscenario en alternatieve beleidsscenario's met verschillende mate van beleidsingrijpen. Vaak hebben deze beleidsscenario's betrekking op een liberaal scenario met weinig beleidsinterventie en een cohesiescenario met veel beleidsmatig ingrijpen. De scenariostudie PRELUDE heeft echter een andere aanpak: deze studie werkt met scenario's waarin men een alles ontwrichtende gebeurtenis veronderstelt, zoals een sterke afname van de onderlinge

solidariteit, hevige overstromingen, een internationale energiecrisis, onhoudbare luchtvervuiling in steden, een voedselveiligheids crisis en grote milieurampen. Deze gebeurtenissen roepen 'nieuwe' reacties bij de bevolking en beleidsmakers op, en leiden tot verrassende toekomstbeelden die geheel afwijken van de huidige situatie op het Europese platteland.

Blik op de toekomst

Door te kijken naar wat de scenariostudies schetsen over de toekomstige ontwikkeling van de bevolking, globalisering, klimaatverandering, beleid, landbouw, ruimtegebruik, landschap, natuur, biodiversiteit en economische verschillen tussen plattelandsgebieden, onderscheidt men in de studie een zestal toekomstbeelden van het Europese platteland anno 2030: (1) trendmatige ontwikkeling; (2) ontwikkeling met liberaal beleid; (3) ontwikkeling met cohesiebeleid; (4) ontwikkeling waarbij door luchtvervuiling in metropolen verspreid door Europa 14 nieuwe steden worden gebouwd; (5) ontwikkeling waarbij een voedselcrisis leidt tot high-tech en duurzame landbouw en politieke decentralisatie; (6) ontwikkeling waarbij milieurampen leiden tot grote overstromingen en hevige stormen die een sterke EU-beleidsinterventie oproepen, gericht op duurzame groei van alle regio's.

Omschrijving

Vergelijkende analyse van toekomstbeelden van het Europese platteland.

Doel

Verkennen van alternatieve toekomstbeelden van het Europese platteland. Daarvoor voert men een vergelijkende analyse uit van zeven scenariostudies van het Europese platteland. Op basis van deze vergelijking schetst men enkele alternatieve toekomstbeelden van het Europa, die vaak worden gebruikt in de scenariostudies en die een brede waaier van mogelijke situaties bestrijken.

Kennisdoorwerking

De toekomstbeelden van het Europese platteland kunnen een rol spelen bij de onderbouwing van de Nederlandse positie in strategische discussies over het toekomstig GLB, en in het bijzonder over het EU-plattelandsbeleid na 2013.

Producten

LEI-rapport: *Alternative Futures Of Rural Areas In The EU* K. Jansson en I.J. Terluin, 2009.

Projectleider
Dr. Ida J. Terluin, LEI
ida.terluin@wur.nl

Bijna heel Nederland probleemgebied?

Opdrachtgever: Patricia Braaksma, ministerie van LNV, directie Natuur

Het EU-probleemgebiedenbeleid respectievelijk de bergboerenregeling bestaat in de EU sinds 1975. Dit beleid wil het gebruik van landbouwgrond in probleemgebieden waarborgen. De bergboerenregeling probeert dit doel te bereiken door het verlenen van directe inkomenssteun aan boeren in vier verschillende probleemgebieden. De Europese Commissie wil per 2010 de begrenzing van 'andere probleemgebieden' herzien.

Voorstellen voor criteria

De vier typen probleemgebieden zijn: (1) berggebieden; (2) andere probleemgebieden; (3) gebieden met specifieke handicaps; en (4) gebieden met milieubeperkingen uit hoofde van de Vogel- en Habitatrichtlijn en de Kaderrichtlijn Water. Eind 2007 kwam de Commissie met een voorstel voor EU-brede criteria voor een nieuwe begrenzing. Volgens die nieuwe criteria zou zo'n 80% van het areaal in Nederland als 'ander probleemgebied' kunnen worden aangemerkt. Dat zou een forse uitbreiding van het areaal probleemgebied in Nederland betekenen, omdat Nederland de categorie 'andere probleemgebieden' op dit moment niet gebruikt en slechts 6% van het areaal als 'probleemgebied met specifieke handicaps' heeft aangewezen. Begin 2008 vroeg de Europese Commissie of LNV mogelijkheden zag om de toepassing van de voorgestelde criteria te verfijnen, zodat een kleiner deel van het Nederlandse areaal als probleemgebied in aanmerking komt.

Kritisch tegen het licht houden

LEI en DLG hebben de voorgestelde criteria van de Europese Commissie kritisch tegen het licht gehouden. Het ging daarbij om acht criteria, waarvan vijf niet van toepassing waren op de Nederlandse situatie. Alleen de criteria voor grondwaterpeil, bodemtype en zoutgehalte van de bodem leidden in Nederland tot de aanwijzing van een probleemgebied. Het is echter de vraag of het grondwaterpeil een probleem is in een land als Nederland dat voor de helft onder de zeespiegel ligt. Al sinds eeuwen zorgen de Waterschappen voor het beheer van het grondwaterpeil. Verder heeft Nederland een intensieve landbouw met een vrij hoge grondproductiviteit. Bodemtypen die in andere landen mogelijk tot een lage grondproductiviteit leiden, doen dat in Nederland doorgaans niet.

Verfijning van de criteria

Als een eerste verfijning van de criteria stelden de onderzoekers voor om de hoogte van het grondwaterpeil te combineren met het bodemtype. Dan doen zich in twee situaties

'Alleen de criteria voor grondwaterpeil, bodemtype en zoutgehalte van de bodem leidden in Nederland tot de aanwijzing van een probleemgebied.'

opbrengst-depressies voor: een hoog waterpeil gecombineerd met veen en een laag waterpeil gecombineerd met zand. Bij het criterium van zoutgehalte in de bodem onderscheidt het onderzoek twee gebieden: een brutogebied, waarbij de drempelwaarde wordt overschreden en een veel kleiner gebied, waar de landbouw daadwerkelijk hinder van zoutwateroverlast ondervindt. Als tweede verfijning van de criteria stelden onderzoekers voor om bij het criterium van zoutgehalte naar het nettogebied te kijken. Met deze twee verfijningen valt nog circa 34% van het landbouwareaal in Nederland in de categorie 'ander probleemgebied'.

Helpdeskpraak

Patricia Braaksma, ministerie van LNV, directie Natuur

"Voor het probleemgebiedenbeleid, in Europa bekend als Less Favoured Areas, is een wetswijziging nodig. Dit traject loopt al enige tijd en de Europese Commissie zoekt naar meer transparante criteria om gebieden aan te wijzen. In het zoekproces vraagt de Commissie de lidstaten regelmatig om informatie te geven over de doorwerking van een voorstel. De helpdeskpraak 'LFA-gebieden' is gesteld om inzicht te geven in een voorstel van de Commissie. Het antwoord was daarom direct bruikbaar als Nederlandse inbreng in het Europese traject. De analyse die gemaakt is, het kaartmateriaal en de tabellen zijn niet alleen doorgestuurd naar Brussel. De inzichten zijn ook voor het Nederlandse beleid zeer interessant, omdat de wetswijziging ook voor Nederland kan betekenen dat Nederland andere artikelen van de wet gaat gebruiken dan het huidige wetsartikel. Doordat de termijnen om te reageren op de voorstellen van de Europese Commissie kort zijn, is een helpdeskpraak een hele prettige manier om aan adequate informatie te komen. Specifiek bij deze helpdeskpraak is mij bij gebleven dat het contact met de onderzoekers zeer prettig en efficiënt is verlopen. Daarnaast had de samenwerking tussen het LEI en DLG een belangrijke meerwaarde voor het onderzoek."

Omschrijving

Het bijstellen van de criteria voor de begrenzing van 'andere probleemgebieden'.

Doel

Volgens voorstellen van de Europese Commissie zou zo'n 80% van het Nederlandse areaal onder de categorie 'ander probleemgebied' vallen. In dit project is onderzocht op welke manier de criteria voor de aanwijzing van probleemgebieden kunnen worden bijgesteld, zodat er een kleiner areaal aan de criteria voldoet.

Kennisdoorwerking

Gebruik in het overleg met de Europese Commissie over de nieuwe begrenzing van probleemgebieden.

Producten

Interne notitie LEI/DLG: *Discussion Of Criteria For Art. 19 Less Favoured Areas In The Netherlands*; I.J. Terluin en H. de Vries, 2008.

Projectleider
Dr. Ida J. Terluin, LEI
ida.terluin@wur.nl

Partners buiten Wageningen UR

DLG

Cluster
Vitaal Landelijk Gebied
2009

Samenstelling Cluster Vitaal Landelijk Gebied 2009

Clusterbestuur

Barto Piersma (voorzitter)	LNV Directie Platteland
Ella de Hullu (secretaris)	LNV Directie Kennis
Noor Dessing (uitvoerend secretaris)	LNV Directie Kennis
Louis Fliervoet (plv. secretaris)	LNV Directie Kennis
Tia Hermans (clusterleider)	Alterra Wageningen UR
Gerard Keurentjes	LNV Directie Regionale Zaken (Zuid)
Jacintha Santen (kenniscoördinator)	LNV Directie Platteland
Koos van Wissen	LNV Directie Landbouw
Henk Massink	LNV Internationale Zaken
Lucie Wassink	LNV Industrie & Handel
Arthur van Leeuwen	Dienst Landelijk Gebied

Clusterteam

Algemeen	Tia Hermans	Clusterleider Wageningen UR
	Jolanda Dirksen	Clustermedewerker
	Linda van Mosel	Financiën en administratie
	Liesbeth van Dijk	Clustermedewerker Communicatie

Robuuste ruimte

Bodem	Joop Okx	Themacoördinator Alterra
	Johan de Jong	Thematrekker LNV Directie Platteland
	Jan Huinink	Thematrekker LNV Directie Kennis
Water	Cees Kwakernaak	Themacoördinator Alterra
	Elze Hemke	Thematrekker LNV Directie Platteland
	Theo Vogelzang	Contactpersoon LEI
	Jan Huinink	Thematrekker LNV Directie Kennis
	Jeanine Elbersen	Contactpersoon LNV Directie Kennis
Arja Span	Contactpersoon LNV Directie Kennis	
Klimaat • mitigatie • adaptatie	Judith Klostermann	Themacoördinator Alterra
	Bas Clabbers	Thematrekker LNV Directie Platteland
	Annegien Helmens	Thematrekker LNV Directie Platteland
	Sjaak Mesu	Thematrekker LNV Directie Kennis

Ruimtegebruik

Stad-land & recreatie (voorheen Stad & Platteland)	Peter Visschedijk Kees Verbogt Marien Borgstein Wim Janssen Thamar Kok	Themacoördinator Alterra Thematrekker LNV Directie Platteland Contactpersoon LEI Thematrekker LNV DRZ Thematrekker LNV Directie Kennis
Landschap	Joke Luttk Greet Overbeek Arjan Koomen Kees Verbogt Jos Wigger Louis Fliervoet Peter Hilgen	Themacoördinator Alterra Contactpersoon LEI Themacoördinator Alterra Thematrekker LNV Directie Platteland Thematrekker LNV DRZ Oost Thematrekker LNV Directie Kennis Contactpersoon LNV Directie Kennis
Ruimtelijke transitie	Froukje Boonstra Vacant Marjan Datema (Multifunctionele landbouw) Peter te Velde (Pilot Overijssel) Martijn Rooijackers (Pilot Greenport Venlo) Arja Span	Thematrekker Alterra Thematrekker LNV Directie Platteland Contactpersoon DRZ-Noord Contactpersoon DRZ-Oost Contactpersoon DRZ-Zuid Thematrekker LNV Directie Kennis
GIS/Geo-toepassingen	Wies Vullings Andre Smit Ruben Busink Jo Hoogenboom	Themacoördinator Alterra Contactpersoon LNV Directie Platteland Thematrekker LNV-GIS Competence Centre Thematrekker LNV Directie Kennis
Gebiedsprocessen (voorheen ILG/Reconstructie)	Froukje Boonstra Aalke Drijfholt Jeroen Vis Arja Span	Themacoördinator Alterra Thematrekker LNV DRZ Thematrekker LNV Directie Platteland Thematrekker LNV Directie Kennis
Plattelandsontwikkeling (voorheen Europees Plattelandsbeleid)	Petra Berkhout Monique Remmers Henk Massink Willem Schoustra Hayo Haanstra Gerard Kolkman Lucie Wassink Vacant Theo Janssen	Themacoördinator LEI Contactpersoon LNV Directie Platteland Thematrekker LNV Directie IZ Thematrekker LNV Directie Landbouw Thematrekker LNV Directie Platteland Thematrekker LNV DRZ Oost Lid Clusterbestuur/AB Thematrekker LNV Directie Natuur Thematrekker LNV Directie Kennis

Bronvermelding foto's

Buro Hemmen (78)

Karel Tomei (88)

Verbeeld (89)

Wim van Hof, Grafisch Atelier Wageningen

(4, 16, 27, 44, 56, 66, 82, 86, 96, 108)

LNV-Helpdesk

LNV-beleidsmedewerkers kunnen kennis uit beleidsondersteunend onderzoek beter en op elk gewenst moment benutten via het digitale loket 'LNV-Helpdesk' van Wageningen UR.

De helpdesk is bedoeld voor het gehele LNV-beleidssterrein. LNV-ers kunnen er terecht met kennisvragen die niet in het werkplan opgenomen zijn. Dit zijn kortlopende vragen (minder dan 10 dagen werk), maar ook vragen die omvangrijker zijn.

Voor een snelle behandeling van al uw kennisvragen door deskundigen van Wageningen UR: surf naar 'LNV-Helpdesk' op www.kennisonline.wur.nl.

In opdracht van het ministerie van LNV, voert Wageningen UR onderzoek uit voor beleidsondersteuning van het ministerie. Het beleidsondersteunend onderzoek is samengebracht in tien clusters, waaronder het cluster Vitaal Landelijk Gebied (VLG). Het cluster VLG is verantwoordelijk voor onderzoek naar de ontwikkeling en inrichting van een vitaal landelijk gebied, afhankelijk van relevante beleidsvragen. Te denken valt aan: sociaal-economische ontwikkeling platteland en randstedelijk gebied, recreatie en recreatief medegebruik, beheer en kwaliteit van bodem en water, gevolgen van klimaatverandering, landschapsontwikkeling, -beleving en -waardering, medeverantwoordelijkheid en medegebruik bij landschapsontwikkeling. Samen met de diverse betrokken (beleids)directies van LNV maakt het clusterbestuur, dat verantwoordelijk is voor de aansturing van het cluster, keuzes waar men onderzoek aan doet en in welke omvang.

Samenstelling en coördinatie

Tia Hermans (Alterra), Joop Okx (Alterra), Cees Kwakernaak (Alterra), Judith Klostermann (Alterra), Peter Visschedijk (Alterra), Marien Borgstein (LEI), Petra Berkhout (LEI), Joke Luttk (Alterra), Greet Overbeek (LEI), Froukje Boonstra (Alterra), Wies Vullings (Alterra) en Liesbeth van Dijk (LEI)

Eindredactie

Liesbeth van Dijk (LEI)

Redactie en vormgeving

Wageningen UR Communication Services

Pictogrammen

www.vulkers.com

Druk

DeltaHage BV, Den Haag

Contactgegevens

BO Cluster Vitaal Landelijk Gebied

LEI

Alexanderveld 5

Postbus 29703

2502 LS Den Haag

clustervlg@wur.nl

www.kennisonline.wur.nl

Het jaarboek kunt u downloaden via de site www.kennisonline.wur.nl onder cluster Vitaal Landelijk Gebied. Wilt u liever een gedrukt exemplaar ontvangen, dan kunt u deze opvragen bij bovengenoemd e-mailadres (zolang de voorraad strekt).

Jaarboek 2008 Cluster Vitaal Landelijk Gebied

Wageningen UR levert als internationaal toonaangevende onderwijs- en onderzoeksorganisatie op de terreinen van voeding en gezondheid, duurzame agrosystemen, een leefbare groene ruimte en maatschappelijke veranderingsprocessen essentiële bijdrage aan de kwaliteit van leven